
IV.

FORMÁLNO-PROCESUÁLNE ASPEKTY SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE

Martin Ološtiak – Lucia Gianitsová-Ološtiaková

0 Úvodné poznámky	210
1 Slovotvorný základ.....	211
1.1 Status slovotvorného základu	212
1.2 Varianty slovotvorného základu	213
1.2.1 Fonologicky determinované varianty	214
1.2.2 Morfológicky determinované varianty	214
1.2.3 Morfematicky determinované varianty	214
1.3 Typy slovotvorných základov	214
2 Slovotvorný formant a derivačné slovotvorné postupy.....	216
2.1 Prefix a prefixácia.....	219
2.1.1 Verbálne prefixy.....	221
2.1.2 Adjektívne prefixy	223
2.1.3 Substantívne prefixy	224
2.1.4 Adverbiálne prefixy.....	226
2.1.5 Pronominálne prefixy	227
2.1.6 Numerálne prefixy	228
2.2 Sufix a sufixácia	228
2.3 Postfix a postfixácia	232
2.4 Súbor gramatických morférov (transflex) a transflexia.....	233
2.4.1 Substantívne transflexy	235
2.4.2 Adjektívne transflexy	237
2.4.3 Verbálne transflexy	238
2.4.4 Numerálne transflexy	239
2.4.5 Pronominálne transflexy.....	239
2.5 Reflexívne formanty a reflexivizácia	239
2.6 Konfix a konfixácia	240
2.6.1 Syntetická konfixácia	241
2.6.1.1 Prefixálno-sufixálna konfixácia	241
2.6.1.2 Prefixálno-transflexná konfixácia	246
2.6.2 Analytická konfixácia	250
2.6.2.1 Podvojná analytická konfixácia.....	250
2.6.2.2 Potrojná analytická konfixácia	252
2.7 Osobitné typy formantov.....	254
2.7.1 Flektivizačný formant.....	254
2.7.2 Redundantný formant	256
2.8 Formantové variácie	257
2.9 Formantové varianty.....	258
2.9.1 Fonologická determinovanosť	258
2.9.2 Morfológická determinovanosť	259
2.9.3 Morfematická determinovanosť.....	259
2.9.4 Slovotvorná determinovanosť	260
2.9.5 Prehľad najčastejších formantových variantov.....	260

3 Kompozícia a kompozičné slovotvorné postupy	261
3.1 Juxtapozícia	265
3.1.1 Adjektíva	267
3.1.2 Substantíva	269
3.1.3 Numeráliá	271
3.1.4 Adverbiá	272
3.1.5 Pronominá	272
3.1.6 Verbá	272
3.2 Pravá kompozícia	272
3.2.1 Substantíva	274
3.2.2 Adjektíva	276
3.2.3 Ostatné slovné druhy	278
3.3 Derivačná kompozícia	278
3.3.1 Sufixálna kompozícia	278
3.3.1.1 Adjektíva	278
3.3.1.2 Substantíva	280
3.3.1.3 Numeráliá	283
3.3.1.4 Adverbiá	283
3.3.2 Transflexná kompozícia	283
3.3.2.1 Substantíva	284
3.3.2.1 Adjektíva	285
3.3.2.1 Verbá	287
3.3.3 Prefixálno-sufixálna kompozícia	287
3.4 Stupňovitosť motivácie a kompozícia	287
3.4.1 Lexémy s jedným radixoidom	288
3.4.2 Lexémy s dvomi radixoidmi	291
4 Delimitácia na úrovni slovotvorný základ – slovotvorný formant	293
4.1 Lineárna delimitácia	293
4.2 Funkčno-sémantická delimitácia	295
4.2.1 Vlastnosti základu a formantu	295
4.2.2 Dynamika na osi základ – formant	296
5 Zhrnutie	302
Literatúra	305
Zoznam skratiek a značiek	307

0 Úvodné poznámky

Onomaziologické komponenty (báza, príznak, spoj) sa stvárajú prvkami formálnej štruktúry slovotvorne motivovaných slov – slovotvorným základom a slovotvorným formantom. V nasledujúcej časti sa zameriavame na kvalitatívnu a kvantitatívnu charakteristiku týchto dvoch častí formálnej štruktúry slovotvorne motivovaného slova. Vo výklade vychádzame z materiálu Slovníka koreňových morfémov slovenčiny (4., nepublikované vyd.; ďalej SKMS). Slovotvorný základ analyzujeme v prvej kapitole. Výklad o slovotvornom formante uvádzame spoločne s výkladom o derivačných slovotvorných postupoch v druhej kapitole, keďže typy formantov korelujú s typmi derivačných postupov. Vymedzujeme dva spôsoby utvárania slovotvorne motivovaných pomenovaní – deriváciu a kompozíciu. Derivácii, ako sme spomínali, sa venujeme spolu s výkladom o slovotvornom formante (kap. 2). Poznatky o kompozícii sumarizujeme v tretej kapitole. Za rozhodujúci delimitačný faktor považujeme počet slovotvorných základov vyplývajúcich z daného motivačného vzťahu (nie prítomnosť alebo neprítomnosť formantov). Ak slovotvorne motivované slovo vo svojej štruktúre má jeden základ, ide o derivát, teda pomenovanie utvorené deriváciou (*vy-píliť*, *stol-ový*, *líst-ie*, *hnevať sa*). Ak slovotvorne motivované slovo vo svojej štruktúre má minimálne dva základy, ide o kompozitum, teda pomenovanie utvorené kompozíciou (*pravde-podobný*, *dvoj-tvar*, *štýl-o-tvor-ný*). Kompozično-derivačné typy slovotvorne motivovaných slov teda pokladáme za kompozitá (bližšie porov. kap. 3.3).¹ Jedna lexéma môže byť polymotivačne utvorená aj deriváciou, aj kompozíciou, napr. *čiernovlasý* → *čiernovlás-ka*, *čierne vlasy* → *čiern-o-vlás-ka*, *desaťeurový* → *desaťeurov-ka*, *desať eur* → *desať-eur-ovka* (o polymotivácii porov. oddiel VI. kap. 3). Takýchto derivačno-kompozičných polymotivátov sa v súbore nachádza 123, čo predstavuje 0,2 % zo všetkých slovotvorne motivovaných jednotiek; porov. tab. [1].

V tabuľke [1] uvádzame zväčša údaje pre počet lexém a pre počet motivačných vzťahov. Počet motivačných vzťahov je vyšší vzhľadom na existenciu polymotivácie. Za súčasť kompozície považujeme aj kvázikompozitá typu *osemdesiat*, *prvýkrát* (bližšie porov. kap. 3). Zvlášť uvádzame polymotivačné vzťahy na úrovni derivácia – kompozícia (porov. predchádzajúci odsek), pretože súčet lexém (57 859) je nižší práve o počet derivačno-kompozičných polymotivátov. V ďalšom krátkom komentári uvádzame číselné údaje opierajúce sa o počet lexém.

Dominantný je derivačný spôsob. Deriváty sú zastúpené 94,4 %, čo v absolútnych číslach predstavuje 54 608 lexém. Kompozít je 5,8 % (3 374 lexém); porov. tab. [1]. Toto zistenie nekorešponduje s údajmi J. Furdíka (1993, s. 24), ktorý pre kompozíciu uvádza zastúpenie 15,85 % zo všetkých slovotvorne motivovaných slov (porov. tab. [2]), ani s konštatovaniami o produktívnosti kompozičného spôsobu tvorenia slov (napr. Horecký et al., 1989, s. 229 – 241). Okrem odlišnosti v rozsahu a kvalite skúmaných súborov u J. Furdíka a v našom prípade² ako dôležitý faktor je potrebné spomenúť okolnosť, na ktorú poukázala K. Buzássyová (2003, s. 33 – 34): „Aj keď je tvorenie slov skladaním

¹ J. Dolník (2003, s. 158 – 159) uvádza tri spôsoby: deriváciu, kompozíciu a kombináciu derivácie a kompozície.

² Súbor J. Furdíka predstavuje 3 080 jednotiek z Retrográdneho slovníka slovenčiny J. Mistríka (1976), zhromaždených podľa tabuľky náhodných čísel (Furdík, 1993, s. 23).

v súčasnej slovenčine vo všeobecnosti produktívny spôsob tvorenia a zložené slová sú často veľkými počtami výskytov zastúpené aj v korpusoch textov či na internete, proti predchádzajúcim obdobiam vývinu slovenčiny sa vyznačujú vyššou funkčnou zaťaženosťou, viaceré konkrétne kompozitá utvárané v publicistických a odborných (najmä popula- rizačne a esejisticky ladených) textoch patria medzi lexikálne jednotky s relatívne nízkou frekvenciou. Často nie sú uzuálne, boli utvorené v priebehu tvorenia textu z individuálnej komunikačnej potreby autora.“ V tejto súvislosti sa autorka odvoláva na svoju štúdiu, v kto- rej vymedzuje rozdiel medzi textovými a lexikónovými jednotkami (Buzássyová, 2000). Inými slovami, v KSSJ, ktorý je hlavným zdrojom SKMS, t. j. našej výskumnej vzorky, sa nachádzajú v prevažnej miere lexikónové kompozitá, pričom, prirodzene, textových kom- pozít je oveľa viac. (O reprezentatívnosti KSSJ a nášho výskumného korpusu porov. v Úvode tejto monografie.)

[1] Zastúpenie slovotvorných spôsobov

spôsob	vzťahy		lexémy		
	počet	%	počet	%	
derivácia	56 637	94,1	54 608	94,4	<i>mydlo, mužný, spyšniť, pretrieť</i>
kompozícia	3 537	5,9	3 374	5,8	<i>časostroj, párhodinový, akcieschopný</i>
<i>derivačno-kompozičná polymotivácia</i>	123	0,2	123	0,2	<i>tmavovláška, voľnobežný, velezradca</i>
spolu	60 174		57 859		

[2] Zastúpenie slovotvorných spôsobov u J. Furdíka

spôsob	počet	%
derivácia	1 689	84,15
kompozícia	318	15,85
spolu	2 007	

1 Slovotvorný základ

Slovotvorný základ je tá časť motivátu, prostredníctvom ktorej sa realizuje formálno- obsahový vzťah medzi motivačnou dvojicou; je vyjadrovateľom vzťahovej stránky slovo- tvornej motivácie. K morfeomatickému zloženiu slovotvorného základu porov. oddiel II. kap. 2.2.2.1.

Z onomaziologického hľadiska základ je nositeľom (porov. aj oddiel III. kap. 2):

a) onomaziologickej bázy:

aa) pri modifikačnom type derivátov bez ohľadu na slovotvorný postup: *pra-rodíč, ne- veselý, kôln-ička, mil-učký, sŕň-a*;

ab) pri modifikačnom type kompozít zväčša ako druhý v poradí: *vždy-zelený, audi-o- systém, aróm-o-terapia*;

ac) pri integračnom type kompozít sa viacnásobná báza vyjadruje všetkými základmi: *šéf-kuchár, biel-o-modr-o-červený*.

b) onomaziologického príznaku:

ba) pri mutačnom a transpozičnom type derivátov, ktoré sa tvoria sufixáciou alebo transflexiou: *violončel-ista*, „ten, kto (má vzťah k) *violončelu*“, *prešov-ský* „taký, ktorý (má

vzťah k) **Prešovu**“; **odpal-R** „SUB + odpáliť“, **páv-í** „taký, ktorý (má vzťah k) **pávovi**“, **otroč-íť** „byť ako otrok“;

bb) pri modifikačnom type kompozít zväčša ako prvý v poradí: **pravde-podobný** „podobný **pravde**“, **mal-o-traktor** „traktor **malý**“, **skal-o-pevný** „pevný ako **skala**“;

bc) pri mutačnom type kompozít zväčša ako prvý v poradí: **peňaz-o-kaz-ec** „ten, kto kazí **peniaze**“, **skaz-o-nos-ný** „taký, ktorý nosí **skazu**“, **sol-i-var-R** „to, kde varia **sol**“, **plyn-o-tesn-ý** „taký, ktorý tesní **plyn**“;

c) onomaziologického spoja:

ca) pri mutačnom type niektorých kompozít v podobe druhého slovotvorného základu: **drev-o-ruba-č** „ten, kto **rúbe** drevo“, **povraz-o-lez-ec** „ten, kto **lezie** po povraze“.

1.1 Status slovotvorného základu

„Čistý“ slovotvorný základ koreluje s existujúcim pomenovaním: **zajatý** → **zajat-ec**, **daň** → **daň-ový**, **letieť** → **pri-letieť**, **dnes** → **do-dnes**, **nanosiť** → **nános-R**, **primeraný veku** → **vekuprimeraný**, **jeden smer** → **jednosmerný**.

V literatúre sa uvádza špeciálny typ základu, **viazaný slovotvorný základ**, „ktorý jasne tvorí lexikálny základ daného slovesa, ale samostatne nejestvuje“ (Horecký, 1971, s. 46; porov. aj Furdík, 2004, s. 38), napr. **s-pojiť/s-pájať**, **pri-pojiť/pri-pájať**, **pre-pojiť/pre-pájať**. Okrem sloviess sa uvádzajú aj príklady typu **Sloven-sko**, **Sloven-ka**, **sloven-ský**, **Japon-sko**, **Japon-ec**, **japon-ský**. Rozdiel medzi slovesnými a neslovesnými typmi je jednak v tom, čo na citovanom mieste uvádza J. Furdík, teda že slovnodruhovú hodnotu základu v predponových slovesách je zreteľná (t. j. slovesná) a v prípadoch typu **Japonec** je neutralizovaná. Možno tu však pripomenúť ešte jednu skutočnosť. V SKMS sa proprium **Japonsko** zaraďuje do slovotvorného hniezda takýmto spôsobom (vedľa uvádzame analogické hniezdo s východiskovým motivantom **Island**); porov. [3]:

[3] Spracovanie lexém **Japonsko** a **Island** v SKMS

6 Japon-sk-o	6 Island-ø
6,0 > Japon-ec-ø	6,0 > Island'-an-ø
6,0 >> Japon-k-a	6,0 >> Island'-an-k-a
6,0 > japon-sk-ý	6,0 > island-sk-ý
6,0 >> japon-sk-y«	6,0 >> island-sk-y«
6,0 >> japon-č:in-a	6,0 >> island-č:in-a

Za východiskové sa v SKMS pokladá pomenovanie štátu, za odvodené obyvateľské pomenovanie a adjektívum, porov. analógiu **Island** → **Island'an** :: **Japonsko** → **Japonec**; ďalšie vzťahy: **Japonec** → **Japonka**, **Japonsko** → **japonský**, **japonský** → **japonsky**, **japonský** → **japončina**. Viazanosť základu sa v týchto prípadoch týka formy, nie obsahovej súvzťažnosti. Ako viazaný hodnotíme základ v slovotvorne nemotivovanej lexéme **Japonsko**, nie však v ostatných lexémach, ktoré sú bezprostredne alebo sprostredkovane motivované týmto toponymom. Formant **-sko** tu má systemizačnú funkciu; napr. aj **Holandsko** → **Holand'an**, **Poľsko** → **Poliak**, **Katalánsko** → **Katalánec**, **Estónsko** → **Estónec**, ale aj dvojice, pri ktorých sa viazaný základ nevyskytuje: **Rusko** → **Rus**, **Švédsko** → **Švéd**, **Fínsko**, **Švajčiarsko** → **Švajčiar** a i.; porov. aj toponymá s ďalšími, funkčne analogickými formantmi **-(i)stan**, **-icko**, **-ia**,

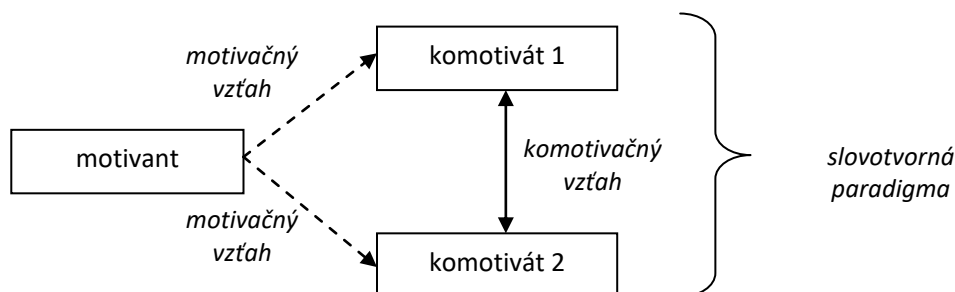
-ída: *Afganistan* → *Afganec*, *Kazachstan* → *Kazach*, *Baskicko* → *Bask*, *Škandinávia* → *Škandinávec*, *Mauritánia* → *Mauritánec*, *Antarktída* → *Antarktíďan*, *Arktída* → *Arktíďan*.

1.2 Varianty slovotvorného základu

Flektivnosť slovenčiny sa prirodzene prejavuje aj v slovotvorbe, kde zasahuje aj slovo-
tvorný základ. Variantnosť základu možno vyčleniť prostredníctvom dvoch typov vzťahov,
do ktorých vstupuje slovotvorne motivované slovo: 1) horizontálny vzťah k motivantu
(motivačný vzťah); 2) vertikálny vzťah ku komotivátom, t. j. k ostatným členom slovotvor-
nej paradigmy (komotivačný vzťah); porov. [4]. Napríklad v motivačnej dvojici *blúdiť* →
blud (motivačný vzťah), *blud* :: *blud-ička* :: *blúd-ivý* (komotivačné vzťahy). Medzi motivač-
ným a komotivačným vzťahom možno postulovať dialektický vzťah, pretože komotivačné
vzťahy sú výsledkom (najmenej dvoch) samostatných motivačných vzťahov. Za primárny
pritom pokladáme komotivačný vzťah, pretože o variantnosti základu možno uvažovať len
vtedy, ak dochádza k diferenciácii na komotivačnej úrovni. Ak majú komotiváty rovnakú
podobu základu, ktorá sa síce odlišuje od tvarotvorného základu motivantu, k variantnosti
nedochádza (v schéme [4] túto skutočnosť naznačujeme prerušovanou čiarou medzi mo-
tivantom a motivátom), napríklad:

- *lezec* → *lezk-yňa* :: *lezc-ov* :: *lezec-ký* (variantné základy)
- *remeslo* → *remesl-ník* :: *remesl-ný* (nevariantné základy)

[4] Dva typy vzťahov, ktoré vplývajú na variantnosť základu

Vo vzťahu k variantnosti možno na najvyššej úrovni uvažovať o dvoch prípadoch, ktoré
sa odvíjajú od slovotvorných postupov. Podstata slovotvorných postupov podmieňuje typ
základu v slovotvornej paradigme. Inak povedané, podľa toho, ktorá časť motivantu vstu-
puje do motivátu, rozoznávame tieto dve hlavné skupiny:

1) **TZ-varianty** – do motivátu vstupuje tvarotvorný základ motivantu. Deje sa tak pri su-
fixácii, transfixii alebo akejkoľvek konfixácii, do ktorej sa tieto postupy zapájajú: *hrať* →
hr-áč, *hrať* → *hr-a*, *čelo* → *prie-čel-ie*.

2) **L-varianty** – do motivátu vstupuje celý motivant (celá lexéma). Deje sa tak pri prefi-
xácii, reflexivizácii alebo ich kombinácii: *hrať* → *do-hrať*, *hrať* → *hrať sa*, *hrať* → *vy-hrať sa*.

V ďalšom texte, ak nebude uvedené inak, si všímame TZ-varianty.

Variantnosť základu sa môže realizovať dvomi spôsobmi:

1) jeden z komotivátov sa odlišuje od motivantu – napr. v prípade, že v jednom moti-
vačnom vzťahu sa alternácia uplatní a v druhom nie: *mreža* → *mriež-ka* :: *mrež-ový*;

2) dva (resp. všetky) komotiváty sa odlišujú od motivantu – napr. pri uplatnení odlišných alternácií: *slimák* → *slimač-í* :: *slimáč-ik*.

Podľa toho, čo je príčinou variantnosti, možno vyčleniť fonologicky, morfológicky a morfematicky determinované varianty slovotvorného základu (porov. aj Furdík, 2004, s. 38 – 39).

1.2.1 Fonologicky determinované varianty

Fonologicky determinované varianty vznikajú vplyvom morfonologických alternácií a trunkecií. Fonologické varianty možno členiť na alternačné a trunkečné, alternačné ďalej podľa alternačných typov (podrobnejšie porov. oddiel V.) možno rozlišovať varianty základu:

1) alternačné:

a) vokálne:

aa) odlišujúce sa korelovanými vokálmi: *planéta* → *planét-ový* :: *medzi-planet-árny*;

ab) odlišujúce sa nekorelovanými vokálmi: *zbierať* → *zbor-R* :: *zber-ba*;

ac) v kombinácii s fonematickou nulou: *hrať* → *hr-a* :: *her-ňa*;

b) konsonantické:

ba) odlišujúce sa korelovanými segmentmi: *hmla* → *hml-ový* :: *hml'-istý* (uvádzame výslovnostnú podobu základov);

bb) odlišujúce sa nekorelovanými segmentmi: *noha* → *nož-ný* :: *noh-atý*;

c) rozličné kombinácie predchádzajúcich typov: *plachta* → *placht'-ička* :: *plachiet-ka*;

2) trunkečné: *absurdný* → *absurd-um* :: *absurdn-ost'*;

3) alternačno-trunkečné: *absolútny* → *absolútn-ost'* :: *absolut-izmus*.

1.2.2 Morfológicky determinované varianty

Morfológické varianty sú determinované rôznymi podobami tvarotvorného základu v gramatických tvaroch motivujúceho pomenovania:

- infigovaný (príp. aj alternovaný) základ z prítomníkovej subparadigmy: *diať sa* → *dia-nie* :: *dej-R*, *hriať* → *hria-nka* :: *hrej-ivý*;

- supletívne varianty: *klásť* → *klad-a* :: *po-lož-it'*, *byť* → *by-tie* :: *bý-vať* :: *bud-úci* :: *súc-no*.

1.2.3 Morfematicky determinované varianty

Morfematické varianty sa týkajú infixácie (často v kombinácii s alternáciami alebo trunkeciami), napr.: *štipendium* → *štipend-ista* :: *štipendij-ný*, *múzeum* → *múzej-ný* :: *muze-álny*, *misia* → *misí-onár* :: *misij-ný*.

1.3 Typy slovotvorných základov

Typ slovotvorného základu sa odvíja od slovnodruhovej príslušnosti motivantu. Všetkých lexém v skúmanom súbore apelatív v SKMS (bez opakujúcich sa kompozít) je 69 199, motivovaných lexém je 59 607, slovotvorne motivovaných lexém je 57 859 (porov. tab. [10] a [11] v oddiele II. kap. 6). Vzhľadom na existenciu polymotivovanosti a kompozície (porov. oddiel VI. kap. 3) na 59 607 lexikálne motivovaných lexém pripadá 66 809 motivačných vzťahov, čo je 1,121 motivačného vzťahu na jednu lexému. Na 57 859 slovotvorne

motivovaných lexém pripadá 64 922 motivačných vzťahov, čo je 1,122 motivačného vzťahu na jednu lexému.

Celkové zastúpenie typov motivačných základov znázorňuje tab. [5], z ktorej vyplýva, že takmer polovica všetkých motivačných základov je substantívna (49 %), štvrtina je verbálna (25 %) a vyše pätina adjektívna (21,4 %). Tieto tri slovné druhy sú teda motivantmi v 95,4 % motivačných vzťahov. Takmer identické je toto zastúpenie pri slovotvornej motivácii: substantíva (49,8 %), verbá (24,2 %), adjektíva (21,8 %), čo je spolu 95,8 %. Údaje J. Furdíka (2004) sú dosť odlišné; podľa neho najviac jednotiek má verbálny základ (45 %), potom substantívny základ (40 %) a adjektívny základ (10 %). Sumár týchto troch slovných druhov je však aj uňho 95 %, takže možno konštatovať, že vo funkcii slovotvorného motivantu v slovenskej lexike dominujú tri nominačne najzaťaženejšie slovné druhy – substantíva, adjektíva a verbá. Ďalej nasledujú adverbiá, numeráliá (1,8 – 1,2 %; J. Furdík uvádza pri adverbiách 2,5 %) a pronominá (takmer jedno percento). Numeráliá sú teoreticky najpotentnejším slovným druhom, pretože autoderivabilne môžu tvoriť nekonečné množstvo ďalších numerálií. Skúmaný súbor je však reprezentatívny aj v tomto zmysle, keďže sú doň zahrnuté len najfrekventovanejšie numerálne lexémy a ich motiváty. Súhrnné zastúpenie synsémantík je 0,5 % (motivačné vzťahy), resp. 0,4 % (slovotvornomotivačné vzťahy). Zo synsémantík nominačne najaktívnejšie sú interjekcie (209 lexém má interjekcionálny motivačný základ a 197 lexém má slovotvornomotivačný základ; dominantne ide o slovotvorné tvorenie verb; porov. oddiel VII. kap. 4.4). Na absolútnej nominačnej periférii sa nachádzajú konjunkcie, ktoré sa do motivačných vzťahov zapájajú len v 16 prípadoch (ide o morfológickú motiváciu) a do slovotvorných vzťahov vo funkcii motivantu sa synchronne neangážujú vôbec (porov. oddiel VII. kap. 4.2).

[5] Zastúpenie typov motivačných základov a typov slovotvorných základov

typ základu	motivačné základy		slovotvorné základy		údaje J. Furdíka (2004)
	počet	%	počet	%	%
substantívny	32 712	49,0	32 315	49,8	40
verbálny	16 688	25,0	15 740	24,2	45
adjektívny	14 309	21,4	14 169	21,8	10
adverbiálny	1 197	1,8	791	1,2	2,5
numerálny	979	1,5	1 167	1,8	----
pronominálny	585	0,9	497	0,8	----
interjekcionálny	209	0,3	197	0,3	----
partikulatívny	74	0,1	41	0,06	----
prepozicionálny	40	0,1	5	0,01	----
konjunkcionálny	16	0,02	0	0,0	----
spolu – vzťahy	66 809		64 922		

Ak sa pozrieme na zastúpenie slovotvorných základov v skupinách lexém podľa slovotvorných spôsobov (derivácia a kompozícia; porov. tab. [6]), zisťujeme, že pri derivácii je pomer analogický so zastúpením v slovotvorne motivovaných pomenovaniach ako celku, resp. zastúpenie troch dominantných slovných druhov sa zvyrazňuje: substantíva (50,3 %), verbá (25,6 %), adjektíva (21,9 %); súhrnne 97,9 %. Pri kompozícii sa naopak tento „triumvirát“ oslabuje, pričom rovnaké zastúpenie badať len pri adjektívach, substantívnych

a najmä verbálnych slovotvorných základov je pri kompozícii menej: substantíva (42,2 %), adjektíva (23,2 %), verbá (12,3 %); súhrnne 77,7 %. To súvisí s posilnením postavenia slovných druhov „druhého sledu“, najmä numerálií (12 %), ale aj adverbií (6,6 %) a pronomín (3,5 %). Vysoké zastúpenie numerálií (takmer rovnaké, aké majú verbá) je spôsobené najmä veľkým počtom numerálno-substantívnych zloženín typu *dvojradowý, trojposchodový, štvorhlavý*; porov. tab. [6].

[6] Zastúpenie typov slovotvorných základov pri derivácii a kompozícii

typ základu	derivácia		kompozícia	
	počet	% z der.	počet	% z komp.
substantívny	29 477	50,3	2 530	42,2
verbálny	15 009	25,6	737	12,3
adjektívny	12 851	21,9	1 389	23,2
numerálny	387	0,7	716	12,0
adverbiálny	374	0,6	395	6,6
pronominálny	247	0,4	210	3,5
interjekcionálny	187	0,3	10	0,2
prepozicionálny	32	0,05	1	0,02
partikulatívny	3	0,01	2	0,03
konjunkcionálny	0	0,0	0	0,0
spolu vzťahy	58 567		5 990	

2 Slovotvorný formant a derivačné slovotvorné postupy

Pomocou derivačného slovotvorného spôsobu sú utvorené lexémy – deriváty so slovotvornou štruktúrou, ktorá pozostáva maximálne z jedného slovotvorného základu a slovotvorného formantu. Pri derivácii sa do korelácie dostáva inštrumentárnosť a procesualnosť, teda to, čím a ako je slovotvorne motivované pomenovanie utvorené.

Motivantom derivátov môže byť: a) jednoslovné pomenovanie: *obec* → *obecný*, *nôž* → *nožík*, *čítať* → *odčítať*; b) viacslovné pomenovanie – zriedkavo pri defrazeologickej slovotvorbe (porov. VIII., kap. 1.2.2), oveľa častejšie pri slovotvornej univerbizácii: *mať smolu* → *smoliar*, *mať niečo na saláme* → *salámista*; *prezenčná listina* → *prezenčka*, *nezisková organizácia* → *neziskovka*, *technický preukaz* → *techničák*.

Derivát pozostáva z jedného základu a jedného formantu, ktorý môže byť formálne ucelený alebo rozčlenený (porov. ďalej). Slovotvorný formant je tá časť motivátu, ktorá odlišuje motivát od motivantu. K morfeomatickému zloženiu formantu porov. oddiel II. kap. 2.2.2.2.

Z onomaziologického hľadiska formant je nositeľom (porov. aj oddiel III. kap. 2):

a) onomaziologickej bázy:

aa) pri derivačnej sufixácii – mutačnej: *basketbal-ista* „ten, kto (má nejaký vzťah k) basketbalu“, *rekre-ant* „ten, kto sa rekreuje“, *klz-ák* „to, čím sa kľže“, *plav-áreň* „to, kde sa pláva“;

ab) pri derivačnej sufixácii – transpozickej: *hroz-ba* „SUB + hroziť“, *inaugur-ácia* „SUB + inaugurovať“, *farboslep-osť* „SUB + farboslepy“, *relativ-ita* „SUB + relatívny“;

ac) pri derivačnej transflexii – mutačnej: *smej-o* „ten, kto sa smeje“, *posol-R* „ten, koho poslali“, *kaz-R* „to, čo sa pokazilo“, *obklad-R* „to, čo obložili“;

ad) pri derivačnej transflexii – transpozickej: *vzdych-R* „SUB + vzdychnúť“, *pôrod-R* „SUB + porodiť“, *klik-R* „SUB + kliknúť“;

ae) pri kompozičnej sufixácii: *dvoj-ploš-ník* „to, čo (má nejaký vzťah k) dvom plochám“, *troj-rozmer-ný* „taký, ktorý (má vzťah k) trom rozmerom“;

af) pri kompozičnej transflexii: *dvoj-vlád-ie* „to, čo (má nejaký vzťah k) dvom vládám“, *dlh-o-prst-ý* „taký, ktorý (má nejaký vzťah k) dlhým prstom“;

b) onomaziologického príznaku:

ba) pri modifikačnej derivácii – sufixácii: *zverolekár-ka* „zverolekár + *fem*“, *mis-ka* „misa *malá*“, *modr-astý* „modrý *trochu*“, *píj-avať* „piť *opakovane*“;

bb) pri modifikačnej derivácii – transflexii: *mač-a* „mačka + *mláďa*“, *borievč-ie* „borievka + *veľa*“.

Formanty možno klasifikovať podľa troch parametrov:

1) **slovná samostatnosť – nesamostatnosť**: slovne samostatné sú reflexivizačné formanty (*kúpať sa*, *hačkať si*), ostatné formanty sú slovne nesamostatné³ a ďalej sa charakterizujú podľa pozície voči slovotvornému základu (porov. bod 2);

2) **pozícia voči slovotvornému základu**: naľavo od základu sa nachádza prefix (*do-cestovať*), napravo od základu sa nachádzajú sufix (*parket-ár*) a súbor gramatických morfém (*podpor-a*) – tie sa ďalej charakterizujú podľa morfematického zloženia (porov. bod 3);

3) **morfematické zloženie**: sufix je zložený z derivačnej morfémy (jadro sufixu), ku ktorej sa pri flektívnych lexémach pripájajú gramatické morfémy (*strel-iv+o*); súbor gramatických morfém, ako to naznačuje termín, obsahuje len gramatické morfémy (*stridž-i*), resp. pri slovesách gramatické morfémy rozšírené o tematické submorfémy (*svalnat-ie:t*).

Zastúpenie formantov a derivačných postupov znázorňujú tab. [7] a [9]. V tab. [8] reprodukuje štatistické údaje J. Furdíka (1993, s. 23), keďže v nasledujúcom komentári sa odvolávame na jeho zistenia. Pravda, porovnanie našich a Furdíkových údajov môže byť len ilustračné, pretože, ako sa sám vyjadril, jeho poznatky majú charakter „predbežných štatistických sond“ (ibid.). Autorova vzorka 3 080 lexém (z toho 1 689 derivátov) bola zhromaždená podľa tabuľky náhodných čísel z heslára Retrográdneho slovníka slovenčiny (Mistrík, 1976). Naša vzorka, ako sme spomenuli na viacerých miestach, je reprezentatívnejšia, pozostáva z celkového počtu 69 199 lexikálnych jednotiek, z toho 57 859 je slovo- tvorne motivovaných a z toho derivačne utvorených je 54 608 jednotiek, ktoré vstupujú do 56 637 derivačných vzťahov. V tabuľke [7] sa nachádza percentuálne zastúpenie typov formantov (a derivačných postupov) zvlášť v skupine derivátov, derivačných vzťahov a v skupine SMS (J. Furdík uvádza zastúpenie v skupine derivátov a v skupine SMS).

³ Samostatne písané prefixy v adverbiách typu *na bielo*, *po slovensky* a sufixy, resp. sufixoidy v numeráliách typu *dva razy*, *päť ráz* pokladáme taktiež za slovne nesamostatné. Samostatné písanie týchto formantov je ortografická konvencia, funkčne sú ekvivalentné s analogickými komponentmi, ktoré sa píše spolu so základom, a to jednak v porovnaní s ortografickou alternatívou toho istého pomenovania (*na bielo* – *nabielo*), jednak s ortografickou normou paradigmaticky súvzťažného pomenovania (*dva razy* – *dvakrát*). Analytické písanie adverbií typu *po slovensky* hodnotíme na pozadí s analogickými prefixálno-sufixálnymi deadjektívami *nalačno*, *načerveno*.

Ako dominantná sa v našom materiáli ukazuje sufixácia (76,7 % z derivátov; 72,4 % zo SMS; u J. Furdíka je to podstatne nižšie zastúpenie: 57 %, resp. 48 %). Na druhej strane J. Furdík uvádza distribúciu prefixácie prostredníctvom hodnoty 28 %, resp. 24 %; v našom materiáli prefigované jednotky dosahujú hodnoty 9,6 %, resp. 9,1 %. Podobne menšie zastúpenie v našom materiáli má transflexia (okolo 5 %), zatiaľ čo u J. Furdíka je to 12 %, resp. 10 %. Kvôli porovnaniu sme v tab. [7] okrem sumárneho čísla reprezentujúceho zastúpenie všetkých typov konfixálnych derivátov prezentujeme zvlášť aj distribúciu prefixálno-sufixálnej a prefixálno-transflexnej konfixácie, keďže J. Furdík uvádza práve tieto dva konfixálne typy. Podľa nášho materiálu je konfixácia zastúpená vo väčšom meradle, než ukazuje sonda J. Furdíka (1,8 – 2,4 % vz. 0,45 – 1,54 %). V oboch štatistických prehľadoch je frekventovanejšia prefixálno-sufixálna konfixácia.

[7] Zastúpenie typov formantov a derivačných postupov v skupine SMS

Typ formantu a derivačný postup	Počet	% z derivátov	% z deriv. vzťahov	% zo SMS
prefix – prefixácia	5 255	9,6	9,3	9,1
sufix – sufixácia	41 883	76,7	73,9	72,4
postfix – postfixácia	19	0,035	0,034	0,033
transflex – transflexia	2 802	5,1	4,9	4,8
reflexívne formanty <i>sa, si</i> – reflexivizácia	2 266	4,4	4,0	3,9
konfix – konfixácia	4 412	8,1	7,8	7,6
<i>konfix (prefix + sufix) – konfixácia</i>	1 309	2,4	2,3	2,3
<i>konfix (prefix + transflex) – konfixácia</i>	1 028	1,9	1,8	1,8
spolu – deriváty	54 608			
spolu – derivačné vzťahy	56 637			
spolu – SMS	57 859			

[8] Distribúcia derivačných postupov podľa sondy J. Furdíka (1993, s. 23)

Druh derivátu	Počet	% z derivátov	% z SMS	% zo skúmaného súboru
sufixálne	956	57,09	48,03	31,31
prefixálne	481	28,52	24,01	15,64
transflexné	198	11,72	9,87	6,43
prefixálno-sufixálne	31	1,84	1,54	1,00
prefixálno-transflexné	14	0,83	0,70	0,45
spolu	1 689	100,00	84,15	54,83

Distribúciu formantov a derivačných postupov podľa slovných druhov (konkrétnejšie autosémantik) sumarizuje tab. [9], podľa ktorej najviac prefixálne utvorených pomenovaní tvoria verbá (80,3 %), najviac sufixálnych derivátov patrí medzi adjektíva a substantíva (44,8 %, resp. 39,9 %), najviac transflexne utvorených lexém tvoria substantíva (72,5 %) a najviac konfixálnych derivátov je verb (75,6 %; najmä vďaka kombinácii s reflexivizáciou).

[9] Zastúpenie formantov a derivačných postupov pri autosémantikách

slovný druh	formant a postup					
	prefix prefixácia	sufix sufixácia	postfix postfixácia	transflex transflexia	sa, si reflexivizácia	konfixy konfixácia
substantíva	342	16 554	-----	2 030	-----	376
adjektíva	415	18 589	-----	284	-----	477
verbá	4 222	1 441	-----	437	2 266	3 303
adverbiá	159	5 138	-----	8	-----	259
numeráliá	14	92	-----	34	-----	-----
pronominá	103	69	19	9	-----	-----
spolu	5 255	41 883	19	2 802	2 266	4 412

Vymedzujeme aj unikátne afixy, t. j. také, ktoré sa v skúmanom súbore vyskytujú len raz. Uvedomujeme si však relatívnosť takéhoto vymedzenia. Niektoré afixy (či slovotvorné javy všeobecnejšie) sú unikátne objektívne – ich raritnosť nie je daná len skúmaným súborom, ale má širšiu jazykovú platnosť. Také sú napríklad sufixy v lexémach *mot-úz*, *kost-ra*, *košt-iaľ*. Unikátnosť niektorých prostriedkov, ktorá vyplýva zo skúmaného materiálu, nemusí byť všeobecne platná. Napríklad v SKMS sa prevzatý prefix *meta-* vyskytuje unikátne, korpusové doklady však svedčia o tom, že existujú aj ďalšie slovotvorne motivované slová s týmto prostriedkom, napr. *meta-dáta*, *meta-príbeh*, *meta-teória*, *meta-diskurz*, *meta-vírus*. Okrem toho unikátnosť prefixu hodnotíme zo slovotvornej, nie z morfematickej stránky. Napríklad prefix *hypo-* podľa SKMS je slovotvorne aktívny len v jednom slove (*tenzia* → *hypo-tenzia*), ale ako systemizačná morféma sa vyskytuje aj v ďalších lexémach, ktoré sa pokladajú za slovotvorne nemotivované (*hypofýza*, *hypotaxa*, *hypotrofia*).⁴ Je potrebné tiež zdôrazniť, že unikátnosť posudzujeme vzhľadom na daný slovný druh, napr. prefixom *a-* sa v skúmanom súbore utvorilo jedno substantívum (*a-teizmus*), ale v skupine adjektív sa tento prostriedok neposudzuje ako unikátny, pretože sa vyskytuje pri tvorení viacerých lexém (napr. *a-historický*, *a-synchrónny*, *a-logický*, *a-symetrický*, *a-sociálny*, *a-typický*).

2.1 Prefix a prefixácia

Prefix (predpona) je nesamostatná časť slovotvorne motivovaného slova, ktorá sa k základu pripája zľava a obsahuje aspoň jednu derivačnú morfému. Prefix je nositeľom onomaziologického príznaku (pri modifikačných derivátoch): *nad-váha* „váha + *nad*“, *ne-výrazný* „výrazný + *nie*“, *pre-streliť* „streliť + *cez*“.

Pridaním prefixu (prefixáciou) sa môže tvoriť nové pomenovanie týmito postupmi:

a) samostatne (čistá prefixácia): *o-behať*, *nad-človek*, *supra-vodivý*;

b) so sprievodnou trunkáciou (trunkačná prefixácia): *do-tiaľ*;

c) spolu s iným formantom (konfixálna prefixácia): *nad-priemerový*, *bez-list-ý* (porov. 2.6.1).

⁴ V tomto kontexte možno za chybu považovať spracovanie lexémy *hypotéza*, ktorá sa v SKMS uvádza ako slovotvorne nemotivovaná. Adekvátnejšie by bolo hodnotiť ju ako prvostupňový derivát odvodený od substantíva *téza*.

Pri prefixácii sa prototypovo nemení slovný druh. Prefixácia so slovnodruhovou zmenou (z autosémantik len pronomen *svoj* → adjektívum *nesvoj*)⁵ indikuje posun v sémantike. Tento prípad možno zaradiť do prechodnej modifikačno-mutačnej kategórie (Sokolová, 2007b).

V skúmanej vzorke jednoznačne dominujú verbá,⁶ ktoré – tvoria štyri pätiny (80,3 %) všetkých prefixálne utvorených lexém. Ďalšie slovné druhy nedosahujú ani jednu desatinu: adjektíva (7,9 %), substantíva (6,5 %), adverbiá (3 %); porov. [10]. Najväčšiu variabilitu možno pozorovať pri substantívach (60 rôznych prefixov), čo pri počte 342 prefixálnych substantívnych lexém predstavuje v priemere 5,7 lexémy na jeden prefix. Okrem numerálií (ktoré sú však zastúpené v minimálnom množstve; 0,3 %) je to najnižší priemer v relácii „počet lexém na jeden prefix“. Jedným pronomiálnym prefixom sa v priemere tvorí 7,9 lexém, jedným adverbialným prefixom sa tvorí 9,4 adverbii, jedným adjektívnym prefixom sa tvorí v priemere 12,6 adjektív. Najvyšší priemerný počet lexém na jeden prefix majú verbá (124,2).

[10] Počet prefixov v jednotlivých slovných druhoch

slovný druh	počet prefixálnych derivátov	% zo všetkých prefixálnych slov	počet prefixov (hyperformanty)	% zo všetkých prefixov	počet lexém na 1 prefix
verbá	4 222	80,3	34	20,7	124,2
adjektíva	415	7,9	33	20,1	12,6
substantíva	342	6,5	60	36,6	5,7
adverbiá	159	3,0	17	10,4	9,4
pronominá	103	2,0	13	7,9	7,9
numeráliá	14	0,3	7	4,3	2,0
spolu	5 255		164		32,0

Prefixy, keďže sa nespájajú s gramatickými morfémi, môžu byť polyfunkčné, t. j. jeden prefix môže fungovať ako prostriedok tvorenia viacerých slovných druhov, napr. *nad-* (*nadletieť*, *nadvýkon*, *nadskutočný*), *pri-* (*pricvárať*, *príšíroký*, *privčas*, *priveľa*), *de-* (*demonstovať*, *desubstantívum*, *decrecendo*). V rôznych slovných druhoch môže byť daný prefix rozlične frekvenčne, sémanticky a funkčne zaťažený. Napríklad prefix *po-/pô-* je pri slovesách najfrekventovanejší a polyfunkčný prefix. Má tieto slovotvorné významy: smerovanie deja po povrchu (*pojíkať*), kauzatívny význam (*potešiť*), vykonanie deja v malej miere (*požehnať*), vykonanie deja v priebehu krátkeho času s vyjadrenou intenzitou (*požartovať*), zasiahnutie dejom všetkých jedno po druhom (*pobaliť*); bližšie porov. oddiel VII. kap. 1.2.1.1. Pri adjektívach je to jednak zoslabovací príznak (*počerný*, *pobelavý*), ale aj významové odtienky, na základe ktorých možno deadjektívne adjektíva hodnotiť ako nie čisto modifikačné, ale skôr modifikačno-mutačné (k tejto prechodnej skupine porov. Sokolová,

⁵ Pri synsémantikách porov. prepozícia *skrz* → partikula *naskrz*.

⁶ Zo synsémantik sa prefixálne utvorilo len sedem lexém, z toho päť prepozícií (*po-pod*, *s-popod*, *po-pred*, *s-pred*, *s-popred*), jedna interjekcia (*pre-beda*) a jedna partikula (*na-skrz*). Synsémantiká v ďalšom výklade ani v štatistikách neberieme do úvahy.

2007), napr. *hotový* → *pohotový*,⁷ *drobný* → *podrobný*, *množný* → *pomnožný*. Pri substantívach je to aj temporálny význam (*popoludnie*). V niektorých adjektívnych a substantívnych lexémach prefix *po-* nemá vyhranený význam a možno ho hodnotiť ako redundantný (*pochmúrny*, *počestný*, *podivný*, *poľadovica*, *počesť*, *pokraj*). Prefix *a-* (s významom „k, pri“) je v skupine slovík raritný – takto sú utvorené tri slovesá (*aklimatizovať*, *akumulovať*, *asignovať*). V skupine adjektív a substantív má význam popierania (*ahistorický*, *asociálny*, *apolitický*, *ateizmus*).

2.1.1 Verbálne prefixy

Prefixálne deverbatívne verbá sa tvoria pomocou súboru 34 prefixov, z ktorých ani jeden nedosahuje zastúpenie 20 %. Najčastejšie sa vyskytuje prefix *po-/pô-* (16,2 %; 685 lexém). Viac ako sto výskytov majú aj prefixy *vy-*, *za-*, *pre-*, *s-/z-/zo-*, *na-*, *roz-/rozo-*, *do-/dô-*, *od-/odo-*, *o-/ob-/obo-*, *pri-/pr(i)-*, *u-* (škála 498 – 147 výskytov; t. j. 11,8 – 3,5 %). Viac ako 50 výskytov majú ešte prefixy *v-/vo-/vô-*, *pod-podo-* (80, resp. 69 výskytov). Viac ako 10 výskytov majú prefixy *pred-/predo-*, *nad-/nado-*, *de-*, *re-*, *vz-/vzo-* (30 a 10 výskytov). Ostatných 15 sufixov má výskyt štyri lexémy a menej, unikátnych prefixov je 12 (*ante-*, *dis-*, *in-*, *ko-*, *kon-*, *per-*, *popre-*, *poz-*, *pro-*, *sú-*, *trans-*). Prehľad aj s príkladmi sa nachádza v tab. [11].

[11] Základný prehľad prefixálnych formantov – verbá

prefix	počet	%	príklady
po-/pô-	685	16,2	<i>po-behať</i> , <i>po-bodať</i> , <i>po-oberať</i> , <i>po-dediť</i> , <i>po-dať</i> , <i>po-zháňať</i> , <i>po-chybiť</i> , <i>po-klásť</i> , <i>po-kúpiť</i> , <i>pô-jst'</i>
vy-	498	11,8	<i>vy-zbierať</i> , <i>vy-cestovať</i> , <i>vy-dediť</i> , <i>vy-dávať</i> , <i>vy-drviť</i> , <i>vy-hladovať</i> , <i>vy-klebetiť</i> , <i>vy-kuť</i> , <i>vy-lákať</i> , <i>vy-mastiť</i>
za-	450	10,7	<i>za-cupotať</i> , <i>za-čuť</i> , <i>za-driemať</i> , <i>za-horieť</i> , <i>za-hroziť</i> , <i>za-hubiť</i> , <i>za-klamať</i> , <i>za-kričať</i> , <i>za-krvacať</i>
pre-	334	7,9	<i>pre-bdieť</i> , <i>pre-búrať</i> , <i>pre-bývať</i> , <i>pre-cválať</i> , <i>pre-čalúniť</i> , <i>pre-drať</i> , <i>pre-kaziť</i> , <i>pre-lakovať</i> , <i>pre-páliť</i>
s-/z-/zo-	330	7,8	<i>z-drať</i> , <i>z-drviť</i> , <i>z-hobľovať</i> , <i>s-fušovať</i> , <i>zo-hriať</i> , <i>s-chmatnúť</i> , <i>s-krahať</i> , <i>s-kričať</i> , <i>z-lízať</i> , <i>z-nosiť</i>
na-	282	6,7	<i>na-gazdovať</i> , <i>na-fajčiť</i> , <i>na-chystať</i> , <i>na-kričať</i> , <i>na-krájať</i> , <i>na-montovať</i> , <i>na-mrznúť</i> , <i>na-pršať</i>
roz-/rozo-	276	6,5	<i>roz-dať</i> , <i>roz-diskutovať</i> , <i>rozo-chvieť</i> , <i>roz-kalkulovať</i> , <i>roz-ladiť</i> , <i>roz-mlátiť</i> , <i>roz-strieľať</i> , <i>roz-súdiť</i>
do-/dô-	274	6,5	<i>do-cválať</i> , <i>do-čmárať</i> , <i>do-dlávať</i> , <i>do-hľušiť</i> , <i>do-hnevať</i> , <i>do-hrýzť</i> , <i>do-chytiť</i> , <i>do-chutiť</i> , <i>do-pestovať</i> , <i>dô-jst'</i>
od-/odo-	252	6,0	<i>od-brzdiť</i> , <i>od-citovať</i> , <i>od-cvičiť</i> , <i>od-súhlasiť</i> , <i>od-krivkať</i> , <i>od-kvacnúť</i> , <i>od-lákať</i> , <i>od-lakovať</i>
o-/ob-/obo-	247	5,9	<i>o-behať</i> , <i>o-zbijať</i> , <i>o-horieť</i> , <i>o-jazdiť</i> , <i>o-kmásať</i> , <i>o-motať</i> , <i>o-mlieť</i> , <i>o-pražiť</i> , <i>o-svietiť</i> , <i>ob-telefonovať</i> , <i>ob-hájiť</i> , <i>ob-nosiť</i> , <i>ob-kresliť</i> , <i>obo-hnať</i>

⁷ KSSJ uvádza päť významov tejto lexémy: 1. urobený, dokončený, dohotovený; 2. pripravený, prichystaný, 3. hovor. skutočný, naozajstný; pravý, dokonalý; 4. odhodlaný, ochotný, 5. byť h. mať niečo urobené. Pri lexéme *pohotový* uvádza dva významy: 1. rýchlo, bystro reagujúci, 2. rýchlo a dobre vykonaný. Ani jeden z nich sa nedá chápať ako modifikácia niektorého z významov.

pri-/pr(i)-	190	4,5	<i>pri-cvárať, pri-drôtovať, pri-kryť, pri-kuť, pri-lákať, pri-miesiť, pri-oráť, pri-plávať, pri-tlčať, pri-údiť</i>
u-	147	3,5	<i>u-bodať, u-hasiť, u-hosiť, u-hovoriť, u-hynúť, u-ležať, u-liatť, u-prosiť, u-niesť, u-strážiť, u-ťatť</i>
v-/vo-/vô-	80	1,9	<i>v-biť, v-dýchnuť, v-lepiť, v-lákať, v-operovať, v-plávať, v-liežať, v-stávať, v-sotiť, v-tesať, vô-jstť</i>
pod-/podo-	69	1,6	<i>pod-biť, pod-farbiť, pod-sunúť, pod-ísť, pod-letieť, pod-liežať, pod-myť, pod-pásať, pod-viazať</i>
pred-/predo-	30	0,7	<i>pred-čítať, pred-povedať, pred-pieciť, pred-rokovať, pred-stúpiť, pred-sunúť, pred-variť</i>
nad-/nado-	20	0,5	<i>nad-dvihnúť, nad-hnať, nad-letieť, nad-niesť, nad-písať, nad-skočiť, nad-robiť, nad-stávať</i>
de-	16	0,4	<i>de-kódovať, de-militarizovať, de-montovať, de-maskovať, de-šifrovať, de-konštruovať</i>
re-	10	0,2	<i>re-aktivovať, re-kompenzovať, re-kvalifikovať, re-organizovať, re-štartovať, re-tušovať</i>
vz-/vzo-	10	0,2	<i>vz-budiť, vz-dať, vz-duť, vz-dychnúť, vz-ísť, vz-planúť</i>
dez-	4	0,1	<i>dez-infikovať, dez-organizovať, dez-informovať, dez-orientovať</i>
a-	3	0,07	<i>a-klimatizovať, a-kumulovať, a-signovať</i>
vy:na-	3	0,07	<i>vyna-chváliť, vyna-snažiť sa, vyna-čudovať sa</i>
ne-	1	0,02	<i>ne-leníť</i>
ante-	1	0,02	<i>ante-datovať</i>
dis-	1	0,02	<i>dis-kvalifikovať</i>
in-	1	0,02	<i>in-filtrovať</i>
ko-	1	0,02	<i>ko-existovať</i>
kon-	1	0,02	<i>kon-celebrovať</i>
per-	1	0,02	<i>per-mutovať</i>
po:pre-	1	0,02	<i>popre-stýkať</i>
po:z-	1	0,02	<i>poz-hovieť</i>
pro-	1	0,02	<i>pro-spievať</i>
sú-	1	0,02	<i>sú-cítiť</i>
trans-	1	0,02	<i>trans-formovať</i>
spolu	4 222		

Pri verbách sa prevzaté prefixy presadzujú v oveľa menšej miere, než je to pri adjektívach a substantívach (porov. 2.1.1.2 a 2.1.1.3). Pomer domácich a prevzatých prefixov znázorňuje tab. [12]. Prevzaté verbálne prefixy sú na úplnom okraji slovesného prefixálneho systému, a to vo všetkých štatistických ukazovateľoch: počet prefixov, počet prefixálne utvorených slovies, počet unikátnych prefixov, priemerný počet lexém na jeden prefix. Pomocou prevzatých prefixov sa tvorí len 1 % slovies, z 12 prevzatých prefixov len štyri nie sú unikátne (*de-*, *re-*, *dez-*, *a-*). Unikátnych prefixov je osem (*ante-*, *dis-*, *in-*, *ko-*, *kon-*, *per-*, *pro-*, *trans*) a na jeden prevzatý prefix v priemere prináleží 3,4 lexémy (pri domácich prefixoch to je v priemere 190 lexém na jeden prefix). Príklady sa nachádzajú v tab. [11].

[12] Domáce a prevzaté prefixy – verbá

pôvod	počet prefixov	% z počtu prefixov	unikátne prefixy	počet lexém	% z počtu lexém	priemer lexém na 1 prefix
domáce	22	64,7	4	4 181	99,0	190,1
prevzaté	12	35,3	8	41	1,0	3,4
spolu	34		12	4 222		

2.1.2 Adjektívne prefixy

V skúmanom súbore sa vyskytuje 33 adjektívnych prefixov, medzi ktorými trojštvrtinovou väčšinou (74,5 %) dominuje negatívny prefix *ne-* (*ne-bezpečný*, *ne-šťastný*, *ne-celý*, *ne-poctivý*, *ne-dlhý*, *ne-dávny*). Druhý najfrekvencovanejší sufix *bez-* dosahuje len 3,4 %. Zastúpenie viac ako 1 % má 12 prefixov, ktorými sa spolu tvorí 93,7 % prefixálnych adjektív. Zastúpenie menej ako 1 % má 21 prefixov, ktoré spolu dosahujú len 6,3 %. Unikátnych prefixov pri tvorení adjektív je 17: *ab-*, *an-*, *di-*, *endo-*, *hyper-*, *infra-*, *izo-*, *ko-*, *kon-*, *kontra-*, *mimo-*, *na-*, *non-*, *rozto-*, *sú-*, *u-*, *un-*; príklady porov. v tab. [13].

Vo viacerých prípadoch (najmä pri prefixoch *ne-*, *bez-*, *anti-*, *proti-*) prefixácia alternuje s prefixálno-sufixálnym alebo sufixálnym postupom: napr. *hlučný* → *ne-hlučný* // *hluk* → *ne-hluč-ný*, *farebný* → *bez-farebný* // *farba* → *bez-fareb-ný*, *dopingový* → *anti-dopingový* // *doping* → *anti-doping-ový* (o polymotivácii porov. oddiel VI. kap. 3).

[13] Základný prehľad prefixálnych formantov – adjektíva

prefix	počet	%	príklady
ne-	309	74,5	<i>ne-ludský</i> , <i>ne-dôstojný</i> , <i>ne-formálny</i> , <i>ne-alkoholický</i> , <i>ne-bojazlivý</i> , <i>ne-blahý</i> , <i>ne-čistý</i> , <i>ne-činný</i> , <i>ne-daleký</i> , <i>ne-podarený</i> , <i>ne-dávny</i> , <i>ne-dobrá</i> , <i>ne-dôstojný</i> , <i>ne-efektívny</i> , <i>ne-ekonomický</i> , <i>ne-hlboký</i> , <i>ne-vhodný</i> , <i>ne-hodný</i> , <i>ne-konečný</i> , <i>ne-konformný</i> , <i>ne-kolegiálny</i> , <i>ne-možný</i> , <i>ne-omylný</i> , <i>ne-podstatný</i> , <i>ne-pravý</i> , <i>ne-šikovný</i> , <i>ne-umelý</i> , <i>ne-veľký</i> , <i>ne-všímavý</i> , <i>ne-všedný</i> , <i>ne-zreteľný</i> , <i>ne-žiaduci</i>
bez-	14	3,4	<i>bez-bolestný</i> , <i>bez-farebný</i> , <i>bez-charakterný</i> , <i>bez-perspektívny</i> , <i>bez-prácný</i> , <i>bez-problémový</i> , <i>bez-sujetový</i> , <i>bez-stratový</i> , <i>bez-účelný</i> , <i>bez-výrazný</i> , <i>bez-zásadový</i> , <i>bez-príznakový</i> , <i>bez-významný</i>
po-	10	2,4	<i>po-belavý</i> , <i>po-čestný</i> , <i>po-černý</i> , <i>po-divný</i> , <i>po-drobný</i> , <i>po-dvojný</i> , <i>po-hotový</i> , <i>po-chemúrný</i> , <i>po-množný</i> , <i>po-skromný</i>
a-	9	2,2	<i>a-historický</i> , <i>a-chromatický</i> , <i>a-synchronný</i> , <i>a-logický</i> , <i>a-symetrický</i> , <i>a-morálny</i> , <i>a-politický</i> , <i>a-sociálny</i> , <i>a-typický</i>
pre-	8	1,9	<i>pre-dlhý</i> , <i>pre-dobrá</i> , <i>pre-drahý</i> , <i>pre-krásny</i> , <i>pre-milý</i> , <i>pre-smutný</i> , <i>pre-potrebný</i> , <i>pre-veľký</i>
in-	7	1,7	<i>in-variantný</i> , <i>in-determinovaný</i> , <i>in-solventný</i> , <i>in-kompatibilný</i> , <i>in-disponovaný</i> , <i>in-diskrétny</i> , <i>in-diferentný</i>
pra-	6	1,4	<i>pra-dávny</i> , <i>pra-starý</i> , <i>pra-obyčajný</i> , <i>pra-podivný</i> , <i>pra-malý</i> , <i>pra-mizerný</i>
pri-	6	1,4	<i>pri-vysoký</i> , <i>pri-veľký</i> , <i>pri-štedrý</i> , <i>pri-široký</i> , <i>pri-malý</i> , <i>pri-lahký</i>
i-	5	1,2	<i>i-legálny</i> , <i>i-relevantný</i> , <i>i-reálny</i> , <i>i-mobilný</i> , <i>i-rationálny</i>
nad-	5	1,2	<i>nad-pozemský</i> , <i>nad-skutočný</i> , <i>nad-normatívny</i> , <i>nad-početný</i> , <i>nad-normálny</i>
proti-	5	1,2	<i>proti-súťažný</i> , <i>proti-reumatický</i> , <i>proti-letecký</i> , <i>proti-jadrový</i> , <i>proti-atómový</i>

ultra-	5	1,2	<i>ultra-radikálny, ultra-moderný, ultra-lahký, ultra-fialový, ultra-krátky</i>
anti-	3	0,7	<i>anti-alerický, anti-dumpingový, anti-dopingový</i>
pred-	2	0,5	<i>pred-minulý, pred-feudálny</i>
pseudo-	2	0,5	<i>pseudo-ludový, pseudo-historický</i>
supra-	2	0,5	<i>supra-vodivý, supra-tekutý</i>
ab-	1	0,2	<i>ab-normálny</i>
an-	1	0,2	<i>an-organický</i>
di-	1	0,2	<i>di-elektrický</i>
endo-	1	0,2	<i>endo-termický</i>
hyper-	1	0,2	<i>hyper-moderný</i>
infra-	1	0,2	<i>infra-červený</i>
izo-	1	0,2	<i>izo-termický</i>
ko-	1	0,2	<i>ko-axiálny</i>
kon-	1	0,2	<i>kon-geniálny</i>
kontra-	1	0,2	<i>kontra-produktívny</i>
mimo-	1	0,2	<i>mimo-riadny</i>
na-	1	0,2	<i>na-ozajstný</i>
non-	1	0,2	<i>non-konformný</i>
rozto-	1	0,2	<i>rozto-milý</i>
sú-	1	0,2	<i>sú-činný</i>
ú-	1	0,2	<i>ú-plný</i>
un-	1	0,2	<i>un-fér</i>
spolu	415		

Štatistické vlastnosti domácich a prevzatých prefixov znázorňuje tab. [16]. Počet domácich prefixov je nižší (42,4 %), domácimi prefixmi sa tvorí 89,2 % prefixálnych adjektív, domácich unikátnych prefixov je jedna tretina, zvyšné dve tretiny sú prevzaté. Priemerný počet lexém s jedným adjektívnym domácim prefixom je 26,4, priemerný počet lexém s jedným prevzatým prefixom je 2,4. S tým súvisí aj počet unikátnych sufixov (domáce 5, prevzaté 12). Tri najvyťaženejšie prevzaté sufixy sú negatívne: *a-* (9 lexém), *in-* (7 lexém), *i-* (5), napr. *a-sociálny, a-typický, in-solventný, in-diskrétny, i-reálny, i-racionálny*. Sumárne údaje o ďalších prefixoch porov. tab. [13].

[14] Domáce a prevzaté prefixy – adjektíva

pôvod	počet prefixov	% z počtu prefixov	počet unikátnych prefixov	počet lexém	% z počtu lexém	priemerný počet lexém na 1 prefix
domáce	14	42,4	5	370	89,2	26,4
prevzaté	19	57,6	12	45	10,8	2,4
spolu	33			415		

2.1.3 Substantívne prefixy

Ako sme spomínali, substantíva sa vyznačujú najrozsiahlejším inventárom prefixov (60). Na jeden prefix tak v priemere prináleží 5,9 substantív. Zastúpenie viac ako 1 % má 25 prefixov (príklady sú uvedené v tab. [15]). Najfrekvencovanejší je negatívny prefix *ne-* (15 %; 51 lexém), ďalej prefixy vyjadrujúce časovo-priestorové vzťahy (*pod-, pred-, pra-, nad-*,

proti-). Prvých sedem prefixov (spolu s uvedenými ešte aj negačný prefix *anti-*), ktoré majú zastúpenie viac ako 4 %, spolu tvoria polovicu všetkých prefixálne utvorených substantív (50,4 %). Zastúpenie menej ako 1 % má 35 prefixov, ktoré však spolu dosahujú len 17,6 %. V súbore sa nachádza 15 unikátnych prefixov (*a-teizmus*, *ante-pozícia*, *dys-funkcia*, *hypotenzia*, *kat-ión*, *kvázi-odborník*, *meta-jazyk*, *ná-stroj*, *per-oxid*, *peri-fráza*, *roz-položenie*, *super-fosfát*, *sur-realizmus*, *ú-stroj*, *z-vola*).⁸

[15] Základný prehľad prefixálnych formantov – substantíva

prefix	počet	%	príklady
ne-	51	14,9	<i>ne-cnosť, ne-účasť, ne-výhoda, ne-člen, ne-kov, ne-vina, ne-láska, ne-ochota, ne-plavec, ne-pohoda, ne-právo, ne-pravda, ne-priazeň, ne-priateľ, ne-sloboda, ne-tvor, ne-štandard, ne-šťastie, ne-tolerancia, ne-vojak</i>
pod-	26	7,6	<i>pod-výbor, pod-jeseň, pod-priemer, od-šéf, pod-váha, pod-štandard, pod-predseda, pod-skupina, pod-systém, pod-text, pod-titul, pod-župan, pod-plukovník</i>
pred-	23	6,7	<i>pred-predaj, pred-poludnie, pred-história, pred-hovor, pred-izba, pred-jazdec, pred-jedlo, pred-kolo, pred-obraz, pred-zápas, pred-spev, pred-plodina, pred-príprava, pred-premiéra, pred-večer, pred-volba</i>
pra-	22	6,4	<i>pra-dedo, pra-babička, pra-mať, pra-otec, pra-rodíč, pra-obyvateľ, pra-hmota, pra-hory, pra-les, pra-jazyk, pra-vlasť, pra-sila, pra-človek, pra-podstata, pra-pôvod</i>
nad-	19	5,6	<i>nad-čas, nad-človek, nad-výkon, nad-štandard, nad-plán, nad-oblička, nad-práca, nad-realizmus, nad-váha, nad-výroba, nad-vláda, nad-poručík, nad-plukovník</i>
proti-	17	5,0	<i>proti-akcia, proti-hráč, proti-jed, proti-otázka, proti-pól, proti-pápež, proti-reformácia, proti-služba, proti-smer, proti-účet, proti-útok, proti-vietor, proti-návrh</i>
anti-	14	4,1	<i>anti-monarchista, anti-cyklóna, anti-hrdina, anti-gén, anti-hmota, anti-román, anti-talent</i>
po-	10	2,9	<i>po-česť, po-poludnie, po-drep, po-kraj, po-ladovica, po-lahoda, po-pruh, po-vedomie, po-víchrica</i>
pa-	10	2,9	<i>pa-gaštan, pa-chuť, pa-jeseň, pa-kľúč, pa-koreň, pa-majorán, pa-roh, pa-umenie, pa-veda, pa-zvuk</i>
de-	9	2,6	<i>de-adjektívum, de-substantívum, de-kompenzácia, de-sublimácia, de-konštrukcia, de-valorizácia⁹</i>
re-	8	2,3	<i>re-edícia, re-kodifikácia, re-socializácia, re-štart</i>
ko-	7	2,0	<i>ko-produkcia, ko-sínus, ko-tangens, ko-referát</i>
vice-	7	2,0	<i>vice-admirál, vice-konzul, vice-prezident, vice-miss</i>
kontra-	6	1,8	<i>kontra-indikácia, kontra-admirál, kontra-revolúcia</i>
medzi-	6	1,8	<i>medzi-čas, medzi-hra, medzi-poschodie, medzi-mesto, medzi-stupeň, medzi-titulok</i>
sub-	6	1,8	<i>sub-dodávateľ, sub-komisia, sub-systém, sub-štandard, sub-štruktúra, sub-trópy</i>

⁸ Lexémy *ústroj*, *zaucho*, *zvoľa* sú čiastočne demotivované.

⁹ Jednotky zakončené na *-ácia* možno chápať aj ako alternatívne sufixálne utvorené od existujúcich (ale v SKMS nezachytených) alebo hypotetických slovies typu *devalorizovať*, *dekompenzovať*.

ex-	5	1,5	<i>ex-kráľ, ex-majster, ex-manžel, ex-premiér, ex-šéf, ex-prezident</i>
im/in-	5	1,5	<i>in-fúzia, in-variant, in-tolerancia, im-potencia, im-perfektum</i>
pseudo-	5	1,5	<i>pseudo-demokracia, pseudo-historik, pseudo-umenie, pseudo-kultúra, pseudo-veda</i>
ultra-	5	1,5	<i>ultra-lavica, ultra-pravica, ultra-nacionalizmus, ultra-zvuk</i>
arci-	4	1,2	<i>arci-biskup, arci-diecéza, arci-knieža, arci-vojvoda</i>
dis-	4	1,2	<i>dis-funkcia, dis-harmónia, dis-kontinuita, dis-proporcja</i>
o-	4	1,2	<i>o-brva, o-kraj, o-stružlina, o-zub</i>
pre-/prie-	4	1,2	<i>pre-sila, pre-história, pre-čin, prie-čin</i>
tiež-	4	1,2	<i>tiež-kritika, tiež-podnikateľ, tiež-športovec, tiež-umelec</i>
prefixy s menej ako 1 %	35	17,8	
unikátne prefixy	14	4,1	
spolu	342		

Proporcie medzi domácimi a prevzatými prefixmi znázorňuje tab. [16]. Z nej vyplýva, že hoci je počet domácich prefixov nižší (pomer domáce : prevzaté prefixy je cca 1 : 2), pomer medzi počtom takto utvorených lexém je opačný (dve tretiny prefixálnych substantív sa tvoria jednou tretinou domácich prefixov a jedna tretina prefixálnych substantív sa tvorí dvomi tretinami prevzatých prefixov. Priemerný počet lexém s jedným domácim prefixom je 11,1, priemerný počet lexém s jedným prevzatým prefixom je 3,2. Najviac zastúpené sú prevzaté sufixy *anti-* (14 jednotiek), *de-* (9), *re-* (8), *ko-* (7), *vice-* (7), ďalej *kontra-* (6), *pseudo-* (6), *sub-* (6), *ultra-* (6), *arci-* (5), *ex-* (5), *im-/in-* (5), *dis-* (4), príklady porov. v tab. [15].

Tri a menej jednotiek majú tieto prevzaté prefixy: *dez-* (3 jednotky: *dez-ilúzia, dez-integrácia, dez-interpretácia*), *epi-* (3: *epi-centrum, epi-derma, epi-genéza*), *hyper-* (3: *hyperglykémia, hyper-tenzia, hyper-mangán*), *post-* (3: *post-komunizmus, post-štrukturalizmus, post-moderna*), *pro-* (3: *pro-vitámín, pro-dekan, pro-ректор*). 10 prefixov sa vyskytuje 2-krát (*an-izotropia, an-ión, di-frakcia, di-fúzia, endo-derma, endo-genéza, im-potencia, im-perfektum, infra-žiarič, inter-akcia, inter-brigáda, kon-federácia, kon-text, para-fráza, para-olympionik, supra-vodič, supra-segment, trans-akcia, trans-misia*) a 15 prefixov je unikátnych (príklady porov. vyššie).

[16] Domáce a prevzaté prefixy – substantíva

pôvod	počet prefixov	% z počtu prefixov	počet unikátnych prefixov	počet lexém	% z počtu lexém	priemerný počet lexém na 1 prefix
domáce	19	31,7	1	210	61,4	11,1
prevzaté	41	68,3	10	132	38,6	3,2
spolu	60			342		

2.1.4 Adverbiálne prefixy

Inventár adverbiálnych prefixov tvorí 17 jednotiek, z ktorých len jedna je prevzatá (*de-crescendo*). Najfrekvencovanejší, s vyše polovičným zastúpením (54,1 %), je prefix *na-* (86 lexém), pri ktorých väčšina (62 prípadov) je polymotivovaná (porov. ďalej). Lexémy typu

na neuverenie, na zaplakanie, na počudovanie, na nevypovedanie, na nerozoznanie, ktoré sú utvorené z verbálnej subparadigmy verbálnych substantív, možno chápať aj ako morfológicky motivované (utvorené z predložkového akuzatívneho tvaru verbálneho substantíva). Druhým najčastejším prefixom je *po-*, ktorým sa tvorí 20 adverbií; tretím v poradí je prefix *ne-*, ktorým je utvorených 13 adverbií. Viac ako jednopercenčné zastúpenie majú všetky prefixy okrem štyroch unikátnych prefixov (*čo-*, *de-*, *ob-*, *pred-*).

K deadverbiálnej prefixácii ako alternatíva vystupuje prefixálno-sufixálna motivácia: napr. *pevno* → *na-pevno* // *pevný* → *na-pevn-o*, *krátko* → *na-krátko* // *krátky* → *na-krátk-o* (o polymotivácii porov. oddiel VI. kap. 3); podobne *natmavo*, *nakrémo*, *naležato*, *nasivo*, *naslepo*, *nasucho*, *zakrátko*, *zarovno*, *po-spiatky*). Polymotivovaných je presne polovica prefixálnych adverbií (80 lexém). Prefixálno-sufixálna motivácia je zväčša deadjektívna (*natvrdo*, *naľahko*, *namäkko*, *poriedko*, *zarovno*, *zadobre*) – 73 lexém; zriedkavo deverbatívna (*pokľaciačky*, *posediačky*, *postojačky*) a desubstantívna (*pritma*).

[17] Základný prehľad prefixálnych formantov – adverbiá

prefix	počet	%	príklady
na-	86	54,1	<i>na-bielo, na-červeno, na-krátko, na-lačno, na-ľahko, na-novo, na-rýchlo, na-slepo, na-široko, na-tvrdo, na-úzko, na-potom, na-teraz, na-vyše, na-zajtra, na-pred, na-zad, na neuverenie</i>
po-	20	12,6	<i>po-dnes, po-najprv, po-kľaciačky, po-ležiačky, po-menej, po-mimo, po-niže, po-sediačky, po-slepiačky, po-vedľa, po-zajtra, po-pozajtra</i>
ne-/nie-	13	8,2	<i>ne-čudo, ne-daleko, ne-nadarmo, ne-vhod, ne-načim, ne-radno, ne-zriedka, ne-slobodno, ne-treba, ne-veľmi, ne-vidno, ne-zdravo, ne-menej/nie-menej</i>
za-	7	4,4	<i>za-včas, za-darmo, za-dobre, za-dost', za-radom, za-ťažko, za-rovno</i>
pri-	5	3,1	<i>pri-včas, pri-daleko, pri-chytré, pri-najmenej, pri-tma, pri-veľmi</i>
v-/vo-	4	2,5	<i>v-pred, v-zad, v-ôkol, vo-pred</i>
do-	4	2,5	<i>do-dnes, do-teraz, do-včera, do-zajtra</i>
od-	4	2,5	<i>od-dnes, od-zajtra, od-včera, od-znova</i>
naj-	3	1,9	<i>naj-prv, naj-prvšie, naj-väčšmi</i>
z-	3	1,9	<i>z-dnu, z-dnuka, z-vonku</i>
napo-	2	1,3	<i>napo-chytré, napo-chytré</i>
o-	2	1,3	<i>o-mnogo, o-veľa</i>
pre-	2	1,3	<i>pre-škoda, pre-veľmi</i>
čo-	1	0,6	<i>čo-skoro</i>
de-	1	0,6	<i>de-crescendo</i>
ob-	1	0,6	<i>ob-zvlášť</i>
pred-	1	0,6	<i>pred-vlani</i>
spolu	159		

2.1.5 Pronominálne prefixy

V skúmanom súbore sa nachádza 15 pronominálnych prefixov. Ich zastúpenie je pomerne vyrovnané. Najfrekvencovanejší prefix *od-* dosahuje 16,5 %, nasleduje *s-/z-/zo-* (13,6 %), *nie-/ne-* (10,7 %) a ďalšie; porov. tab. [18]. Unikátny je prefix *pra-*. Uzavretosť pro-

nomín dokumentuje aj fakt, že v ich prefixálnom inventári sa nenachádza ani jedna prevzatá jednotka. Prostredníctvom prefixov sa modifikuje význam motivujúceho pronomína (bližšie porov. oddiel VII. kap. 3.5).

[18] Základný prehľad prefixálnych formantov – pronominá

prefix	počet	%	príklady
od-	17	16,5	<i>od-inakiaľ, od-nikade, od-niekade, od-kade, od-nikadiaľ, od-nikiaľ, od-niekadiaľ, od-niekiaľ, od-kiaľ, od-kedy, od-tade, od-tadiaľ, od-vtedy, od-všade, od-všadiaľ</i>
s-/z-/zo-	14	13,6	<i>z-dakade, z-nikade, z-niekade, s-kade, z-voľa-kade, z-dakade, z-dakadiaľ, z-nikadiaľ, s-kadiaľ, z-voľakadiaľ, s-tade, s-tadiaľ, zo-všade, zo-všadiaľ</i>
nie-/ne-	11	10,7	<i>nie-čí, nie-čo, nie-kade, nie-kadiaľ, nie-kam, nie-kde, nie-kedy, nie-koľko, nie-kto, nie-ktorý, ne-jaký,</i>
da-/dá-	10	9,7	<i>da-jaký/dá-ky, da-čí, da-čo, da-kade, da-kadiaľ, da-kde, da-kedy, da-koľko, da-kto, da-ktorý</i>
hoc-/hoci-	9	8,7	<i>hoc-aký/hoci-jaký, hoc-čo/hoci-čo, hoci-kam/hoc-kam, hoc-kde/hoci-kde, hoc-kedy/hoci-kedy, hoc-koľko/hoci-koľko, hoc-kto/hoci-kto, hoc-ktorý/hoci-ktorý</i>
voľa-/voľ-	9	8,7	<i>voľa-jaký/voľ-áky, voľa-čí, voľa-čo, voľa-kade, voľa-kadiaľ, voľa-kde, voľa-kedy, voľa-kto, voľa-ktorý</i>
bár-/bárs-	7	6,8	<i>bár-aký/bárs-aký, bár-čo/bárs-čo, bár-kde/bárs-kde, bár-kedy/bárs-kedy, bár-kade/bárs-kade, bár-koľko/bárs-koľko, bár-kto/bárs-kto</i>
ni-	7	6,8	<i>ni-jaký, ni-kade, ni-kadiaľ, ni-kam, ni-kde, ni-kdy, ni-kto</i>
po-	5	4,9	<i>po-kade, po-daktorý, po-niektorý, po-tiaľ, po-tade</i>
všeli-	5	4,9	<i>všeli-jaký, všeli-čo, všeli-kade, všeli-kde, všeli-kto</i>
na-	4	3,9	<i>na-kedy, na-koľko, na-toľko, na-vždy</i>
do-	4	3,9	<i>do-kedy, do-kiaľ, do-vtedy, do-tiaľ</i>
pra-	1	1,0	<i>pra-nič</i>
spolu	103		

2.1.6 Numerálne prefixy

Prostredníctvom siedmich numerálnych prefixov sa tvorí 14 prefixálnych numerálií: *ne-* (*ne-jedenkrát, ne-jeden raz, ne-jeden, ne-mnohý, ne-veľa, ne-raz*), *pri-* (*pri-mnoho, pri-veľa*), *pred-* (*pred-posledný, pred-ostatný*). Unikátne sú štyri prefixy: *na-* (*na-stokrát*), *po-da-* (*poda-jeden*), *pre-* (*pre-mnohý*), *zo-* (*zo-pár*).

2.2 Sufix a sufixácia

Sufix (prípona) je nesamostatná časť slovotvorne motivovaného slova, ktorá sa k základu pripája sprava a obsahuje aspoň jednu derivačnú morfému. Sufix je nositeľom:

a) onomaziologickej bázy (pri transpozičných a mutačných derivátoch a pri kompozično-derivačných kompozitách): *koloniz-ácia* „SUB + kolonizovať“, *hlasit-osť* „SUB + hlasitý“, *dohliada-č* „ten, kto dohliada“, *hmyz-o-žr-avý* „taký, ktorý žerie hmyz“;

b) onomaziologického príznaku (pri modifikačných derivátoch): *mišt-**ička*** „miska **malá**“, *čert-**isko*** „čert **veľký**“.

Pridaním sufixu (sufixáciou) sa môže tvoriť nové pomenovanie týmito postupmi:

- a) samostatne (čistá sufixácia): *prehliad-ka*, *minerál-ny*, *mrk-núť*, *modern-e*;
- b) so sprievodnou trunkáciou (trunkačná sufixácia): *elastic-ita*, *valoriz-ácia*;
- c) spolu s iným formantom (konfixálna sufixácia): *pod-brad-ník*, *bez-motor-ový* (porov. 2.6).

Výskumnú vzorku pre nasledujúci štatistický prehľad sme vybrali zo SKMS z najrozsiahlšieho súboru sufixálne utvorených autosémantických pomenovaní (41 883 prípadov).¹⁰ Do úvahy sme brali počet hyperformantov.¹¹ Na druhej strane nerozlišovali sme formantové homonymá typu **-ka**¹ (modifikačný feminatívny sufix: *riadiťel-ka*) :: **-ka**² (transpozicičný sufix: *prehliad-ka*).

V skúmanej vzorke sufixov majú najväčšie zastúpenie adjektíva (44,4 %), potom substantíva (39,5 %), adverbíá (12,3 %) a verbá (3,4 %). Ostatné slovné druhy (numeráliá, pronomína) sú zastúpené minimálne (spolu 0,4 %) (porov. [19]), preto v nasledujúcom výklade sústredíme pozornosť na uvedené štyri sufixálne najvyťaženejšie slovné druhy. K sufixácii numerálií a pronomín porov. oddiel VII. kap. 3.2.1 a 3.4.1.

Najväčšou variabilitou sufixálnych formantov sa vyznačujú substantíva. Ako sme spomenuli, substantív zo všetkých sufixálne utvorených jednotiek je v súbore 44,4 %, ale pokiaľ ide o počet rozličných formantov, substantívne sufixy tvoria 68,3 % zo súboru všetkých sufixov, zatiaľ čo adjektívne sufixy tvoria len 9,5 % zo súboru všetkých sufixov. Z toho vyplýva aj spomínaná variabilita na jednej strane a produktivnosť na druhej strane. Jedným adjektívnym sufixom je utvorených 502 lexém, jedným adverbálnym sufixom je v priemere utvorených 143 lexém, jedným verbálnym sufixom je v priemere utvorených 47 lexém, jedným substantívnym sufixom je v priemere utvorených 63 lexém porov. [19].

Výpovednú hodnotu priemerných čísel je vhodné doplniť o konkrétnejšie údaje, týkajúce sa rozdelenia jednotlivých sufixov v rámci príslušných slovných druhov. Ukazujú sa tu výrazné rozdiely. V tabuľkách [20] – [23] uvádzame zastúpenie piatich najfrekvencovanejších sufixov substantív, adjektív, adverbíí¹² a verb, ako aj počet sufixov so zastúpením menej ako 1 % a počet unikátnych, raritných sufixov, ktoré sa v súbore vyskytujú len raz.

Najdominantnejšie sú adverbálne sufixy (**-e**, **-o**, **-y**), ktorými sa tvorí 98,8 % sufixálnych adverbíí, potom verbálne sufixy (**-ovať**, **-núť**, **-ávať**, **-kať**, **-ievať**), ktorými sa tvorí 90,8 % sufixálnych verb. Suffixmi **-ový**, **-ov**, **ný**, **-in**, **-ský** sa tvorí 85,4 % sufixálnych adjektív a sufixmi **-ka**, **-osť**, **-stvo**, **-(á)cia**, **-ár** sa tvorí 52,9 % sufixálnych substantív.

Rozdiely možno pozorovať aj medzi vymedzenými prvými piatimi (resp. pri adverbíách tromi) sufixmi. Pri adjektívach je skupina piatich sufixov najvyrovnannejšia, ani jeden z nich nepresahuje 30 % a všetky sú zastúpené viac ako 10 % (prvý sufix **-ový** má 25,8 %, piaty sufix **-ský** má 11,4 %). Pri substantívach s náskokom vedú dva sufixy (**-ka**, **-osť**), ktoré majú 21, resp. 20,1 %, tretí sufix **-stvo** dosahuje 5,8 %, ďalšie dva sufixy majú len po 3 %. Pri adver-

¹⁰ Zo synsémantik možno za sufixálne utvorené považovať len tri interjekcie: *ťap* → *ťap-ušky*, *haj* → *haj-ušky*, *ťap* → *ťap-ulienky*.

¹¹ Hyperformant združuje variantné podoby jedného formantu (napr. **NÝ**: **-ný**, **-ny**, **-álny** a i.; porov. 2.3).

¹² Pri adverbíách uvádzame len tri najfrekvencovanejšie sufixy, pretože ostatné sufixy sú zastúpené menej ako 1 %.

biách sa na prvom mieste nachádza sufix **-e** s polovičným zastúpením (51,1 %), druhý sufix **-o** má takmer tretinové zastúpenie (31 %) a tretí sufix **-y** má 16,7 %. Do tabuľky [22] sme umiestnili aj prehľad adverbialných perintegrovaných sufixov (schematicky **-Xe, -Xy, -Xo**), ktoré vznikajú v dôsledku polymotivácie, resp. rozštiepenia formálnej a sémantickej motivácie najmä pri zreteľových adverbiách (porov. oddiel VI. kap. 3.1.3.1), napr. *teória* → (*teoretický*) → *teoreticky*: *teoretický* → *teoretický-y* // *teória* → *teor-eticky*. V skupine verb dominuje sufix **-ovať** s polovičným zastúpením (50,5 %), druhý sufix **-núť** dosahuje 15,5 % a tretí sufix **-ávať** má zastúpenie 10,1 %. Ďalšie dva sufisy v poradí majú zastúpenie menej ako 10 % (o sufixálnom tvorení verb podrobnejšie porov. oddiel VII. kap. 1.2.1.2).

[19] Počet sufixov v jednotlivých slovných druhoch

slovný druh	počet sufixálnych derivátov	% zo všetkých sufixálnych slov	počet sufixov (hyperformanty)	% zo všetkých sufixov	počet lexém na 1 sufix
adjektíva	18 589	44,4	37	9,2	502,4
substantíva	16 554	39,5	265	65,8	62,5
adverbiá	5 138	12,3	36	8,9	142,7
verbá	1 441	3,4	31	7,7	46,5
numeráliá	92	0,2	12	3,0	9,6
pronominá	69	0,2	22	5,5	3,1
spolu	41 883		403		107,9

[20] Základný prehľad najfrekventovanejších sufixálnych formantov – substantíva

formant	počet	%
-ka	3483	21,0
-osť	3323	20,1
-stvo	964	5,8
-(á)cia	492	3,0
-ár	488	2,9
<i>prvých päť formantov spolu</i>	<i>8 750</i>	<i>52,9</i>
počet formantov s menej ako 1 %	246	17,6
počet unikátnych formantov	102	0,6
spolu	16 554	

[21] Základný prehľad najfrekventovanejších sufixálnych formantov – adjektíva

formant	počet	%
-ový	4 789	25,8
-ov	3 468	18,7
-ný	2 879	15,5
-in	2 616	14,1
-ský	2 124	11,4
<i>prvých päť formantov spolu</i>	<i>15 876</i>	<i>85,4</i>
počet formantov s menej ako 1 %	25	2,2
počet unikátnych formantov	8	0,04
spolu	18 589	

[22] Základný prehľad najfrekventovanejších sufixálnych formantov – adverbiá

formant	počet	%
-e	2 628	51,1
-o	1 591	31,0
-y	858	16,7
-Xy	211	4,1
-Xo	111	2,5
-Xe	90	1,8
<i>prvé tri formanty spolu</i>	<i>5 077</i>	<i>98,8</i>
počet formantov s menej ako 1 %	30	3,1
počet unikátnych formantov	19	0,4
spolu	5 138	

[23] Základný prehľad najfrekventovanejších sufixálnych formantov – verbá

formant	počet	%
-ovať	728	50,5
-núť	224	15,5
-ávať	145	10,1
-kať	113	7,8
-ievať	98	6,8
<i>prvých päť formantov spolu</i>	<i>1 308</i>	<i>90,8</i>
počet formantov s menej ako 1 %	20	3,0
počet unikátnych formantov	13	0,9
spolu	1 441	

Osobitnou skupinou sufixov sú unikátne sufixy, ktoré sa v skúmanom súbore v danom slovnom druhu vyskytujú len raz. Štatistický prehľad unikátnych sufixov poskytuje tab. [24], v ktorej sa okrem počtu sufixálnych derivátov daného slovného druhu, počtu sufixov a počtu unikátnych sufixov uvádzajú tieto štatistické parametre: percentuálne zastúpenie unikátnych sufixov z počtu sufixov daného slovného druhu (stĺpec d), percentuálne zastúpenie lexém s unikátnymi sufixmi z celkového počtu lexém daného slovného druhu (stĺpec e), percentuálne zastúpenie unikátnych sufixov daného slovného druhu z celkového počtu unikátnych sufixov všetkých slovných druhov (stĺpec f).

Medzi najmenej frekventovanými sufixmi (v zastúpení menej ako 1 %) a unikátnymi sufixmi (v počte 1 výskyt) dominujú substantíva (250 sufixov s menej ako 1 %, 102 unikátnych sufixov). Substantívne unikátne sufixy predstavujú takmer dve pätiny všetkých substantívnych sufixov (38,5 %) a dve tretiny unikátnych sufixov všetkých slovných druhov (64,6 %). Ich percentuálne zastúpenie z počtu sufixálne utvorených substantív je 0,6 %; porov. tab. [24]. Niekoľko príkladov na substantíva s unikátnymi sufixmi: *žr-út*, *mokr-aď*, *sp-achtoš*, *polic-ajt*, *raň-ajky*, *zapaď-ákov*, *komun-ard*, *ruk-áv*, *ode-dza*, *var-echa*, *klient-ela*, *krém-eš*, *bol-esť*, *humor-eska*, *princ-ezná*, *košť-ial'*, *šľacht-ic*, *vin-ič*, *ražn-iči*, *žen-ích*, *graf-ikon*, *otč-im*, *diakon-isa*, *drob-izg*, *koz-la*, *koryt-načka*, *ostr-oh*, *hrb-ol'*, *mŕtv-ola*, *skv-ost*, *strig-ôň*, *kost-ra*, *kož-uch*, *obl-úk*, *jež-ura*, *mot-úz*, *ml-yn*, *mäkk-ýš*.

Pri verbách sa unikátne sufixy zastúpené taktiež dvomi pätinami zo všetkých verbálnych sufixov (41,9 %), čo znamená 0,9 % zo všetkých sufixálne utvorených verb. Príklady na verbá s unikátnymi sufixmi: *krv-ácať*, *trúchn-atieť*, *cup-itať*, *krúž-lať*, *kráš-liť*, *duž-nieť*, *žobr-oniť*, *pust-ošiť*, *živ-oriť*, *hrom-žiť*.

Adverbiálne unikátne sufixy predstavujú polovicu všetkých adverbiálnych sufixov (51,4 %),¹³ čo však predstavuje len 0,4 % zo všetkých sufixálne utvorených adverbiálnych lexém. Príklady na adverbiá s unikátnymi sufixmi: *kolen-ačky, allegr-etto, pian-issimo, inkluz-íve, tíš-ko, von-ku, potich-učky, naprotiv-eň*.

Najmenej unikátnych formantov majú adjektíva – v absolútnom počte je to sedem lexém, čo predstavuje 21,6 % z počtu adjektívnych sufixálnych formantov a len 0,04 % zo všetkých sufixálnych adjektív. Príklady: *zn-ámy, sl-aný, tam-ojší, div-oký, nevid-omý, belas-tý, trend-y*.

Zvlášť (zvýraznené kurzívou) uvádzame numeráliá a pronominá, pretože tieto slovné druhy sú v porovnaní s ostatnými autosémantikami zastúpené v malom množstve (numeráliá majú 92 a pronominá 69 sufixálne utvorených derivátov). Pronominá sa vyznačujú takmer trojpäťtinovým zastúpením unikátnych sufixov zo súboru pronominálnych sufixov druhu (59,1 %). Vzhľadom na nízky počet lexém pronominá sa vyznačujú najväčším zastúpením unikátnych sufixov z celkového počtu pronominálnych lexém (18,8 %). Príklady: *kol'k-átka, vždy-cky, inakš-ie, tu-ná, všet-učko, každ-učký, onak-vý, nijakovsk-y*. Numeráliá majú len tri unikátne sufixy (*tr-etí, dvoj-ný, jedin-ký*), čo z celkového počtu 12 numerálnych sufixov predstavuje 25 % a z celkového počtu sufixálne utvorených numerálnych lexém je to 1,9 %.

[24] Unikátne sufixy autosémantík

slovný druh unikátneho sufixu	a) počet sufixálnych derivátov	b) počet sufixov	c) počet unikátnych sufixov	d) % c) z počtu b)	e) % c) z počtu a)	f) % zo súboru všetkých unikátnych sufixov
substantíva	16 554	265	102	38,5	0,6	64,6
verbá	1 441	31	13	41,9	0,9	8,2
adverbiá	5 138	36	19	51,4	0,4	12,0
adjektíva	18 589	37	8	21,6	0,04	5,1
<i>pronominá</i>	69	22	13	59,1	18,8	8,2
<i>numeráliá</i>	92	12	3	25,0	3,3	1,9
spolu	41 883	403	158			

2.3 Postfix a postfixácia

Za osobitný typ formantu považujeme aj **postfix**, ktorý sa od klasického sufixu odlišuje pozíciou voči gramatickej morféme. Klasický sufix flektívnych slov je zložený z derivačnej morfémy a z gramatickej morfémy (k derivačnej aj ku gramatickej morféme sa môže viazať submorféma): napr. *svät-yňa*: **-yň+a**, *kamen-ný*: **-n+y**, *rýľ-ov-ať*: **-ov+ať**. Podľa tohto kritéria komponenty **-koľvek**, **-si**, **-že**, **-to** hodnotíme ako postfixy v prípadoch, ak motivantom je flektívna lexéma, a ako sufixy v prípadoch, ak motivantom je neflektívna lexéma; porov. [25]. Pomocou postfixov sa v analyzovanom súbore tvorí 19 pronomín. Zastúpenie postfixov znázorňuje tab. [26].

¹³ To je najviac spomedzi štyroch slovotvorne najaktívnejších autosémantík (substantíva, adjektíva, verbá, adverbiá).

[25] Chápanie postfixácie a sufixácie

postfix	sufix
ten- ø-že (t- <i>oho-že</i> , t- <i>omu-že</i> ...)	kam- že
č-o- koľvek (č- <i>oho-koľvek</i> , č- <i>omu-koľvek</i> ...)	kedy- koľvek
ak-ý- si (ak- <i>ého-si</i> , ak- <i>ému-si</i> ...)	kde- si
tak-ý- to (tak- <i>ého-to</i> , tak- <i>ému-to</i> ...)	tadiaľ- to

[26] Postfixy

postfix	počet	príklady
-že	6	k-ý- že , ak-ý- že , č-í- že , č-o- že , kt-o- že , ten- ø-že
-koľvek	5	ak-ý- koľvek , č-í- koľvek , č-o- koľvek , kt-o- koľvek , ktor-ý- koľvek
-si	5	ak-ý- si , č-í- si , č-o- si , kt-o- si , ktor-ý- si
-to	3	tak-ý- to , ten- ø-to , toľk-ý- to
spolu	19	

Špecifickosť postfixálne utvorených lexém sa prejavuje aj v prípadoch, keď fungujú ako motivanty pri sufixálnom odvodzovaní. Sufixácia sa uskutočňuje pred postfixálnym formantom, čím sa narúša klasická pravostranná adícia sufixálnych formantov pri postupných derivačných krokoch, napr. *ak-ý-koľvek* → *ak-o-koľvek*, *ak-ý-si* → *ak-o-si*, *ak-ý-že* → *ak-o-že*.

2.4 Súbor gramatických morférov (transflex) a transflexia

Súbor gramatických morférov (transflex¹⁴) je nesamostatná časť slovotvorne motivovaného slova, ktorá sa k základu pripája sprava a z morfeematického hľadiska obsahuje len gramatické morfémy.

Transflex je nositeľom onomaziologickej bázy pri transpozičných a mutačných derivátoch (a pri kompozično-derivačných kompozitách): *výpredaj-R* „**SUB** + vypredať“, *hneď-R* „**SUB** + hneď“, *záhyb-R* „**to**, **kde** sa zahýba“, *dvoj-hrb-ý* „**taký**, **ktorý** (má vzťah k) dvom hrbom“.

Na pomenovanie tohto slovotvorného postupu sa používali a používajú rôzne termíny, konverzia (Smirnickij, 1954, 1956; Dokulil, 1962), nulová derivácia¹⁵ (Lopatin, 1966), bezafixálna derivácia. V zhode s M. Dokulilom (1982/1997) sa nám ako adekvátnejší javí termín **transflexia**. Ten od M. Dokulila prebral a systematicky používal aj J. Furdík s takýmto vymedzením: „Transflexia je postup, pri ktorom sa na slovotvorné účely využíva súbor gramatických morférov: úlohu formantu plní gramatická morféma ako celok“ s ilustračnými príkladmi *letieť* → *let-R*, *zaviať* → *závej-R* (Furdík, 2004, s. 68).

¹⁴ Termín *transflex* navrhujeme používať ako jednoslovné synonymum k trojslovnému termínu *súbor gramatických morférov*, a to na základe terminologickej analógie medzi jednoslovnými pomenovaniami typov formantov a jednoslovnými pomenovaniami derivačných postupov: *prefix* – *prefixácia*, *sufix* – *sufixácia*, *konfix* – *konfixácia* :: **transflex** – **transflexia**.

¹⁵ Termín *zero derivation* sa používa najmä v anglistike, od H. Marchanda (1969) až dodnes. Pravda, tu sa tento termín často zamieňa termínom konverzia, V teórii lexikálnej motivácie ide o morfológickú motiváciu (porov. oddiel II.), t. j. prechod medzi slovnými druhmi bez morfeematickej zmeny. Prehľad názorov na nulové tvorenie v ruštine najnovšie uvádza T. A. Kornejeva (2014).

Pod termínom transflexia rozumieme (v slovanských jazykoch) slovotvorný proces, pri ktorom sa nové pomenovanie tvorí prechodom z jedného typu ohýbania do iného typu ohýbania, pričom za typ ohýbania považujeme aj nesklonnosť (ohýbanie v negatívnom vymedzení). Nadväzujeme tak na M. Dokulilu (1982/1997), ktorý v poznámke pod čiarou uvažuje o troch procesoch a termínoch: *transflexia* (zmena tvaroslovnej paradigmy), *deflexia* (strata tvaroslovnej paradigmy), *aflexia* (nadobudnutie tvaroslovnej paradigmy) s dodatkom, že „strechový termín chýba“. Ako strechový na synekdochickom princípe pars pro toto budeme používať termín transflexia (v širšom zmysle) a tam, kde to výklad vyžaduje, budeme používať aj dokulilovskú špecifikáciu:

- **transflexia (v užšom zmysle)**: utvorenie nového pomenovania zmenou flektívnej paradigmy (vzťah *flektívne pomenovanie* → *flektívne pomenovanie*), napr. *nízky* → *níž-R*, *suchý* → *such-o*;
- **aflexia**: utvorenie nového pomenovania nadobudnutím flektívnej paradigmy (vzťah *neflektívne pomenovanie* → *flektívne pomenovanie*), napr. *kikirikí* → *kikirík-ať*, *ciling* → *ciling-ať*, *hav* → *hav-o*, *tak* → *ták-ať*, *spakruky* → *spakruč-ie*, *okolo* → *okol-ie*;
- **deflexia**: utvorenie nového pomenovania zánikom flektívnej paradigmy (vzťah *flektívne pomenovanie* → *neflektívne pomenovanie*), napr. *všakovaký* → *všakovak*, *taký* → *tak*, *vhodný* → *vhod*; častejšie v kombinácii s prefixáciou v rámci konfixácie: *priečny* → *naprieč*, *slepý* → *voslep*, *prostriedok* → *doprostred*.

Najfrekvencovanejšia je transflexia. Aflexia je viazaná na niekoľko typov slovotvorných vzťahov, dominantne v relácii *interjekcia* → *verbum*. Deflexia je ojedinelá až raritná.

Zámerné nepoužívame termíny ohybný/neohybný slovný druh a transflexiu vymedzujeme konkrétnejšie vo vzťahu k pomenovaniám, nie k celým slovným druhom, pretože aj v rámci prototypovo ohybného slovného druhu sa môžu vyskytovať nesklonné jednotky, ktoré môžu vstupovať do rozličných slovotvorných vzťahov, porov. napr. flektivizáciu adjektíva *fajn* pomocou súboru gramatických morférov: *fajn* → *fajn-ý*.

Pomocou transflexu (transflexne) sa nové pomenovania tvoria týmito postupmi:

- a) samostatne (čistá transflexia): *závin-R*, *súš-R*, *zelen-ieť*, *kotv-iť*, *krokodíl-í*, *pravek-ý*;
- b) so sprievodnou trunkáciou (trunkačná transflexia): *anabolik-um*, *univerzál-R*;
- c) spolu s iným formantom (konfixálna transflexia): *bez-vetr-ie*, *troj-hlav-ý* (porov. 2.6).

V skúmanej vzorke (porov. tab. [27]) majú najväčšie zastúpenie transflexné substantíva (72,4 % zo všetkých transflexných lexém), potom verbá (15,6 %) a adjektíva (10,1 %). Na okraji stoja numeráliá (1,2 %), pronomína a adverbiá (po 0,3 %). Substantíva sa vyznačujú aj najväčšou variabilitou formantov (17 rôznych transflexov). Substantívne transflexy tvoria 44,7 % z počtu všetkých transflexov, verbálne transflexy 26,3 % atď.; porov. tab. [27]. Pri transflexii vo všeobecnosti na jeden transflexný formant v priemere prislúcha 73,7 lexémy. Najvyšším priemerným počtom lexém tvorených jedným transflexom sa vyznačujú substantíva (119,4 lexémy na jeden formant). Okrem klasických transflexov (vo vymedzení „súbor gramatických morférov“) ako samostatný typ transflexu vyčleňujeme aj nulový formant („deflex“) pri deflexii, napr. *prvý* → *prv-0*.

[27] Počet transflexov v jednotlivých slovných druhoch

slovný druh	počet transfl. derivátov	% zo všetkých transfl. slov	počet transflexov	% zo všetkých transflexov	počet lexém na 1 transflex
substantíva	2 030	72,4	17	44,7	119,4
verbá	437	15,6	10	26,3	43,7
adjektíva	284	10,1	3	7,9	94,7
numeráliá	34	1,2	2	5,3	17,0
pronominá	9	0,3	5	13,2	1,8
adverbiá	8	0,3	1	2,6	8,0
spolu	2 802		38		73,7

2.4.1 Substantívne transflexy

V skupine substantív sa najvýraznejšie presadzujú transflexné formanty *-Rm3* (klasický deklináčny typ dub; 882 lexém; 43,4 % zo substantívnej transflexie), *-Rf1* (deklináčny typ žena; 331 lexém; 16,3 %) a *-Rm1* (deklináčny typ chlap; 284 lexém; 14 %). Sumárne čísla sa nachádzajú v tab. [28].

Pomocou transflexu *-Rm3* sa tvoria predovšetkým deverbatívne substantíva (846 z 882 lexém s transflexom *-Rm3*), patriace do príslušných onomaziologických kategórií deverbatívnych substantív – názvy spredmetnenia deja (*beh, bľabot, výbuch, hon, chov, chod, vklad, klus*), prostriedku činnosti (*obal, krm, kryt, mlat*), výsledku činnosti (*brbt, náčrt, oder, kaz, preklep, lup, výpek*), objektu (*chľast, vklad, oblek*), miesta deja (*oder, výfuk, ohyb, vchod, kaz, zákop, lom*). Iné typy lexém sú zriedkavé, porov. deadjektíva *nov, chlad, masív, privát, špeciál, unikát* (viaceré so sprievodnou trunkáciou), desubstantíva *parket, štiav, šat, ľud*.

Pomocou transflexu *-Rf1* sa taktiež tvoria predovšetkým deverbatíva (280 z 331 jednotiek); porov. kategórie spredmetnenia deja (*vzbura, očista, debata, záhuba, odluka, kúpa*) v menšej miere výsledku činnosti (*budova, úroda*), prostriedku činnosti (*záclona, zámka, zátarasa*), objektu (*predloha, príloha, papa, prípona, prísada*), miesta deja (*nora*), výnimočne agensa (*babra*). Ostatné typy sú málo zastúpené: deadjektíva – spredmetnenie vlastnosti (*špecifika, tragika, nevera, vlaha*), nositeľ vlastnosti (*špata, sonóra, veterina*), desubstantíva – najmä prechýlené názvy (*blondína, bohéma, kmotra, magistra, markíza, suseda, svokra*), zriedkavo mutačné lexémy (*reverenda, slucha, streda*); denumeráliá (*osma, sedma*).

Pomocou transflexu *-Rm1* sa tvoria predovšetkým desubstantíva (247 zo 286 lexém), ktoré patria dominantne do mutačného typu onomaziologickej kategórie (*fyzik, astronóm, ekológ, diplomat, estetik, geológ, geograf, chirurg, autokrat, mág*), ojedinele deverbatíva (*host, interpret, rebel, regrút, nedouk, špicel, špeh, špión*, viaceré vo vzťahu vzájomnej motivácie), deadjektíva – názvy nositeľa vlastnosti (*extrovert, introvert, egocentrik, elegán, liberál, primitív, suverén, systematik*). Viac ako 50 lexém sa tvorí pomocou týchto transflexov:

-Rn3 (typ vysvedčenie): desubstantíva (*chrastie, borievčie, kukuričie, listie, lopúšie, papradie, trstie, uhlie*), deadjektíva (*húštie, ostrie, súšie, šťastie, súkromie, zdravie*), deverbatíva (*poschodie, nadložie, podložie* – prípady analogickej motivácie);

-Rf2 (typ ulica): desubstantíva (*naničhodnica, falošnica, lichotnica, majetnica, tanečnica, doňa*), deverbátiva (*noša, chôdza, hrádza, hrča, leja, páľa, pláca, paša*), deadjektíva (*mládza, hoľa, sopľa, špécia, tvrdza*), deinterjekcionálium (*cica*);

-Rm4 (typ stroj): deverbátiva (*boj, dej, finiš, kašeľ, nápoj, krč, taj, truc, retuš*), desubstantíva (*mlieč, fotometer, dozimeter, kalorimeter*), deadjektíva (*stacionár, dvojvalec, šesťvalec*);

-Rf3 (typ dlaň): deverbátiva (*výzbroj, výdrž, odpoveď, lož, skruž, pec, pút, reč, seč, tlač*), deadjektíva (*čerň, dial, faloš, húšť, níž, púšť, súš*), desubstantíva (*bodlač, chrobač, sedlač, stráň, všivač, zobrač*), denumerálium (*štvrt*);

-Rn1 (typ mesto): deadjektíva (*blaho, čudo, dobro, dusno, končno, mokro, prázdno, sucho, šero, transcendentno, politikum, špecifikum, unikum*), deverbátiva (*pradeno, vreteno, avízo, sídlo, lien*), desubstantíva (*vajko, kompozitum, disko, bábo*).

Zastúpenie nad 1 % majú ešte tieto typy:

- -Rn4 (typ dievča): desubstantíva (názvy mláďat: *húsa, háďa, kačiča, kura, vlč, vtáča*, analogicky aj pomenovania s ďalším príznakom „malý“: *človieča, páňa, strídža, škvříňa, žieňa*), deadjektíva (*blizňa, krstňa, mláďa*), deverbátiva (*batola, dojča*).

- Za osobitné transflexy považujeme paradigmy -Radj1f (typ pekná) a -Radj2f (typ cudzia), pomocou ktorých sa tvoria feminatíva od morfematicky motivovaných adjektíválnych pomenovaní: *príbuzný* → *príbuzná* (-Radj1f), podobne *pocestná, podriadená, rotná, obžalovaná, spoluobžalovaná, triedna, dotyčná, známa; súťažiaci* → *súťažiaca* (-Radj2f), podobne *vedúca, starejšia, vlakvedúca, spoluidúca, spolutrpiaca*.¹⁶

Zriedkavo sa vyskytujú:

- -Rm2 (typ hrdina; 12 jednotiek): *monarcha, oligarcha, askéta, fantasta, gymnasta, sluha, nezbeda, predseda*;

- -Rf4 (typ kosť; 8 jednotiek): *beľ, obuv, moc, pomoc, spleť, zvesť, výpomoc*;

- -Rm5 (animálne maskulína; 4 jednotky): *havo, kuvik, nezmar, kliešť*;

- -Rf5 (typ pani; 3 jednotky): *mati, pani, milostpani*;

Ojedinele dochádza ku konkurencii paradigiem: -Rm1/3 (*autochtón, radikál neutrál*), -Rf3/4 (*hnedeľ, mlad*), -Rf3/m4 (*červeň, zeleň*), -Rf4/m5 (*zver*).

[28] Základný prehľad transflexných formantov – substantíva (podľa frekvencie)

formant	typ flexie	počet	%	formant	typ flexie	počet	%
Rm3	dub	882	43,4	Radj2f	vedúca	16	0,8
Rf1	žena	331	16,3	Rm2	hrdina	12	0,6
Rm1	chlap	284	14,0	Rf4	kosť	8	0,4
Rn3	vysvedčenie	108	5,3	Rm5	had	4	0,2
Rf2	ulica	107	5,3	Rf5	pani	3	0,1
Rm4	stroj	99	4,9	Rf3/4	dlaň/kosť	2	0,1
Rf3	dlaň	58	2,9	Rf3/Rm4	dlaň/stroj	2	0,1
Rn1	mesto	57	2,8	Rm1/3	chlap/dub	2	0,1
Rn4	dievča	31	1,5	Rf4/Rm5	kosť/had	1	0,05
Radj1f	hlavná	23	1,1				
spolu						2 030	

¹⁶ Niektoré pomenovania možno chápať aj ako alternatívne morfológicky motivované: napr. *triedna, domáca*.

[29] Základný prehľad transflexných formantov – substantíva (podľa rodov a vzorov)

formant	typ flexie	počet	% z rodu	% zo subst.
Rm1	chlap	284	22,1	14,0
Rm2	hrdina	12	0,9	0,6
Rm3	dub	883	68,6	43,4
Rm4	stroj	99	7,7	4,9
Rm5	had	4	0,3	0,2
Rm1/3	chlap/dub	2	0,2	0,1
variantnosť (Rf3/Rm4, Rf3/Rm5)		3	0,2	0,1
maskulína spolu		1 286	100,0	63,3
Rf1	žena	331	60,1	16,3
Rf2	ulica	107	19,4	5,3
Rf3	dlaň	58	10,5	2,9
Rf3/4	dlaň/kosť	2	0,4	0,1
Rf4	kosť	8	1,4	0,4
Rf5	pani	3	0,5	0,1
variantnosť (Rf3/Rm4, Rf3/Rm5)		3	0,5	0,1
Radj1f	hlavná	23	4,2	1,1
Radj2f	vedúca	16	2,9	0,8
feminína spolu		551	100,0	27,2
Rn1	mesto	57	29,1	2,8
Rn3	vysvedčenie	108	55,1	5,3
Rn4	dievča	31	15,8	1,5
neutrá spolu		196	100,0	9,6

2.4.2 Adjektívne transflexy

Lexémy s adjektívnymi transflexmi tvoria z celkového počtu transflexne utvorených pomenovaní jednu desatinu (10,1 %). Adjektívne transflexy sú tri (deklináčne vzory pekný, cudzí, páví); uvádzame ich podľa frekvencie.

a) -Radj3 (súbor adjektívnych relačných morfém – typ páví)

Je to najfrekvencovanejší typ, v rámci ktorého sa tvorí deväť desatín (91,5 %; 260 jednotiek) transflexných adjektív. Tento typ tvorí obsahovo homogénna skupina desubstantív (najmä od pomenovaní zvierat), ktorá sa v gramatikách zaraďuje do skupiny druhových prívlastňovacích adjektív (OBF, s. 82): napr. *albatrosí, baraní, bastardí, bažantí, bocianí, borsučí, capí, červiací, dinosaurí, dodží, gepardí, gunári, holubí, jašteričí, kobrí, líščí, mamutí, štučí, švábí, termití, včelí, žrebčí, žraločí*; porov. aj *babí, boží, človečí, stridží, trpasličí, upíri*.

b) -Radj1 (súbor adjektívnych relačných morfém – typ pekný)

Podľa tohto typu sa utvorilo 22 lexém. Zahrnuje kvantitatívne podtypy *pekný (kusý, márný)* a *krásny (márny)*. Pomocou tohto typu formantu sa tvoria najmä desubstantíva (*praveký, dávnoveký, staroveký, novoveký, vlahý, vraný, kusý, vedomý, vraný*), ojedinele deverbátiva (*sporý, ľúby, márný*) a raritne jedno deadjektívum (*fajný*; transflex tu má flektivizačnú funkciu; porov. 2.7.1).

c) -Radj2 (súbor adjektívnych relačných morfém – typ cudzí)

Tento transflexný typ v skúmanom súbore obsahuje dve lexémy: desubstantívum *umrlčí* a deadverbium *peší*.

[30] Prehľad transflexných formantov – adjektíva

formant	typ flexie	počet	%	príklady
-Radj1	pekný	22	7,7	<i>staroveký, vraný, lúby</i>
-Radj2	cudzí	2	0,7	<i>umrlčí, peší</i>
-Radj3	páví	260	91,5	<i>aligátorí, čajčí, kohútí</i>
spolu		284		

2.4.3 Verbálne transflexy

Verbálnych transflexov je desať plus jeden kombinovaný (kolísanie medzi konjugáčnými vzormi), porov. tab. [31]. K systematike konjugácie porov. Sokolová (2006b, s. 212); vzorové slová uvádzame čiastočne podľa MSJ a čiastočne podľa M. Sokolovej. Čísla v indexe znamenajú konjugáčne triedy, písmená v indexe identifikujú vzory.

[31] Transflexné formanty – verbá

formant	typ flexie	počet	%	príklady
-Gv ₄	-Gv _{robiť} (víriť)	262		<i>belas-iť, brázd-iť, bedáriť</i>
	-Gv _{kričať}	16		<i>brnč-ať, ceč-ať, vržd-ať</i>
	-Gv _{vidieť}	2		<i>chyb-iieť</i>
-Gv₄ spolu		280	64,1	
-Gv ₁	-Gv _{chýtať} (lietať, vracat)	108	24,7	<i>baf-ať, bách-ať, večer-ať</i>
-Gv ₂	-Gv _{rozumieť}	32		<i>chorľav-iieť, lačn-iieť, siln-iieť</i>
	-Gv _{trieť}	1		<i>odr-iieť</i>
-Gv₂ spolu		33	7,5	
-Gv ₃	-Gv _{česať} (písať)	11		<i>cuml-ať, klop-ať, chniap-ať</i>
	-Gv _{chudnúť}	1		<i>třípn-uť</i>
	-Gv _{pracovať}	1		<i>hotov-ať</i>
-Gv₃ spolu		13	3,0	
-Gv ₃₊₁	-Gv _{písať+lietať, česať+lietať}	3	0,7	<i>chmát-ať, chrúm-ať, chvát-ať</i>
spolu		437		

V nasledujúcej časti uvádzame prehľad jednotlivých transflexov podľa frekvencie (detailnejšia obsahovo-formálna analýza sa nachádza v oddiele VII. kap. 1.2.1.3).

a) -Gv₄ (súbor verbálnych gramatických morfém – 4. trieda)

Je to najfrekvencovanejší typ, ktorý zahŕňa vzory *robiť* (s podvzorom *víriť*), *kričať*, *vidieť*. Obsahuje 280 jednotiek (64,1 % z transflexne utvorených verb). Zo slovotvorného hľadiska sem patria najmä desubstantíva (68,2 % zo skupiny; 191 lexém): napr. *furmaniť*, *baníčiť*, *kšeftáriť*, *čepčiť*, *debniť*, *koreniť*, *kotviť*, *plachtiť*, *slziť*, *straniť*, *šatiť*, *síriť*, *striebriť*; ďalej deadjektíva (21,8 % zo skupiny; 61 lexém): *belasiť*, *bystriť*, *bieliť*, *čiriť*, *kypriť*, *mäkčiť*, *živíť*; deinterjekcionálie (16 lexém): *brnčať*, *capiť*, *cvendžať*, *crčať*, *škrčať*; ojedinele deverbátiva 9 lexém): *búšiť*, *fotiť* (spolu s abreviačnou motiváciou), *hviždať*, *chybieť*, *lúštiť*; tri denumerálie (*poliť*, *štvrtiť*, *množiť*), jedno depronominálum (*ničiť*) a deadverbium (*spätiť*).

b) -Gv₁ (súbor verbálnych gramatických morféme – 1. trieda)

Je to druhý najfrekvencovanejší typ, do ktorého sa zaraďuje štvrtina transflexných lexém (24,7 %; 108 jednotiek). Vyše polovicu tvoria deinterjekcionálie (51,9 % zo skupiny; 56 lexém): *bafať, cengať, cilingať, fřkať, gágať, hajať, hrkať, kikirikať, kotkodákať, pípať, praskať, pukať, šťukať, tikať, vřzgať, žblnkať*; ďalej desubstantíva (24,1 %; 26 lexém): *čučať, fackať, hlásať, hmatať, sedlať, večerať, vetrať*; deverbátiva (21,3 %; 23 jednotiek): napr. *vidať, píjať, šíjať*; dve depronominálie (*tykať, vykať*), dve deadjektíva (*krívať, rovnať*), jedno departikulatívum (*tákať*) a jeden desubstantívno-deverbatívny polymotív (*kráčať*).

c) -Gv₂ (súbor verbálnych gramatických morféme – 2. trieda)

Táto skupina obsahuje 33 lexém (7,6 %), prevažne deadjektív (30): *deravieť, jasnieť, košatieť, lačnieť, ružovieť, silnieť* (najmä procesné verbá); ojedinele deverbatív (*odrať* → *odrieť, pnúť sa* → *pnieť sa, starať sa* → *starieť sa*).

d) Ostatné transflexy

Ojedinele sa vyskytujú transflexy III. konjugácie triedy, konkrétne **-Gv_{česať} (písať)**: 7 deinterjekcionálií (*čliapať, dupať, hundrať, chniapať, chrúpať, klopať, klepať*), 3 desubstantíva (*brbtať, cumľať, šúpať*), jedno deverbatívum (*cápať*); raritné sú dva vzory, ktoré sú typické pri sufíxácii: **-Gv_{chudnúť}**: lexéma *trpnúť* (← *trpný*), **-Gv_{pracovať}**: lexéma *hotovať* (← *hotový*). Transflexný formant tu vzniká perintegráciou, prekryvaním konca slovotvorného základu s derivačnou morférou sufíxu *-núť/-nuť*, resp. *-ovať*). Lexému *trpnúť* by bolo možné alternatívne hodnotiť aj ako sufíxálny derivát so sprievodnou trunkáciou.

Osobitne sú v tabuľke [31] spracované tri prípady konjugácie variantnosti na úrovni kolísania medzi podvzormi písať a lieťať (III. a I. trieda): *chmátať, chrúmať, chvátať*.

2.4.4 Numerálne transflexy

Numerálne transflexy sú len dva, obidva sú adjektívne a podľa obidvoch sa tvoria radové číslovky: a) **-Radj1n** (numerálie – adjektívny typ pekný/krásny) (31 jednotiek): napr. *st-ý, dvojst-ý, trojst-ý, štvorst-ý, deväťst-ý, piat-y, šiest-y, siedm-y, ôsm-y, deviat-y, desiat-y, jedenást-y, dvanást-y, trinást-y*; b) **-Radj2n** (numerálie – adjektívny typ cudzí/rýdži) (tri jednotky): *tisíc-i, stotisíc-i, dvojtisíc-i*.

2.4.5 Pronominálne transflexy

V súbore sa nachádza deväť transflexne utvorených pronomín. Sú to lexémy s transflexmi: a) so substantívnou formou (rodové transflexy): **-Pf** (jedna lexéma: *on-a*); **-Pn** (jedna lexéma: *on-o*); b) s adjektívnu formou: **-Radj1p** (pronomín – adjektívny typ pekný) (tri jednotky): *onak-ý, sam-ý, toľk-ý*; **-Radj2p** (pronomín – adjektívny typ cudzí) (jedna jednotka): *nič-í*; c) s adverbálnou formou a nulovým formantom, „deflexom“ (dve lexémy): *tak-o, všakovak-o*.

2.5 Reflexívne formanty a reflexivizácia

Reflexívne formanty *sa, si* sa uplatňujú pri tvorení verb: a) od iných verb (reflexivizáciou a reflexívnou konfixáciou): *babrať* → *babrať sa*, *cítiť* → *cítiť sa*, *odplúť* → *odplúť si*, *želať* → *želať si*, *spievať* → *roz-spievať sa*, *hľadať* → *vy-hliad-núť si*; b) od iných slovných druhov (reflexívnou konfixáciou): *vrása* → *vrás-niť sa*, *miesto* → *z-mest-iť sa*, *skromný* → *u-skromn-iť sa*.

Deverbatívnych verb tvorených čistou reflexivizáciou je v našom súbore celkovo 2 266. Do tohto počtu započítavame aj 375 reflexívnych motivátov, ktoré sa v SKMS zachytávajú pri nemotivovaných verbách (napr. *budiť (sa)*, t. j. *budiť* → *budiť sa*). Podrobnejšie porov. oddiel VII. kap. 1.2.1.4; analýza sémantických tried reflexívnych verb sa nachádza v tom istom oddiele v kap. 1.3.2.5.

[32] Reflexívne formanty

formant	počet	%	príklady
sa	2 076	91,6	<i>biť sa, obuť sa, zabývať sa, čeriť sa, členiť sa, pohoršiť sa, diferencovať sa, dusiť sa, zahlušiť sa, hojdať sa, hrýzť sa, izolovať sa, kúpať sa, lepiť sa</i>
si	190	8,4	<i>predstaviť si, porozprávať si, hovieť si, zakopať si, vykračovať si, vyslúžiť si, trúfať si, želať si</i>
spolu	2 266		

2.6 Konfix a konfixácia

Konfix je viacnásobný afix (z morfematického hľadiska sa uvažuje o rozštiepenej derivačnej morféme). Konfixácia vzniká kombináciou viacerých postupov v jednom slovotvornom akte. Kombinujú sa prefixácia, sufixácia, transflexia a reflexivizácia. Vylučuje sa len kombinácia transflexie a sufixácie, keďže oba tieto postupy sú založené na rovnakej pozícii – transflex aj sufix ako slovne nesamostatné časti sa pripájajú k slovotvornému základu z pravej strany. Konfixálne postupy možno členiť na syntetické a analytické (porov. Furdík, 2004, s. 65) podľa neprítomnosti alebo prítomnosti reflexivizácie, ktorá má analytický charakter (formanty *sa*, *si* sa píšu ako samostatné slová). Podľa počtu formantov, ktoré spolu vytvárajú konfix, sa pri analytickej konfixácii uvažuje o podvojnnej a potrojnej konfixácii. Syntetická konfixácia je vždy podvojná. Rozdelenie typov konfixácie znázorňuje schéma [35]. Zastúpenie typov konfixácie v skúmanom súbore zachytáva tab. [33]. Najčastejšie sa vyskytujú prefixálno-reflexívny postup (33 %) a prefixálno-sufixálny postup (29,7 %), nasleduje prefixálno-transflexný postup (s takmer jednoštvrtinovým zastúpením; 23,3 %). Konfixálne sa tvoria štyri slovné druhy (substantíva, adjektíva, verbá, adverbiá), ktorých zastúpenie v jednotlivých konfixálnych typoch uvádza tab. [34]. Prehľad syntetickej konfixácie uvádzame v časti 2.6.1; prehľad analytickej konfixácie v časti 2.6.2.

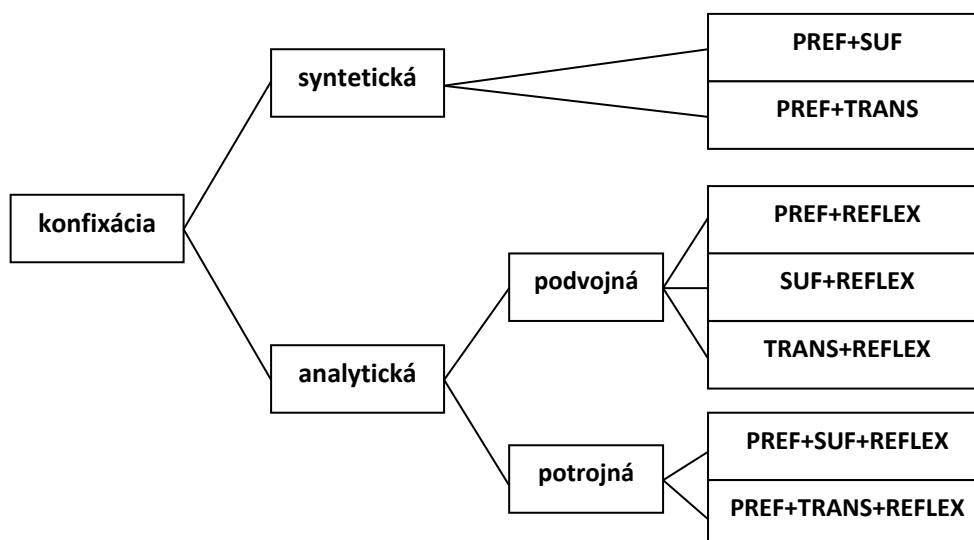
[33] Zastúpenie typov konfixácie

typ	počet	%
P+S	1 309	29,7
P+T	1 028	23,3
P+R	1 454	33,0
S+R	80	1,8
T+R	176	4,0
P+S+R	133	3,0
P+T+R	232	5,3
počet motivačných vzťahov spolu	4 412	

[34] Zastúpenie typov konfixácie podľa slovných druhov

TYP	SLOVNÝ DRUH								SPOLU
	SUB		ADJ		VER		ADV		
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	
P+S	141	10,8	451	34,5	480	36,7	237	18,1	1 309
P+T	235	22,9	26	2,5	748	72,8	19	1,8	1 028
P+R	---	---	---	---	1 454	100	---	---	1 454
S+R	---	---	---	---	80	100	---	---	80
T+R	---	---	---	---	176	100	---	---	176
P+S+R	---	---	---	---	133	100	---	---	133
P+T+R	---	---	---	---	232	100	---	---	232
spolu	376		477		3 303		256		4 412

[35] Typy konfixácie

2.6.1 Syntetická konfixácia

2.6.1.1 Prefixálno-sufixálna konfixácia

Prefixálno-sufixálna konfixácia je typická najmä pre verbá (36,7 %) a adjektíva (34,5 %). V menšej miere sa takto tvoria adverbiá (18,1 %) a najmenej zastúpené sú substantíva (10,8 %); porov. tab. [36]. Tento typ konfixácie sa realizuje: a) ako čistý prefixálno-sufixálny typ: *ručať* → *z-rúk-nuť*, *boh* → *bez-bož-ný*, *čelo* → *ná-čel-ník*; b) so sprievodnou trunkáciou: *vlhký* → *na-vlh-núť*, *vitálny* → *re-vital-izovať*, *ekonomický* → *z-ekonom-izovať*, *riedky* → *z-red-núť*.

[36] Prefixálno-sufixálna konfixácia

typ	počet	%
verbá	480	36,7
adjektíva	451	34,5
adverbiá	237	18,1
substantíva	141	10,8
spolu	1 309	

a) Verbá

Prefixálno-sufixálne verbá sú odvodené od verb (62,5 %), substantív (24,8 %) a adjektív (12,3 %). Raritná je deadjektívno-desubstantívna dvojmotivácia (*po-kresťan-čiť*) a deinterjekcionálna motivácia (*u-frnk-núť*). Počet slovotvorných typov je 121, z toho unikátnych typov je 57. Na jeden slovotvorný typ pripadajú v priemere štyri lexémy. Pri verbách niet dominantného slovotvorného typu, najfrekvencovanejší typ má zastúpenie len 4,8 %. Najčastejšie slovotvorné typy (s výskytom 10 a viac lexém) sú:

- 22 výskytov: **s-/z-/zo- + Zadj + -núť/-nuť** (*z-bled-núť, z-bohat-núť, z-hork-núť, z-mäk-núť, s-kreh-núť, s-chud-núť, s-tenk-núť, s-tuh-núť, s-tích-núť, zo-slab-núť*); **vy- + Zv + -núť/-nuť** (*vy-pich-núť, vy-sek-núť, vy-vrt-núť, vy-strek-núť, vy-plách-nuť, vy-štek-núť, vy-kĺz-nuť, vy-viaz-nuť*);
- 21 výskytov: **po- + Zv + -ávať/-iavať/-kávať** (*po-beh-ávať, po-dupk-ávať, po-jedn-ávať, po-mľask-ávať, po-pad-ávať, po-sed-ávať, po-kašl-iavať*);
- 20 výskytov: **za- + Zv + -núť/-nuť** (*za-hryz-núť, za-pad-núť, pa-pich-núť, za-hliad-nuť, za-viaz-nuť, za-výsk-nuť*);
- 19 výskytov **pre- + Zv + -núť/-nuť** (*pre-hlt-núť, pre-pich-núť, pre-sek-núť, pre-beh-núť, pre-miet-nuť, pre-vis-núť, pre-siak-nuť, pre-riek-nuť*); **o-/ob-/obo- + Zv + -núť/-nuť** (*o-pad-núť, o-šlah-núť, o-krik-nuť, o-miet-nuť, o-vis-núť*);
- 17 výskytov: **od- + Zv + -núť/-nuť** (*od-beh-núť, od-had-núť, od-pich-núť, od-sek-núť, od-vis-núť, od-miet-nuť*);
- 16 výskytov: **po- + Zv + -ovať** (*po-beh-ovať, po-prečit-ovať, po-krik-ovať, po-let-ovať, po-lih-ovať, po-kuk-ovať, po-spev-ovať, po-škul-ovať, po-žad-ovať*);
- 13 výskytov: **na- + Zv + -núť/-nuť** (*na-črt-núť, na-strih-núť, na-sek-núť, na-hryz-núť, na-čiah-nuť, na-siak-nuť*);
- 12 výskytov: **roz- + Zv + -núť/-nuť** (*roz-beh-núť, roz-hrab-núť, roz-trh-núť, roz-vi-núť, roz-tiah-nuť, roz-lúp-nuť*);
- 10 výskytov: **pri- + Zv + -núť/-nuť** (*pri-beh-núť, pri-pich-núť, pri-strih-núť, pri-hliad-nuť, pri-vi-núť, pri-riek-nuť*).

[37] Prefixálno-sufixálna konfixácia – verbá

Motivant – SD	počet	%	priklady
VER	300	62,5	<i>po-beh-núť, o-čak-ávať, vy-blak-ovať, vy-ceng-úvať, po-dup-ávať, u-hryz-núť</i>
SUB	119	24,8	<i>za-barikád-ovať, z-bož-ňovať, pre-lud-niť, s-konc-ovať, od-slabik-ovať, za-tráv-niť</i>
ADJ	59	12,3	<i>po-bled-núť, z-drobň-ovať, na-vlh-núť, za-zl-ievať, re-vital-izovať</i>
ADJ + SUB	1	0,2	<i>po-kresťan-čiť</i>
INT	1	0,2	<i>u-frnk-núť</i>
spolu	480		
slovotvorné typy	121		
podiel lexém a typov	4,0		
unikátne typy	57		

b) Adjektíva

Prefixálno-sufixálne adjektíva sú dominantne desubstantívne (84,7 %). Ostatné typy nedosahujú ani 10 %, konkrétne deverbátiva (7,3 %), deadjektíva (5,1 %); ďalšie majú zastúpenie menej ako 1 % (tri lexémy a menej); porov. tab. [38].

Počet slovotvorných typov je 162, z toho unikátnych typov je 105. Na jeden slovotvorný typ pripadá v priemere 2,8 lexémy.

Najčastejšie slovotvorné typy (s výskytom 10 a viac lexém) sú:

- 56 výskytov (12,2 %): **bez- + Zs + -ný/-ny** (*bez-moc-ný, bez-medz-ný, bez-oblač-ný, bez-pohlav-ný, bez-rad-ný, bez-trest-ný, bez-bož-ný, bez-col-ný, bez-det-ný, bez-východisk-ový, bez-fareb-ný, bez-účel-ový, bez-cit-ný, bez-veter-ný, bez-uzd-ný, bez-význam-ný*);
- 49 výskytov (10,9 %): **ne- + Zs + -ný/-ny** (*ne-forem-ný, ne-prehľad-ný, ne-hmot-ný, ne-investič-ný, ne-kultúr-ny, ne-logic-ký, ne-najet-ný, ne-rozum-ný, ne-výraz-ný*);
- 19 výskytov: **bez- + Zs + -ový** (*bez-drôt-ový, bez-motor-ový, bez-rod-ový, bez-poruch-ový, bez-šnúr-ový, bez-váh-ový*), **po- + Zs + -ný/-ny** (*po-boč-ný, po-krv-ný, po-smrt-ný, po-pôrod-ný, po-sezón-ny, po-stran-ný, po-ulič-ný, po-zem-ný*);
- 13 výskytov: **proti- + Zs + -ný/-ny** (*proti-monopol-ný, proti-práv-ny, proti-národ-ný, proti-súťaž-ný, proti-zákon-ny*), **proti- + Zs + -ový** (*proti-drog-ový, proti-lietadl-ový, proti-povodň-ový, proti-šmyk-ový, proti-vojn-ový*);
- 11 výskytov: **nad- + Zs + -ný/-ny** (*nad-hviezd-ny, nad-mer-ný, nad-zem-ný, nad-štát-ny, nad-rozmer-ný*);
- 10 výskytov: **pred- + Zs + -ný/-ny** (*pred-čas-ný, pred-chorob-ný, pred-operač-ný, pred-sezón-ny, pred-potop-ný*).

V 106 prípadoch prefixálno-sufixálna motivácia vystupuje ako polymotivačná alternatíva najčastejšie k prefixácii (78-krát; najmä pri deadjektívno-desubstantívnej motivácii): *zásada* → (*zásadový*) → *bezzásadový*: *zásadový* → *bez-zásadový* // *zásada* → *bez-zásad-ový*, *vina* → (*vinný*) → *nevinný*: *vinný* → *ne-vinný* // *vina* → *ne-vin-ný*; podobne *nevýraz-ný, nekonečný, nevkusný, neprízvučný, nepárny, bezpríznakový, bezpracny*, nie však *bezvýchodiskový, bezstupňový, bezšvíkový, nestranný, nemóresný, bezdetný, bezradný* (tieto lexémy sú len desubstantívne). V 28 prípadoch ide o konkurenciu so sufixáciou, napr. *mesto*

→ (*medzimesto*) → *medzimestský*: *medzimesto* → *medzimest-ský* // *mesto* → *medi-mest-ský*.

Niektoré deverbatívne adjektíva (napr. *zjazdny*, *pojazdný*) možno považovať aj za sufixálne utvorené na základe analogickej slovotvorby: *zjazdiť → *zjazd-ný*, *pojazdiť → *pojazd-ný*.

[38] Prefixálno-sufixálna konfixácia – adjektíva

Motivant – SD	počet	%	príklady
SUB	381	84,5	<i>proti-alkohol-ický</i> , <i>bez-atómový</i> , <i>bez-bož-ný</i> , <i>prí-cest-ný</i> , <i>bez-ciel-ny</i> , <i>pred-čas-ný</i> , <i>medzi-lúd-ský</i>
VER	33	7,3	<i>sú-bež-ný</i> , <i>proti-chod-ný</i> , <i>proti-lah-lý</i> , <i>bez-plat-ný</i> , <i>sú-stav-ný</i> , <i>pa-žr-avý</i>
ADJ	23	5,1	<i>pre-bujn-ený</i> , <i>u-cel-ený</i> , <i>po-dlh-ovastý</i> , <i>ob-tlst-lý</i> , <i>po-mlad-ší</i> , <i>na-sprost-astý</i> , <i>vy-umel-kovaný</i>
ADJ + SUB	3	0,7	<i>pe-duch-ovnený</i> , <i>z-ženšt-ený/z-žen-štený</i> , <i>zo-ženšt-ený/zo-žen-štený</i>
PRON	3	0,7	<i>ne-naš-ský</i> , <i>pod-seb-ný</i> , <i>prí-t-omný</i>
SUB + VER	3	0,7	<i>bez-ostyš-ný</i> , <i>be-odplat-ný</i> , <i>bez-podmieneč-ný</i>
VER + SUB	2	0,4	<i>nes-čísel-ný</i> , <i>u-zim-ený</i>
ADV + SUB	1	0,2	<i>ne-miest-ny</i>
PREP	1	0,2	<i>s-pod-ný</i>
NUM	1	0,2	<i>o-jedin-elý</i>
spolu	451		
slovotvorné typy	162		
podiel lexém a typov	2,8		
unikátne typy	105		

c) Adverbiá

Prefixálno-sufixálne utvorené adverbiá sú najčastejšie deadjektívne (42,2 %) a deadverbiálne (10,1 %), čo posilňuje aj skupina polymotivovaných, deadverbiálno-deadjektívnych lexém (31,6 %). Tieto dva typy motivácie (vrátane ich vzájomnej kombinácie) tvoria 84 % prefixálno-sufixálnych adverbií. Ostatné typy základov sú ojedinelé (porov. tab. [39]). Počet slovotvorných typov je 80, unikátnych typov je 54. Na jeden slovotvorný typ pripadajú v priemere 3 lexémy. Najčastejšie slovotvorné typy sú:

- 62 výskytov: **na- + Zadj + -o** (*na-blízk-o*, *na-dlh-o*, *na-hrub-o*, *na-úzk-o*, *na-nov-o*);
- 36 výskytov: **do- + Zadv + -a / do- + Zadj + -a** (*do-biel-a*, *do-d'alek-a*, *do-hust-a*, *do-širok-a*, *do-pln-a*, *do-nah-a*, *do-červen-a*);
- 13 výskytov: **z- + Zadv + -a / z- + Zadj + -a** (*z-hlbok-a*, *z-hrub-a*, *z-lahučk-a*, *z-nov-a*, *z-ostr-a*, *z-vysok-a*);
- 9 výskytov: **do- + Zadj + -a** (*do-nedávn-a*, *do-podrobn-a*, *do-lav-a*, *z-lav-a*, *do-prav-a*, *do-straten-a*);
- 5 výskytov: **s- + Zadv + -a / s- + Zadj + -a** (*s-krátk-a*, *s-tuh-a*, *s-prudk-a*, *s-ťažk-a*, *s-tuh-a*);
- 4 výskyty: **do- + Zadv + -a** (*do-hor-a*, *do-okol-a*, *do-kol-a*, *do-vedn-a*).

V 78 prípadoch prefixálno-sufixálna motivácia vystupuje ako polymotivačná alternatíva, najčastejšie k prefixácii (77-krát; najmä pri deadverbiálno-deadjektívnej motivácii so sufixálnym formantom -o): *d'aleký* → (*d'aleko*) → *naďaleko*: *d'aleko* → *na-d'aleko* // *d'aleký* → *na-d'alek-o*. V jednom prípade je to alternatíva k sufixácii: *vždy* → (*navždy*) → *navždycky*: *navždy* → *navždy-cky* // *vždy* → *na-vždy-cky*.

[39] Prefixálno-sufixálna konfixácia – adverbii

Motivant – SD	počet	%	príklady
ADJ	100	42,2	<i>na-hol-o, na-l'ahk-o, pri-najlepš-om, napo-chytr-e, s-prav-a, zá-rov-eň, po-slep-iačky</i>
ADV + ADJ	75	31,6	<i>do-čista, do-čiern-a, do-such-a, do-zlat-a, z-riedk-a, s-krátk-a, s-tuh-a</i>
ADV	24	10,1	<i>do-hor-a, do-vedn-a, po-znov-e, napo-zajtr-e</i>
PREP	9	3,8	<i>do-zad-u, od-zad-u, do-pred-u, s-pred-u</i>
NUM	9	3,8	<i>na-jedn-o, za-jedn-o, do-pol-y, na-pol-y</i>
VER	9	3,8	<i>v-ráta-ne, v-číta-ne, po-sed-iačky</i>
SUB	6	2,5	<i>mimo-chod-om, a-politic-ky, ne-voľ-ky</i>
PREP + SUB	3	1,3	<i>do-spod-u, od-spod-u, zo-spod-u</i>
ADV + SUB + ADJ	1	0,4	<i>od-dávn-a</i>
PRON	1	0,4	<i>na-vždy-cky</i>
spolu	237		
slovotvorné typy	79		
podiel lexém a typov	3,0		
unikátne typy	54		

ad) Substantíva

Prefixálno-sufixálne substantíva sú najčastejšie desubstantíva (75,9 %) opäť so širokým inventárom slovotvorných typov, na 141 lexém pripadá 97 typov. Najčastejšie typy sú desubstantíva, najmä neanimálne a nepersonálne pomenovania, ktoré sú motivované predovšetkým priestorovými vzťahmi k východiskovému motivantu. Priestorová séma, ktorá sa vyjadruje prefixom, je súčasťou onomaziologického príznaku, napr. *pod-bruš-ina* „niečo, čo sa nachádza pod bruchom“:

- 7 výskytov: **ná- + Zs + -ník** (*ná-čel-ník, ná-den-ník, ná-hrdel-ník, ná-kolen-ník, ná-mestník, ná-mor-ník, ná-prst-ník*), **ná- + Zs + -ok** (*ná-byt-ok, ná-hrob-ok, ná-hub-ok, ná-prst-ok, ná-trub-ok, ná-ust-ok*);
- 6 výskytov: **pod- + Zs + -ník** (*pod-brad-ník, pod-bruš-ník, pod-hlav-ník, pod-nož-ník, pod-oken-ník, pod-plamen-ník*);
- 4 výskytov: **pod- + Zs + -ok** (*pod-brad-ok, pod-pät-ok, pod-stien-ok, pod-voz-ok*), **prí- + Zs + -ok** (*prí-dom-ok, prí-pec-ok, prí-sten-ok, prí-streš-ok*);
- 3 výskytov: **o- + Zs + -ok** (*o-klas-ok, o-pät-ok, o-stred-ok*), **po- + Zs + -ka** (*po-den-ka, po-kož-ka, po-nož-ka*), **po- + Zs + -nica** (*po-bruš-nica, po-hrud-nica, po-plúc-nica*), **pod- + Zs + -ina** (*pod-bruš-ina, pod-hrdl-ina, pod-stol-ina*), **pod- + Zs + -ka** (*pod-kolien-ka, pod-nož-ka, pod-stien-ka*), **pod- + Zs + -nica** (*pod-hlav-nica, pod-obloč-nica, pod-zem-nica*).

Lexému *obdenník* (v SKMS je ako motivant uvedená príslovka *denne*) možno chápať aj ako sufikovanú (*obdeň* → *obden-ník*). Deverbatívno-deverbatívne lexémy *úšklabok, obžin-*

ky by bolo možné chápať ako produkt analogickej slovotvorby, teda ako sufixálne motivované: *uškľabiť sa → *úškľab-ok*, *obžínať → *obžin-ky*.

Počet slovotvorných typov je 97, počet unikátnych slovotvorných typov je 77. Na jeden slovotvorný typ pripadá v priemere 1,4 lexémy.

[40] Prefixálno-sufixálna konfixácia – substantíva

Motivant – SD	počet	%	príklady
SUB	107	75,9	<i>ná-hrdel-ník, o-hláv-ka, anti-monarch-ista, pod-prs-enka, ob-rúč-ka, prie-ram-ok, zá-škol-ák</i>
VER	26	18,4	<i>ú-seč-ka, po-trav-ina, o-trus-in-ka, in-toler-ancia, ú-škľab-ok, ob-žin-ky</i>
ADJ	6	4,3	<i>ob-dĺž-ník, o-mlad-ina, z-vrch-ník, ne-hanb-livec</i>
ADV	2	1,4	<i>ob-den-ník, po-dol-ok</i>
spolu	141		
slovotvorné typy	97		
podiel lexém a typov	1,4		
unikátne typy	77		

2.6.1.2 Prefixálno-transflexná konfixácia

Prefixálno-transflexná konfixácia je typická najmä pre verbá (72,6 %) a substantíva (22,8 %). V menšej miere sa takto tvoria adjektíva (2,5 %) a adverbiá (2,1 %); porov. tab. [41]. Tento typ konfixácie sa realizuje: a) ako čistý prefixálno-transflexný typ: *dlhý* → *nad-dĺž-iť*, *breh* → *bez-breh-ý*, *dvor* → *ná-dvor-ie*; b) so sprievodnou trunkáciou: *mäknúť* → *od-mäk-R*, *vzájomný* → *na-vzájom-0*.

[41] Prefixálno-transflexná konfixácia – sumár

typ	počet	%
verbá	748	72,8
substantíva	235	22,9
adjektíva	26	2,5
adverbiá	19	1,8
spolu	1 028	

ba) Verbá

Prefixálno-transflexné verbá sú vo viac ako polovici prípadov utvorené od adjektív (55,1 %), potom od substantív (23,5 %) a od iných verb (18,4 %). Od týchto troch slovných druhov sa tvorí 97,1 % prefixálno-transflexných verb. Od ostatných slovných druhov sa slovesá tvoria zriedkavo (porov. tab. [42]). Deadjektívne verbá sú najčastejšie akčné („robiť ADJmot“, t. j. „robiť takým, ako pomenúva motivujúce adjektívum“: napr. *očistiť*, *opevniť*, *spopulárniť*, *zmladiť*) a procesné („stať/stávať sa ADJmot“, t. j. „stať/stávať sa takým, ako pomenúva motivujúce adjektívum“: napr. *oškaredieť*, *zmúdriť*, *zvážniť*, *zanemieť*). Podobne je to aj s desubstantívnymi verbami, kde však dominujú akčné verbá. K prefixálno-transflexnej motivácii môže dochádzať samostatne (*živý* → *o-živ-iť*, *žobrák* → *o-žobráč-iť*, *zákon* → *u-zákon-iť*) alebo so sprievodnou trunkáciou (*vyš-e* → *zvýš-iť*, *kamenný* → *s-kamen-iť*, *štvornásobný* → *zo-štvornásob-iť*).

Pri deinterjekcionálnej a deadverbiálnej motivácii možno presnejšie uvažovať o aflexii, t. j. nadobudnutí flektívnej paradigmy: *chvat* → *za-chvát-iť*, *vyše* → *z-výš-iť*. O polymotivačnú, dvojnásobnú prefixálno-transflexnú motiváciu ide v štyroch prípadoch: *znehodnotiť*, *skamenieť*, *zohaviť*, *osvetliť*, porov. vzťahy *kameň* → (*kamenný*) → *skamenieť*: *kamenný* → *s-kamen-iť* // *kameň* → *s-kamen-iť*.

Najčastejšie slovotvorné typy bez špecifikácie transflexu sú **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv** (241 lexém), **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv** (73 lexém). Viac ako 20 lexém dosahuje ešte päť typov: **za- + Zs + -Gv**, **z- + Zs + -Gv**, **z- + Zv + -Gv**, **po- + Zv + -Gv**, **u- + Zadj + -Gv**.

Najčastejšie slovotvorné typy so špecifikáciou transflexu sú (uvádzame typy s počtom lexém viac ako 20):

- 127 výskytov: **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť}** (*z-bystr-iť*, *z-božšt-iť*, *z-hmotn-iť*, *z-intímn-iť*, *z-jednoduš-iť*, *z-lacn-iť*, *z-níž-iť*, *s-plošt-iť*, *zo-všeobecn-iť*, *s-presn-iť*, *z-reáln-iť*);
- 111 výskytov: **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{rozumieť}** (*z-bútlav-iť*, *z-besn-iť*, *z-dreven-iť*, *z-hrčav-iť*, *z-hutn-iť*, *z-matn-iť*, *z-múdr-iť*, *s-pevn-iť*, *s-pochab-iť*, *s-prísn-iť*);
- 39 výskytov: **o- + Zadj + -Gv_{rozumieť}** (*o-bel-iť*, *o-čerstv-iť*, *o-sin-iť*, *o-chrom-iť*, *o-mdl-iť*, *o-pekn-iť*, *o-tehotn-iť*, *o-tmav-iť*, *o-šediv-iť*);
- 34 výskytov: **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{robiť}** (*o-bohat-iť*, *o-tepl-iť*, *o-mlad-iť*, *o-zelen-iť*, *o-znám-iť*, *o-zrejm-iť*, *o-zvláštn-iť*);
- 29 výskytov: **za- + Zs + -Gv_{robiť}** (*za-blat-iť*, *za-hrot-iť*, *za-paž-iť*, *za-príčin-iť*, *za-múč-iť*, *za-paž-iť*, *za-ros-iť*);
- 27 výskytov: **s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť}** (*s-kĺb-iť*, *s-peňaž-iť*, *z-nepriateľ-iť*, *z-dan-iť*, *zo-skup-iť*, *zo-súladiť*);
- 22 výskytov: **o-/ob-/obo- + Zs + -Gv_{robiť}** (*o-cl-iť*, *o-hranič-iť*, *o-kúzl-iť*, *o-pel-iť*, *o-plot-iť*, *o-zvuč-iť*, *o-milost-iť*);
- 21 výskytov: **u- + Zadj + -Gv_{robiť}** (*u-dobr-iť*, *u-možn-iť*, *u-lahč-iť*, *u-platn-iť*, *u-prázdniť*, *u-priam-iť*, *u-rýchliť*).

Zastúpenie konjugačných typov (t. j. typov transflexov) znázorňuje tab. [43], podľa ktorej dominujú typy *robiť* a *rozumieť*. Ojedinele sa vyskytujú aj transflexy konjugačných typov *chudnúť* a *pracovať*, teda typických sufixálnych konjugačných typov (s výraznými sufixálnymi zakončeniami *-núť/-nuť*, resp. *-ovať*) v dôsledku zakončenia motivujúcich adjektív na morfémy **-n-** a **-ov-**: *smädný* → *vy-smädn-úť* (podobne *vyhladnúť*, *vychladnúť*, *nachladnúť*, *ochladnúť*, *prechladnúť*, *střpnúť*), *disciplinovaný* → *z-disciplinov-ať*.

[42] Prefixálno-transflexná konfixácia – verbá

Motivant – SD	počet	%	príklady
ADJ	412	55,1	<i>o-belas-iť</i> , <i>s-panšt-iť</i> , <i>z-ludov-iť</i> , <i>s-cudz-iť</i> , <i>s-populárn-iť</i> , <i>ob-ťažk-ať</i>
SUB	176	23,5	<i>za-hmyz-iť</i> , <i>z-hoväd-iť</i> , <i>vy-lát-ať</i> , <i>za-nož-iť</i>
VER	138	18,4	<i>na-dáj-ať</i> , <i>po-prích-ať</i> , <i>ob-tek-ať</i> , <i>na-trč-iť</i>
INT	8	1,1	<i>od-chlop-iť</i> , <i>pri-chlop-iť</i> , <i>za-chlop-iť</i> , <i>u-chvát-iť</i> , <i>s-chvát-iť</i> , <i>za-chvát-iť</i> , <i>o-ťap-iť</i>
NUM	6	0,8	<i>z-dvoj-násob-iť</i> , <i>s-trojnásob-iť</i>
ADJ + SUB	4	0,5	<i>z-nehodnot-iť</i> , <i>s-kamen-iť</i> , <i>z-ohav-iť</i> , <i>o-svetl-iť</i>
PRON	3	0,4	<i>pre-inač-iť</i> , <i>o-sam-iť</i> , <i>o-svoj-iť</i>
ADV	1	0,1	<i>z-výš-iť</i>
spolu	748		

[43] Typy verbálnych transflexov pri prefixálno-transflexnej konfixácii

typ transflexu	počet	%	príklady
Gv _{robiť}	471	63,0	<i>z-nefunkčn-iť, za-hmyz-iť, s-trojnásob-iť</i>
Gv _{rozumieť}	169	22,6	<i>o-belas-ieť, s-temn-ieť, z-hutn-ieť</i>
Gv _{chytáť}	86	11,5	<i>ob-ťažk-ať, na-dáj-ať, ob-tek-ať</i>
Gv _{žať}	10	1,3	<i>vzo-pä-ť, obo-pä-ť, u-pä-ť</i>
Gv _{chudnúť}	7	0,9	<i>vy-hladn-úť, vy-chladn-úť, s-trp-n-úť</i>
Gv _{kričať}	2	0,3	<i>s-píšť-ať, vy-slyš-ať</i>
Gv _{trieť}	1	0,1	<i>pre-žr-ieť</i>
Gv _{minúť}	1	0,1	<i>u-sn-úť</i>
Gv _{pracovať}	1	0,1	<i>z-disciplinov-ať</i>
spolu	748		

bb) Substantíva

Prefixálno-transflexné substantíva sú najčastejšie desubstantíva (52,8 %) a deverbatíva (40,9 %). Ostatné typy sú zriedkavé – deadjektíva (9 lexém), deadverbiá (2 lexémy), deprepozície (2 lexémy), dvojmotivované desubstantíva + deverbatíva (2 lexémy); príklady porov. v tab. [44].

Najfrekvencovanejšie slovotvorné typy (s výskytom 10 a viac lexém) sú:

- 17 výskytov: **za-/zá- + Zs + -Rn3** (*zá-hlav-ie, zá-hor-ie, za-hranič-ie, zá-humn-ie, zá-mor-ie, zá-ňadr-ie, zá-kut-ie, zá-tyl-ie, zá-zem-ie*);
- 16 výskytov: **pod- + Zs + -Rn3** (*pod-bruš-ie, pod-hrdl-ie, pod-hub-ie, pod-kolen-ie, pod-neb-ie, pod-pazuš-ie, pod-krov-ie, pod-svet-ie, pod-zem-ie*);
- 11 výskytov: **po- + Zs + -Rn3** (*po-brež-ie, po-čas-ie, po-hor-ie, po-hranič-ie, po-les-ie, po-prs-ie, po-rieč-ie, po-trub-ie, po-vod-ie*);
- 10 výskytov: **pred- + Zs + -Rn3** (*pred-dom-ie, pred-dvor-ie, pred-jar-ie, pred-lakt-ie, pred-mest-ie, pred-pol-ie, pred-kolen-ie*).

[44] Prefixálno-transflexná konfixácia – substantíva

Motivant – SD	počet	%	príklady
SUB	124	52,8	<i>ú-boč-ie, ná-brež-ie, prie-dom-ie, za-hranič-ie, pred-jar-ie, sú-koles-ie, pred-lakt-ie, bez-vlád-ie</i>
VER	96	40,9	<i>ná-čin-ie, od-blesk-R, sú-boj-R, z-dar-R, o-hľad-R, ú-kon-R, pred-krm-R, o-myl-R</i>
ADJ	9	3,8	<i>ú-beľ-R, ne-duh-R, s-pln-R, zá-tiš-ie, po-pred-ie</i>
ADV	2	0,9	<i>po-treb-a, ú-dol-ie</i>
PREP	2	0,9	<i>po-medz-ie, roz-medz-ie</i>
SUB + VER	2	0,9	<i>pre-čin-R, prie-čin-R</i>
spolu	235		

Najčastejšie takto vznikajú neutrá patriace do deklináčného typu *vysvedčenie* (transflex -Rn3; 30 typov, 122 lexém; príklady porov. vyššie) a maskulína z deklináčného typu *dub* (transflex -Rm3; 26 typov, 78 lexém; napr. *záblesk, prídych, nadhľad, prechmat, nájazd, úpal, výplod*), potom feminína z deklináčného typu *žena* (transflex -Rf1; 13 typov, 17 lexém; napr. *súhra, rozjazda, opuka, rozopra, povera*). Ostatné deklináčné typy (-Rf3, -Rm1,

-Rm4, -Rn1) sú zriedkavé a viazané na unikátne slovotvorné typy, napr. *korózia* → *anti-kor-o*, *prach* → *s-praš-Rf3*, *ruka* → *ná-ruč-Rf3*, *zbrojiť* → *roz-broj-Rm4*, *planý* → *o-plan-Rm1*.

[45] Prehľad podľa deklinačných typov a gramatického rodu

dekl. typy	lexémy	sltv. typy	rody	lexémy	sltv. typy
Rn3	122	30	m	85	33
Rm3	78	26	f	25	21
Rf1	17	13	n	125	34
Rf3	8	7			
Rm1	3	3			
Rm4	4	4			
Rn1	3	3			

Mnohé lexémy (najmä deverbatíva) možno chápať ako analogicky motivované, teda ako alternatívne transflexne motivované, napr. **vyčapovať* → *výčap*, **ohanbiť sa* → *ohanbie*, **nadhľadieť* → *nadhľad*, **podhmatnúť* → *podhmat*, **uhrnúť* → *úhrn*, **najazdiť* → *nájazd*, **vyjazdiť* → *výjazd*, **pokrímiť* → *pokrm*, **omýliť sa* → *omyl*, **vyplodiť* → *výplod*.

bc) Adjektíva

Prefixálno-tranflexné adjektíva sú dominantne desubstantíva (25 z 26 lexém), jedna lexéma je deverbatívna; porov. tab. [46]. Všetky transflexné časti konfixov sa zaraďujú do deklinačného typu pekný (-Radj1):

- 21 výskytov: **bez- + Zs + -Radj1** (*bez-breh-ý*, *bez-krk-ý*, *bez-list-ý*, *bez-kvet-ý*, *bez-noh-ý*, *bez-mäs-ý*, *bez-ruk-ý*, *bez-prst-ý*, *bez-tvar-ý*, *bez-vod-ý*);
- 2 výskyty: **sú- + Zs + -Radj1** (*sú-dob-ý*, *sú-vek-ý*).
- 1 výskyt: **od- + Zs + -Radj1** (*od-vek-ý*); **post- + Zs + -Radj1** (*post-modern-ý*¹⁷); **od- + Zv + -Radj1** (*od-rod-ý*).

[46] Prefixálno-transflexná konfixácia – adjektíva

Motivant – SD	počet	%	príklady
substantívum	25	96,2	<i>bez-roh-ý</i> , <i>bez-uch-ý</i> , <i>bez-zub-ý</i> , <i>od-vek-ý</i>
verbum	1	3,8	<i>sú-rod-ý</i>
spolu	26		

bd) Adverbiá

Prefixálno-tranflexných adverbií je len 20. Sú to desubstantíva (8 jednotiek), deadjektíva (8 jednotiek) a deverbatíva (4 jednotky). Keďže v prípade utvorenia neflektívneho slovného druhu z flektívnych jednotiek ide o stratu flexie, prefixálno-transflexný postup možno v prípade adverbií konkretizovať na prefixálno-deflexný postup (porov. vyššie). Stratu flexie v slovotvornom vzorci zaznačujeme nulou. Prehľad slovotvorných typov:

- 4 výskyty: **na- + Zadj + -0** (*navzájom*, *naprieč*, *naschvál*, *nahlas*);
- 2 výskyty: **na- + Zv + -0** (*nadostač*, *nazvyš*); **ob- + Zadj + -0** (*obzvlášť*, *obďaleč*);

¹⁷ Túto lexému možno chápať aj ako transflexne utvorenú: *postmoderna* → *postmodern-ý*.

- 1 výskyt: **čo-** + **Zs** + **-0** (*čoraz*); **za-** + **Zs** + **-0** (*zaraz*); **do-** + **Zs** + **-0** (*doprostred*); **na-** + **Zs** + **-0** (*naprostred*); **u-** + **Zs** + **-0** (*uprostred*); **ob-** + **Zs** + **-0** (*občas*); **v-** + **Zs** + **-0** (*včas*); **poz-** + **Zadj** + **-0** (*pozdĺž*); **vo-** + **Zadj** + **-0** (*voslep*); **v-** + **Zv** + **-0** (*vhod*).

Deflexia môže byť čistá (*slepý* → *voslep*, *vzájomný* → *navzájom*, *hodiť sa* → *vhod*) alebo so sprievodnou trunkáciou (*priečny* → *naprieč*, *prostriedok* → *uprostred*, *vzájomný* → *navzájom*). V niektorých prípadoch sa prefixálno-deflexný postup reaizuje ako alternatíva k iným postupom, k prefixácii: *zvláštny* → (*zvlášť*) → *obzvlášť*: *zvlášť* → *ob-zvlášť* // *zvláštny* → *ob-zvlášť-0*; k deflexii: *hodiť sa* → (*vhodný*) → *vhod*: *vhodný* → *vhod-0* // *hodiť sa* → *v-hod-0*.

[47] Prefixálno-deflexná konfixácia – adverbiá

motivant – SD	počet	%	príklady
ADJ	8		<i>obzvlášť, nahlas, pozdĺž</i>
SUB	7		<i>čoraz, doprostred, uprostred</i>
VER	4		<i>vhod, nadostač, nazvyš</i>
spolu	19		

2.6.2 Analytická konfixácia

Prostriedkami analytickej konfixácie sú reflexívne formanty *sa*, *si* v kombinácii s jedným ďalším formantom – prefixom, sufixom alebo transflexom (podvojná konfixácia), alebo s ďalšími dvomi formantmi – prefixom a sufixom, prefixom a transflexom (potrojná konfixácia). Do tohto typu konfixácie sme započítavali dva prípady: 1) verbá, ktoré v SKMS formanty *sa*, *si* v zátvorke nemajú, teda reflexívna konfixácia sa zachytáva priamo: **babr**-a:ť > *po-babr*-a:ť *sa*, t. j. *babrať* → *po-babrať sa*; 2) verbá, ktoré SKMS zachytáva s formantmi *sa*, *si* v zátvorkách: **beh**-a:ť > *na-beh*-a:ť (*sa*), t. j. *nabehať* → *nabehať sa* (reflexivizácia), *behať* → *na-behať sa* (prefixálno-reflexívny postup).

2.6.2.1 Podvojná analytická konfixácia

a) Prefixálno-reflexívna konfixácia

Prefixálno-reflexívne sa tvoria verbá od iných verb. V skúmanom súbore ide o 1 454 lexém (32,9 % z konfixácie). Prefixálno-reflexívnu konfixáciu celkovo tvorí 33 slovotvorných typov, z čoho osem je unikátnych. Frekventovanejší je formant *sa*, ktorý sa vyskytuje v 23 slovotvorných typoch a 1 319 lexémach. Formant *si* sa vyskytuje v 12 slovotvorných typoch a 136 lexémach. Najfrekventovanejšie slovotvorné typy (s výskytom 45 a viac lexém) zachytáva tabuľka [48].

[48] Najfrekventovanejšie prefixálno-reflexivizačné slovotvorné typy

slovotvorný typ	počet	%	príklady
roz(o)- + Zv + sa	172	11,8	<i>roz-behať sa, roz-brechať sa, roz-búriť sa, roz-burácať sa, roz-fňukať sa, roz-gúľať sa, roz-hrmieť sa, roz-kmitať sa, roz-knísať sa, roz-rozprávať sa, roz-rečniť sa, roz-utekať sa</i>
s-/z-/zo- + Zv + sa	152	10,5	<i>z-dusiť sa, s-chopiť sa, zo-drieť sa, s-krbáľať sa, z-lámať sa, s-pieť sa, s-prisahať sa, z-rieť sa</i>
vy- + Zv + sa	148	10,2	<i>vy-behať sa, vy-cikať sa, vy-dýchať sa, vy-chytiť sa, vy-kričať sa, vy-kydať sa, vy-pomstiť sa</i>

za- + Zv + sa	147	10,1	za-lúbiť sa, za-milovať sa, za-rozprávať sa, za-sniť sa, za-triasť sa, za-počúvať sa
po- + Zv + sa	142	9,8	po-baviť sa, po-hrať sa, po-prehŕňať sa, po-chytať sa, po-kolísať sa, po-namáhať sa
na- + Zv + sa	107	7,4	na-čakať sa, na-hrať sa, na-jeť sa, na-nosiť sa, na-piť sa, na-stáť sa, na-šantiť sa
do- + Zv + sa	87	6,0	do-čítať sa, do-cikať sa, do-knísať sa, do-pátrať sa, do-prosiť sa, do-šmatlať sa, do-zvoniť sa
pre- + Zv + sa	86	5,9	pre-hriať sa, pre-spať sa, pre-množiť sa, pre-šmyknúť sa, pre-viezt sa, pre-švihnúť sa
o-/ob- + Zv + sa	62	4,3	o-baliť sa, o-chlpiť sa, o-páliť sa, o-žrať sa, ob-drať sa, ob-jeť sa, ob-motať sa
u- + Zv + sa	56	3,9	u-brániť sa, u-chádzať sa, u-piť sa, u-potiť sa, u-smažiť sa, u-rodíť sa, u-túliť sa, u-vláčiť sa
od- + Zv + sa	53	3,6	od-čaptať sa, od-nechcieť sa, od-ležať sa, od-kolísať sa, od-učiť sa, od-šúchať sa
po- + Zv + si	49	3,4	po-čkať si, po-debatovať si, po-plakať si, po-plávať si, po-spať si, po-svietiť si, po-žiť si
pri- + Zv + sa	47	3,2	pri-hrnúť sa, pri-poistiť sa, pri-cicať sa, pri-pliešť sa, pri-trafiť sa, pri-sniť sa
za- + Zv + si	45	3,1	za-bafkať si, za-chytať si, za-maškrtiť si, za-poľovať si, za-súťažiť si, za-žartovať si

b) Sufixálno-reflexívna konfixácia

Sufixálno-reflexívne lexémy sú najmä desubstantíva (58 %), potom deadjektíva (18,5 %), deverbatíva (13,6 %), deinterjekcionáliá (8,6 %) a v jednom prípade je sloveso depronominálne. V rámci tohto postupu sa vyskytuje 25 slovotvorných typov, z toho 17 typov je unikátnych, štyri typy sa vyskytujú dvakrát, dva typy sa vyskytujú štyrikrát. Najčastejšie sú tieto slovotvorné typy:

- 35 výskytov (43,2 %): **Zs + -(iz)ovať + sa** (*form-ovať sa, lopt-ovať sa, pas-ovať sa, škandal-izovať sa, boľšev-izovať sa*);
- 14 výskytov (17,3 %): **Zadj + -(al)(iz)ovať + sa** (*aktiv-ovať sa, špecial-izovať sa, gramatik-alizovať sa*).

[49] Sufixálno-reflexívna konfixácia

Motivant – SD	počet	%	príklady
SUB	46	57,5	kolobežk-ovať sa, cukr-ovať sa, guľ-ovať sa, križ-ovať sa, saun-ovať sa
ADJ	15	18,8	aktiv-ovať sa, bulvar-izovať sa, natural-izovať sa, stabil-izovať sa, rad-ovať sa
VER	11	13,8	čup-núť si, kvok-núť si, prd-úskať sa, mih-otať sa
INT	7	8,8	chch-tať sa, chich-otať sa, chich-úňať sa
PRON	1	1,3	tent-ovať sa
spolu	80		

c) Transflexno-reflexívna konfixácia

Transflexno-reflexívne lexémy sú desubstantíva (51,7 %) a deadjektíva (35,8 %). Ostatné typy majú zastúpenie 11 a menej jednotiek; porov. tab. [50]. Spolu ide o 176 lexém, čo je 4 % z konfixácie). Na transflexno-reflexivizačnej konfixácii sa podieľa 20 slovotvorných typov, z toho 8 je unikátnych. Formant *sa* sa vyskytuje v 15 slovotvorných typoch a 165 lexémach (95,9 %), formant *si* sa nachádza v štyroch slovotvorných typoch so siedmimi lexémami (4,1 %). Štyri najfrekvencovanejšie typy (výskytnom 10 a viac lexém) sú:

- 74 výskytov (42 %): **Zs + -Gv_{robiť} + sa** (*had-iť sa, iskr-iť sa, kop-iť sa, opič-iť sa*);
- 48 výskytov (27,3 %): **Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (*čist-iť sa, krát-iť sa, jar-iť sa, rôzn-iť sa*);
- 12 výskytov (6,8 %): **Zs + -Gv_{chytať} + sa** (*črt-ať sa, pás-ať sa, líšk-ať sa*);
- 10 výskytov (5,7 %): **Zadj + -Gv_{rozumieť} + sa** (*bel-iť sa, zelen-iť sa, pestr-iť sa*).

[50] Transflexno-reflexívna konfixácia

Motivant – SD	počet	%	príklady
SUB	91	51,7	<i>brat-ať sa, druž-iť sa, hromad-iť sa, klas-iť sa, konč-iť sa, líšk-ať sa, nádej-ať sa, sln-iť sa</i>
ADJ	63	35,8	<i>belas-iť sa, blíž-iť sa, lepš-iť sa, dĺž-iť sa, hrd-iť sa, jar-iť sa, jasn-iť sa, pestr-iť sa, rovn-ať sa</i>
VER	11	6,3	<i>čup-iť sa, blyšt-ať sa, klaň-ať sa, odpočin-úť si</i>
INT	6	3,4	<i>čliať sa, myk-ať sa, pľasť sa, šuk-ať sa</i>
ADV	2	1,1	<i>mál-iť sa, protiv-iť sa</i>
NUM	2	1,1	<i>dvoj-iť sa, množ-iť sa</i>
SUB + ADJ	1	0,6	<i>chlad-iť sa</i>
spolu	176		

Zastúpenie typov transflexov znázorňuje tab. [51], podľa ktorej dominuje konjugatívny typ *robiť* (tri štvrtiny lexém). V menšej miere sú zastúpené typy *chytať* (14 %) a *rozumieť* (6,4 %). Ostatné typy (*česať*, *minúť*, *kričať*, *vidieť*) sú raritné.

[51] Typy verbálnych transflexov pri transflexno-reflexívnej konfixácii

typ transflexu	počet	%	príklady
-Gv _{robiť}	134	76,1	<i>dym-iť sa, hniezd-iť sa, hol-iť sa</i>
-Gv _{chytať}	26	14,8	<i>pamät-ať sa, červen-ať sa, myk-ať sa</i>
-Gv _{rozumieť}	11	6,3	<i>cliv-iť sa, jarab-iť sa, tm-iť sa</i>
-Gv _{česať}	2	1,1	<i>čliať sa, klep-ať sa</i>
-Gv _{minúť}	1	0,6	<i>odpočin-úť si</i>
-Gv _{kričať}	1	0,6	<i>blyšt-ať sa</i>
-Gv _{vidieť}	1	0,6	<i>mysl-iť si</i>
spolu	176		

2.6.2.2 Potrojná analytická konfixácia

a) Prefixálno-sufixálno-reflexívna konfixácia

Prefixálno-sufixálno-reflexívne verbá sú najmä deverbatívne (73,7 %), potom desubstantívne (21,1 %), zriedkavo deadjektívne (6 lexém) a raritne sa tento potrojný typ vyskytuje v deadjektívno-desubstantívnej dvojmotivácii; porov. tab. [52]. V rámci tohto postupu

sa vyskytuje 66 slovotvorných typov, z toho až 44 je unikátnych. Menej ako päťkrát sa vyskytuje 59 typov. Najfrekvencovanejší typ má zastúpenie 12 lexém. Formant *sa* sa vyskytuje v 52 slovotvorných typoch a 116 lexémach, formant *si* sa nachádza v 14 slovotvorných typoch, ktoré majú spolu 17 lexém.

Šesť najčastejších slovotvorných typov uvádzame v tomto krátkom prehľade:

- 12 výskytov: **roz- + Zv + -núť/nuť + sa** (*roz-hliad-nuť sa*, *roz-krík-nuť sa*, *roz-prsk-nuť sa*, *roz-trh-nuť sa*);
- 7 výskytov: **pre- + Zv + -núť/-nuť + sa** (*pre-hryz-nuť sa*, *pre-riek-nuť sa*, *pre-tiah-nuť sa*), **s-/z-/zo- + Zv + -núť/-nuť + sa** (*z-beh-nuť sa*, *s-kĺz-nuť sa*, *z-vi-nuť sa*, *s-priah-nuť sa*);
- 6 výskytov: **od- + Zv + -núť/-nuť + sa** (*od-pich-nuť sa*, *od-tiah-nuť sa*, *od-trh-nuť sa*), **vy- + Zv + -núť/-nuť + sa** (*vy-kĺz-nuť sa*, *vy-tiah-nuť sa*, *vy-vrt-nuť sa*), **za- + Zv + -núť/-nuť + sa** (*za-hryz-nuť sa*, *za-riek-nuť sa*, *za-vi-nuť sa*).

[52] Prefixálno-sufixálno-reflexívna konfixácia

Motivant – SD	počet	%	príklady
VER	98	73,7	<i>nad-beh-nuť si</i> , <i>z-driem-nuť si</i> , <i>po-dudr-ávať si</i> , <i>s-kloň-ovať sa</i> , <i>pod-liz-ovať sa</i> , <i>po-spev-ovať si</i> , <i>vy-pyt-ovať sa</i> , <i>roz-prch-nuť sa</i>
SUB	28	21,1	<i>kon-centr-ovať sa</i> , <i>za-lad-niť sa</i> , <i>pre-tvar-ovať sa</i> , <i>z-nedeľ-nievať sa</i> , <i>s-trém-ovať sa</i> , <i>z-voleb-nievať sa</i> , <i>za-mest-nať sa</i> , <i>roz-vod-niť sa</i>
ADJ	6	4,5	<i>u-domác-niť sa</i> , <i>u-hnil-ičkať sa</i> , <i>po-latin-čiť sa</i>
ADJ + SUB	1	0,8	<i>po-kresťan-čiť sa</i>
spolu	133		

b) Prefixálno-transflexno-reflexívna konfixácia

Prefixálno-transflexno-reflexívne lexémy sú spoločne deadjektíva (51,7 %; 120 jednotiek) a v takmer dvoch pätinách desubstantíva (38,8 %; 90 jednotiek). Ostatné typy majú zastúpenie 13 a menej jednotiek; porov. tab. [53]. Spolu je to 232 lexém, čo predstavuje 5,3 % z konfixácie). Na prefixálno-transflexno-reflexívnej konfixácii sa podieľa 52 slovotvorných typov, z toho unikátnych je 35. Formant *sa* sa vyskytuje v 52 slovotvorných typoch a 222 lexémach (95,7 %), formant *si* sa nachádza v 10 slovotvorných typoch s desiatimi lexémami (4,3 %). Päť najfrekvencovanejších typov (s výskytom 10 a viac lexém; všetky typy sú s transflexom – konjugačným typom robiť):

- 37 výskytov (15,9 %): **s-/z-/zo- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (*s-plošť-iť sa*, *z-úž-iť sa*, *z-nečistiť sa*, *z-väčš-iť sa*, *zo-smiešň-iť sa*);
- 18 výskytov (7,8 %): **s-/z-/zo- + Zs + -Gv_{robiť} + sa** (*z-hoväd-iť sa*, *z-ocel-iť sa*, *z-jazviť sa*, *z-netvor-iť sa*, *zo-švagr-iť sa*);
- 17 výskytov (7,3 %): **u- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (*u-dobr-iť sa*, *u-múdr-iť sa*, *u-pevn-iť sa*, *u-zdrav-iť sa*);
- 14 výskytov (6 %): **za- + Zs + -Gv_{robiť} + sa** (*za-bezpeč-iť sa*, *za-blát-iť sa*, *za-múč-iť sa*, *za-štit-iť sa*);
- 11 výskytov (4,7 %): **o-/ob-/obo- + Zadj + -Gv_{robiť} + sa** (*o-bohat-iť sa*, *ob-nov-iť sa*, *o-tepl-iť sa*, *obo-znám-iť sa*); **roz- + Zs + -Gv_{robiť} + sa** (*roz-chýr-iť sa*, *roz-ohn-iť sa*, *roz-kmotr-iť sa*, *roz-radost-iť sa*).

Pri deadverbiálnej a deinterjekcionálnej motivácii ide konkrétnejšie o prefixálno-aflexno-reflexívny postup (argumentáciu porov. vyššie).

[53] Prefixálno-transflexno-reflexívna konfixácia

Motivant – SD	počet	%	príklady
ADJ	120	51,7	<i>za-bel-ieť sa, pre-derav-ieť sa, u-pevn-ieť sa, u-múdr-ieť sa, ob-naž-ieť sa, za-tup-ieť sa</i>
SUB	90	38,8	<i>roz-vetv-ieť sa, za-ros-ieť sa, vy-brež-ieť sa, z-brat-ať sa, roz-kmotr-ieť sa, za-kukl-ieť sa</i>
VER	13	5,6	<i>vy-hráž-ať sa, pre-trč-ať sa, z-hovár-ať sa</i>
ADV	3	1,3	<i>o-neskor-ieť sa, roz-vidn-ieť sa, z-výš-ieť sa</i>
NUM	2	0,9	<i>z-dvojnásob-ieť sa, z-mnohonásob-ieť sa</i>
PRON	2	0,9	<i>o-svoj-ieť si, pri-svoj-ieť si</i>
ADJ + SUB	1	0,4	<i>zne-hodnot-ieť sa</i>
INT	1	0,4	<i>za-chlop-ieť sa</i>
spolu	232		

Zastúpenie typov transflexov znázorňuje tab. [54], podľa ktorej absolútne dominuje konjugačný typ *robiť* (takmer deväť desatín lexém). Ďalej sú zastúpené typy *chytať* (6,8 %) a *rozumieť* (4,7 %). Ostatné dva typy (*žať*, *pracovať*) sú raritné.

[54] Typy verbálnych transflexov pri prefixálno-transflexno-reflexívnej konfixácii

typ transflexu	počet	%	príklady
-Gv _{robiť}	202	87,7	<i>od-cudz-ieť sa, pre-dĺž-ieť sa, rozo-dn-ieť sa</i>
-Gv _{chytať}	16	6,8	<i>vy-hráž-ať sa, z-mrák-ať sa, pre-tvár-ať sa</i>
-Gv _{rozumieť}	11	4,7	<i>z-besn-ieť sa, z-havran-ieť sa, roz-citliv-ieť sa</i>
-Gv _{žať}	1	0,4	<i>roz-pn-úť sa</i>
-Gv _{pracovať}	1	0,4	<i>z-disciplinov-ať sa</i>
-Gv _{robiť/rozumieť}	1	0,4	<i>roz-vidn-ieť sa / roz-vidn-ieť sa</i>
spolu	232		

2.7 Osobitné typy formantov

Za osobitné typy formantov sa pokladajú flektivizačný formant a redundantný formant.

2.7.1 Flektivizačný formant

Flektivizačný (gramatikalizačný) formant vyčlenil J. Furdík (1967, 2004) ako druh sufixu¹⁸, ktorý má primárne gramatickú funkciu. Pridaním flektivizačného formantu možno pôvodne neflektivnú lexému ohýbať, napr. *taxi* → *tax-ík*, *pony* → *pon-ík*, *fajn* → *fajn-ový*, *bordó* → *bord-ový*. Autor v citovaných prácach konštatuje, že takéto formanty neprinášajú nijakú novú slovotvornú informáciu, nemajú teda slovotvornú funkciu. K tomu pripájame dve navzájom súvisiace poznámky.

¹⁸ V našom súbore taktiež dominujú sufixálne flektivizačné formanty. V jednom prípade sa vyskytuje aj transflexný formant, ktorému v danej lexéme možno pripísať flektivizačnú funkciu: *fajn-ý*.

1) J. Furdík flektivizačné formanty nepovažuje za plnohodnotné slovotvorné prostriedky, prostredníctvom ktorých by sa tvorili nové pomenovania. V komentári pri flektivizácii iniciálových skratiek *dévěták*, *ZDŠ-ka*, *tučko*¹⁹ píše o „pseudoderivačných“ morfédoch -ák-, -k-, -čk-, s ktorými sú nevyhnutne spojené relačné morfémy. Toto stanovisko však autor aspoň čiastočne relativizuje s poznámkou: „Pravda, ak za ňu [za novú slovotvornú informáciu, pozn. M. O.] nepokladáme odlišnú štylistickú hodnotu dvojíc *pony* – *poník*, *taxi* – *taxík*“ (Furdík, 1967, s. 343, pozn. pod čiarou 10). Rozdiel v štylistickej, komunikačno-pragmatickej, resp. suprasémantickej²⁰ hodnote pokladáme za nominačne relevantný faktor; porov. napríklad v spomínaných typoch iniciálových skratiek *SAV* → *SAV-ka*, *MHD* → *MHD-čka*, *IC* → *IC-čko* jednotky s flektivizačným formantom sa používajú v iných komunikačných situáciách, plnia inú komunikačnú funkciu, aj keď denotačne sú identické s neflektivnými, základnými podobami (o tom ostatne píše v citovanej štúdii aj J. Furdík). V týchto prípadoch možno uvažovať o osobitnom type štylistickej modifikácie v rámci modifikačného typu onomaziologickej kategórie, ktorú by sme mohli nazvať registrová modifikácia (s príznakmi hovorovosť, slangovosť). Pri uplatnení terminológie lexikálnej motivácie teda jednotky s flektivizačným formantom možno pokladať za vertikálne registrovo motivované (Ološtiak, 2010, 2011). Okrem toho v niektorých prípadoch môže dôjsť k ďalším modifikáciám, ktoré sa netýkajú suprasémantickej, ale sémantickej úrovne, porov. napr. odlišné významové spektrum adjektíva *fajn* a flektivizovanej jednotky *fajnový*:

[55] Významová štruktúra lexém *fajn* a *fajnový* (podľa SSSJ-1)

FAJN	FAJNOVÝ
majúci kladné vlastnosti, dobrý, príjemný (<i>fajn človek</i>)	1. majúci požadované, výborné vlastnosti, kvalitný (<i>fajnové jedlo</i>) 2. vyznačujúci sa jemnosťou, taktom, taktný, jemný (<i>fajnové správanie</i>) 3. prejavujúci priveľkú starostlivosť o seba a svoje okolie, úzkostlivý, háklivý (<i>fajnová slečinka</i>)

Pravdaže, tým nepopierame, že sa vyskytujú aj jednotky, v ktorých flektivizačný formant má naozaj len morfológickú funkciu: *bordó* – *bordový* s významom „majúci farbu červeného vína, tmavočervený“, *lila* – *lilavý* „majúci farbu svetlofialovo kvitnúceho orgovánu, svetlofialový, bledofialový“; podobne zatiaľ aj novšie slangové *cool/kúl* – *coolový/kúlový* (najčastejšie vo význame „zaujímavý, nezvyklý, pozoruhodný“).

2) Druhá poznámka sa týka toho, akým spôsobom sa flektivizačný formant používa. Možno vyčleniť dva prípady:

a) Flektivizačný formant sa pridáva k prevzatej jednotke, pričom táto operácia vytvára prvú fázu adaptačného (slovotvorného) procesu. V preberajúcom jazyku funguje len lexéma s flektivizačným formantom, napr. (franc. *brioche*) → *brioš-ka*, (lat. *absurdus*) → *absurd-ný*, (lat. *acceptāre*) → *akcept-ovať*; porov. aj adjektíva a slovesá *absolút-ny*, *adekvát-ny*, *agil-ný*, *agrár-ny*, *aktív-ny*, *aktuál-ny*, *akút-ny*, *animál-ny*, *akomod-ovať*, *altern-ovať*, *amput-ovať*, *analyz-ovať*, *anim-ovať*, *anticip-ovať*.

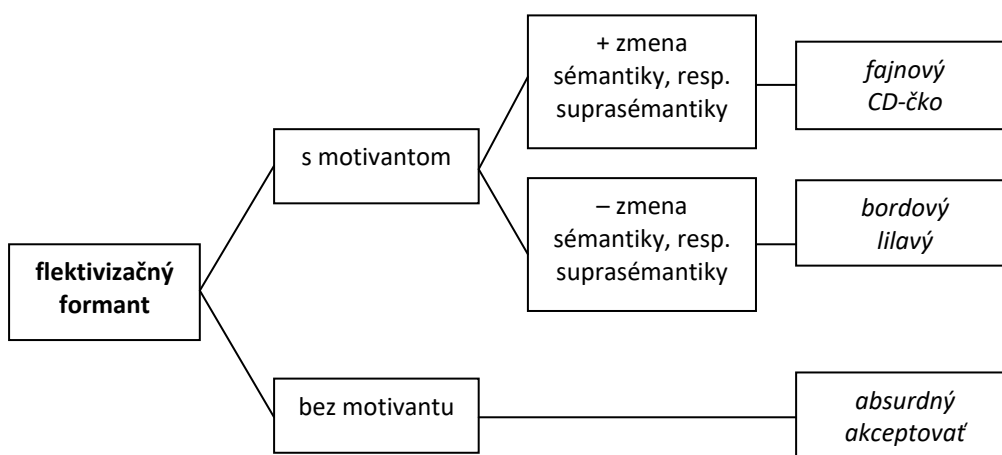
¹⁹ ZDŠ – základná deväťročná škola, *dévěták* – dozorný vojenského telesa (z vojenského slangu), *tučko* (lietadlo TU-104).

²⁰ O suprasémantike lexikálnych jednotiek porov. J. Dolník (2003).

b) Flektivizačný formant sa pridáva k prevzatej alebo k inej lexéme (často k iniciálovým skratkám), pričom v preberajúcom jazyku funguje aj východisková, aj flektivizovaná jednotka: *extra* → *extrovný*, *DVD* → *dévédéčko*, *PIN* → *PIN-ko*, *SMS* → *esemeska*.

Flektivizačné formanty možno na základe uvedeného výkladu klasifikovať podľa dvoch vlastností: ± existencia motivantu, ± zmena sémantiky/suprasémantiky; porov. [56]:

[56] Typy flektivizačných formantov

2.7.2 Redundantný formant

Redundantný formant je vyčleniteľný formálne, avšak nenesie slovotvornú informáciu a nemá ani gramatickú funkciu (na rozdiel od flektivizačného formantu), napr. sufixálne *čmeľ* – *čmeľ-ia*, *trst* – *trst-ina*, *kyj* – *kyj-ak*, *ker* – *kr-ia*, *ujo* – *uj-ec*, *plebej* – *plebej-ec*, *späť* – *spiat-ky*, *pešo* – *peš-ky*, ojedinele prefixálne *víchrica* – *povíchrica*, *chmúrny* – *pochmúrny*, *skromný* – *poskromný*, *čestný* – *počestný*. Niekedy sa tento jav označuje pojmom/termínom tautologická variantnosť (Grzegorzcykowa – Puzynina, 1979; SKMS-3, s. 28). M. Sokolová (2007b, s. 185 – 186) tento jav zaraďuje do typu onomaziologickej kategórie formálnej modifikácie, pričom zdôrazňuje, že tautologickou variantnosťou sa pri substantívach odstraňuje „morfologická príznakovosť a zvyrazňuje sa ňou rodová príslušnosť substantíva typickým formantom“ (s. 186), napr. *byl* – *bylina*, *zem* – *zemina* (pravda, tu len v jednom význame), *pláň* – *planina*, *rúbaň* – *rúbanina*, *broš* – *brošňa*, pri maskulínach napr. *ujo* – *ujec*, *plebej* – *plebejec*, *žrebčín* – *žrebčinec* (v posledných dvoch prípadoch je táto funkcia dosť neutralizovaná, keďže aj podoba bez formantu je zakončená na spoluhlásku, zvlášť, keď lexéma *žrebčín* už jeden, slovotvorne „plný“, formant *-ín* obsahuje); porov. aj príslovy, pri ktorých sa posilňuje typické výraznejšie zakončenie (Sokolová, 2007b, s. 185 – 186): *horeznak* – *horeznačky*, *späť* – *spiatky*, *boso* – *bosky*.

Niektoré redundantné formanty sú prejavom slovotvornej demotivácie, napr. oslabenia až straty deminutívnosti: *kahan* – *kahanec* (Furdík, 2004, s. 43).

Pravda, úplne „prázdnych“ a nefunkčných formantov je v slovotvornom systéme malý počet. Absolútna redundantnosť je prechodným javom, keďže jazykový prvok bez funkcie stráca svoje opodstatnenie. Formanty väčšinou plnia nejakú úlohu aspoň na suprasémant-

tickej úrovni, napr. expresivizačnú či štylistickú (*prilba* – *prilbica*, *peň* – *pniak*, *zvyk* – *zvyčaj*, *zver* – *zverina*, *vždy* – *vždycky*, *dnes* – *dneska*, *dnu* – *dnuka*, *vedome* – *vedomky*), takže tu by sme o redundantných formantoch neuvažovali. O to viac to platí v prípadoch, keď došlo aj k zmenám vo vlastnej sémantike, napr. *kat* (dva výnamy) – *katan* (jeden význam identický s 2. významom lexémy *kat*), porov. *kat* „1. profesionálny vykonávateľ trestu smrti; 2. surový, krutý človek, mučiteľ, tyran, trýzniteľ; vrah“ – *katan* „surový, krutý človek, mučiteľ, tyran, trýzniteľ; vrah“ (sémantizácia podľa SSSJ-2). O dvoch prípadoch sémantickej diferenciácie, konkrétne *kvet* – *kvetina* a *kraj* – *krajina*, porov. aj Buffa (1976); Pícha (1989).

Dochádza aj k inverznému procesu a formanty niekedy zo synchronného hľadiska plnia opačnú, deexpresivizačnú funkciu (resp. lexémy s formantom možno označiť za bezpríznakové), napr. *hyd* – *hydina*, *mať* – *matka*, *semä* – *semeno*, *bremä* – *bremeno*, *temä* – *temeno*.

Dynamika slovotvorných formantov sa teda prejavuje aj na sémantickej, aj na suprasémantickej úrovni v podobe sémantizácie, resp. desémantizácie (príp. suprasémantizácie či resuprasémantizácie).

2.8 Formantové variácie

Za variácie slovotvorného formantu sa tradične pokladajú rozličné, fonologicky podmienené podoby derivačnej morfémy príslušnej lexémy v jednotlivých gramatických tvaroch. J. Furdík (2004, s. 39 – 40) uvádza aj tieto príklady: nom. sg. **-ec-ø** :: ostatné pády **-c-R** (let-**ec-ø** :: let-**c-a**), väčšina pádov **-čk-R** :: gen. pl. **-čiek-ø** (nabera-**čk-a** :: nabera-**čiek-ø**).

Citovaný J. Furdík a pred ním aj J. Horecký (1971, s. 50) formantové variácie definujú v nadväznosti na uplatnenie morfológických alternácií na ploche derivačnej morfémy; napr. *letec*. Ako osobitý typ variácií formantu možno pokladať aj prípady, keď sa derivačná morféma nemení a odmieňa sa len gramatická časť (napr. *murár*, *hráč*, *riaditeľ*, *pálava*, *parkovisko*). Vyjadruje sa tým skutočnosť, že k istej modifikácii formantu pri ohýbaní slovotvorne motivovaného slova dochádza. J. Horecký (1971, s. 50) s takýmto vymedzením nepočíta, keď konštatuje, že pri slovesách a prídavných menách sa variácie nevyskytujú. Príklady na oba prejavy variácií sa nachádzajú v tab. [57].

[57] Variácie slovotvorného formantu s uplatnením a s neuplatnením morfológických alternácií

	s morfológickými alternáciami		bez morfológických alternácií	
	LETEC		MURÁR	
	sg.	pl.	sg.	pl.
nom.	let-ec-ø	let-c-i	mur-ár-ø	mur-ár-i
gen.	let-c-a	let-c-ov	mur-ár-a	mur-ár-ov
dat.	let-c-ovi	let-c-om	mur-ár-ovi	mur-ár-om
akuz.	let-c-a	let-c-ov	mur-ár-a	mur-ár-ov
lok.	let-c-ovi	let-c-och	mur-ár-ovi	mur-ár-och
inštr.	let-c-om	let-c-ami	mur-ár-om	mur-ár-ami

Za osobitný typ formantových variácií možno pokladať aj transflexné formanty, pri ktorých sú variácie vlastne prítomné ex definitione; porov. vymedzenie tohto formantu ako súboru gramatických morfém; porov. tab [58].

[58] Variácie transflexného slovotvorného formantu

	BIOLÓG	
	sg.	pl.
nom.	biológ- ø	biológ- ovia
gen.	biológ- a	biológ- ov
dat.	biológ- ovi	biológ- om
akuz.	biológ- a	biológ- ov
lok.	biológ- ovi	biológ- och
inštr.	biológ- om	biológ- mi

2.9 Formantové varianty

Varianty slovotvorného formantu sú viaceré podoby sémanticky a štylisticky ekvivalentného formantu. Podľa motívu utvorenia J. Furdík (2004, s. 40 n.) rozoznáva fonologicky, morfológicky a slovotvorne podmienené varianty, J. Horecký (1971, s. 50 – 51) uvádza fonologicky a morfológicky závislé varianty. Podľa nášho názoru možno vyčleniť štyri typy determinovanosti, na základe ktorých dochádza k formantovej variantnosti.

2.9.1 Fonologická determinovanosť

Fonologicky sú varianty determinované neutralizačnými (resp. alternačno-neutralizačnými zmenami), resp. pravidlami radenia foném. Typicky fonologicky závislé sú podoby formantov odvíjajúce sa od neutralizácie fonologického protikladu kvantitatívnosť/nekvantitatívnosť: *slab-núť* – *hlúp-nuť*. Kvantitatívnou neutralizáciou vyvolanej krátkej podobe môže predchádzať alternačná zmena (*tichý* → *tích-nuť*).²¹ V takýchto prípadoch uvažujeme o alternačno-neutralizačne podmienenej variantnosti. Forma slovotvorného formantu sa teda na fonologickej úrovni môže odvíjať od:

a) kvantitatívnej podoby poslednej slabiky slovotvorného základu (porov. vyššie pôsobenie fonologického protikladu kvantitatívnosť/nekvantitatívnosť: *druh-ák* – *siedm-ak*, *briket-áreň* – *fréz-areň*, *jed-ávať* – *čít-avať*;

b) fonematického okraja (začiatku alebo konca) slovotvorného základu: *bod-ák* – *navij-ak* – *drž-iak*, *koks-áreň* – *lyž-iareň*, *z-dakade* – *s-tade* – *zo-všade*, *s-písať* – *z-revať* – *zo-snovať*;

c) varianty vznikajú v dôsledku morfematicko-slovotvorných uzlov, porov. typické podoby základného sufixu *-ský*, ktoré sa miešajú aj s kvantitatívnosťou: *konateľ-ský* – *advokát-sky* – *právnik-ký* – *klenotník-ky*;

d) kombinácie predchádzajúcich vlastností: *druh-ák* – *tret-iak* – *šiest-ak*, *zmen-áreň* – *tlač-iareň* – *ohriev-areň*.

²¹ Niekde pôsobí opačná tendencia. Pod vplyvom dlhého formantu sa alternačne skrakuje jadro poslednej slabiky základu: *kočík* → *kočík-áreň*, *betón* → *beton-áreň*, *cín* → *cin-áreň*.

2.9.2 Morfológická determinovanosť

Morfológická determinovanosť formantov je vzácna a pramení zo zákonitostí fungovania morfológických pravidiel. V „najčistejšej“ podobe sa vyskytuje pri tvorení posesívnych adjektív typu *otc-ov/matk-in*, kde formant **-ov/-in** závisí od gramatického rodu motivujúceho animálneho substantíva: maskulínium → **-ov** (*pisateľ-ov, záhradník-ov*), feminínium → **-in** (*frajerk-in, predavačk-in*).

Ako príklad na morfológickú podmienenosť sa uvádzajú aj formanty **-í** (**-Radj3** = súbor adjektívnych relačných morfém typu páví) a sufix **-ací** (Horecký, 1971, s. 51; Furdík, 2004, s. 40 – 41). Ich morfológická determinovanosť sa vysvetľuje tak, že v derivácii od neutier sa blokuje používanie formantu **-Radj3**, porov. *koza* → *koz-í* aj *koz-ací*, ale len *kozľa* → *kozľ-ací*. Pravda, ak budeme uvažovať o morfológických variantoch, tak len s poznámkou, že ide o morfológické varianty špecifické (sui generis), pretože tieto formanty sa líšia vo svojej javovej podstate: **-Radj3** je súbor gramatických morfém a **-ací** je sufix. Podmienka, aby slovtvorné prostriedky, ktoré vstupujú do variantného vzťahu, patrili do rovnakého formantového typu, sa v definíciách nespomína. Postulovanie takejto požiadavky však pokladáme za legitímne, pretože variantnosť je potrebné ohraničiť. A v našom ponímaní variantnosť pokladáme za formálnu modifikáciu formantu pri zachovaní derivačného významu a derivačnej kategórie „typ formantu“. Druhá požiadavka v prípade formantov **-Radj3** :: **-ací** nie je splnená. Tieto komponenty preto hodnotíme ako samostatné formanty, ktoré vstupujú do: a) čiastočného konkurenčného vzťahu (porov. *žabí* – *žabací*, *blší* – *blšací*, *muší* – *mušací*); b) do vzťahu exklúzie, ktorá sa prejavuje: ba) v systematickom blokovaní formantu **-Radj3** pri derivácii od neutier (*šteňa*, *páža* → *šteň-ací* / *páž-ací*, nie **šten-í*, **páž-í*); bb) v morfológicky nesystematickom²² neuplatňovaní formantu **-ací** vo väčšine derivátov od pomenovaní zvierat; porov. tvorenie od paradigmaticky súvzťažných dvojíc: *koza* → *kozí* :: *kozací*, ale *ovca* → *ovčí* :: **ovčací*, *ryba* → *rybí* :: *rybací*, ale *kapor* → *kaprí* :: **kaprací*, *myš* → *myší* :: *myšací*, ale len *potkan* → *potkaní* :: **potkaňací*.

2.9.3 Morfematická determinovanosť

Morfematicky determinované sú formanty s rozličnými infigovanými submorfémami, ktoré synchronne nevyplývajú z prehodnocovania motivačných vzťahov (k tomu porov. 2.3.4). Prítomnosť Infixov môžu byť podmienená:

- a) perintegráciou, ktorá v danom slove synchronne nemá vysvetlenie (*hlav-ový* – *brav-čový*, *džavot-avý* – *chyt-lavý*, *dun-ivý* – *men-livý*);
- b) reziduálnymi segmentmi domáceho pôvodu (najmä pri derivátoch od neutier): *dievč-atisko*, *tel-esný*;
- c) reziduálnymi segmentmi prevzatých lexém (*kánon-ický* – *problem-atický*, *bulvár-ny* – *monštru-ózny* – *uzu-álny*).

Tým sa nevylučuje, že distribúcia takýchto formantov synchronne môže byť determinovaná inými faktormi, napr. fonologickými; porov. napr. tvorenie obyvateľských mien: *Prešov-čan* :: *Košič-an* (novšie napr. Sokolová, 2006a).

²² Morfológickú nesystematickosť hodnotíme v tom zmysle, že nie je morfológicky vysvetliteľné, prečo sa v týchto prípadoch nepoužíva aj sufixálny formant **-ací**.

2.9.4 Slovotvorná determinovanosť

Slovotvorne závislé varianty vznikajú ako dôsledok prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvornom rade a hniezde (Furdík, 2004, s. 41). Napríklad v slovotvornom rade *čerešňa* → (*čerešňový*) → *čerešňovica* lexéma *čerešňovica* je dvojmotivovaná: *čerešňový* → *čerešňov-ica*, *čerešňa* → *čerešň-ovica*, a tak sa základný sufix *-ica* a perintegrovateľný sufix *-ovica* pokladajú za varianty (prehľad takýchto slovotvorných prostriedkov porov. v oddiele VI. kap. 3). Pravda, v porovnaní s predchádzajúcimi typmi variantov je tu rozdiel v tom, že kým fonologické, morfológické, ako aj morfematické varianty sa týkajú viacerých lexém (*čak-áreň* – *suš-iareň*, *brat-ov* – *sestr-in*, *chem-ický* – *klim-atický*), slovotvorné varianty sa týkajú jednej lexémy (*čerešňov-ica* – *čerešň-ovica*).

2.9.5 Prehľad najčastejších formantových variantov

V nasledujúcich tabuľkách pripájame ukážky variantov niektorých formantov troch najaktívnejších slovných druhov – substantív, adjektív a verb. Najviac variantov vzniká pri kombinácii faktorov. Napríklad v skupine substantív so základnou podobou (hyperformantom) **STVO** sú to fonologický faktor (morfematický uzol *-stvo* :: *-tvo*) v kombinácii so slovotvorným a čiastočne morfematickým faktorom – množstvo variantov s infixmi, ktoré súvisiaci s „preskočenými“ slovotvornými pozíciami v slovotvornom rade (o polymotivácii porov. oddiel VI. kap. 3). Infixy taktiež môžu byť vo viacerých fonologických podobách, napr. *-árstvo/-iarstvo/-arstvo*, *-íctvo/-ictvo*; porov. tab. [59].

Najvariabilnejšie adjektívne formanty sú **NÝ** a **SKÝ**, v ktorých dochádza ku kombinácii fonologického faktora (*-ný* :: *-ny*, *-ský* :: *-sky* :: *-ký* :: *-ky*) a morfematického faktora (infixácia segmentov domáceho, no najmä cudzieho pôvodu (*tel-esný*, *chýr-ečný*; *štruktúr-álny*, *princip-iálny*, *produkt-ívny*, *nerv-ózny*). V hyperformante **SKÝ** je to aj slovotvorný faktor (*prírodopis-ecký*, *stran-ický*); porov. tab. [60].

V skupine verb výraznejšie varíruje len hyperformant **OVAŤ**, a to najmä na úrovni morfematickej determinovanosti (napr. *puďr-ovať*, *kolon-izovať*, *kalci-fikovať*, *štruktúr-alizovať*); porov. tab. [61].

[59] Niektoré sufixálne varianty substantív

hyper-formant	realizácie	priklady
STVO	-stvo, -árstvo, -iarstvo, -arstvo, -enárstvo, -kárstvo, -enkárstvo, -árenstvo, -iarenstvo, -arenstvo, -anstvo, -enstvo, -ovstvo, -covstvo, -čstvo, -teľstvo, -ošstvo, -únstvo, -antstvo, -atérstvo, -átorstvo, -érstvo, -ierstvo, -orstvo, -tvo, -íctvo, -ictvo, -níctvo, -nictvo, -ovnictvo, -áctvo, -ectvo	<i>barbar-stvo</i> , <i>mamon-árstvo</i> , <i>jaskyn-iarstvo</i> , <i>bajk-arstvo</i> , <i>skl-enárstvo</i> , <i>chvál-enkárstvo</i> , <i>džban-kárstvo</i> , <i>plyn-árenstvo</i> , <i>mraz-iarenstvo</i> , <i>mliek-arenstvo</i> , <i>ožr-anstvo</i> , <i>chlapč-enstvo</i> , <i>blázn-ovstvo</i> , <i>dar-covstvo</i> , <i>rozbíja-čstvo</i> , <i>zbera-teľstvo</i> , <i>bifľ-ošstvo</i> , <i>chvast-únstvo</i> , <i>rebel-antstvo</i> , <i>štuk-atérstvo</i> , <i>ilustr-átorstvo</i> , <i>aranž-érstvo</i> , <i>hotel-ierstvo</i> , <i>cenz-orstvo</i> , <i>zbojníč-tvo</i> , <i>vlastn-íctvo</i> , <i>básn-ictvo</i> , <i>obuv-níctvo</i> , <i>archív-nictvo</i> , <i>bank-ovnictvo</i> , <i>bosor-áctvo</i> , <i>časopis-ectvo</i>
KO	-ko, -atko, -iatko, -ätko, -ečko, -enko, -iačko, -iečko, -ienko, -ičko, -inko, -uško, -úško	<i>čiel-ko</i> , <i>dieť-atko</i> , <i>batol-iatko</i> , <i>báb-ätko</i> , <i>piv-ečko</i> , <i>kurat-enko</i> , <i>sem-iačko</i> , <i>zrn-iečko</i> , <i>srd-ienko</i> , <i>čel-ičko</i> , <i>šéf-inko</i> , <i>miest-očko</i> , <i>zlat-uško</i> , <i>vrec-úško</i>

KA¹	-ka, -enka, -ienka, -ietka, -inka, -očka, -ôčka, -uľka, -ulienka, -uška	<i>dcér-ka, dcér-enka, cifrul-ienka, izb-ietka, duš-inka, chvíľ-očka, perin-ôčka, mam-uľka, dev-ulienka, dcér-uška</i>
ÁCIA	-ácia, -cia, -izácia, -ícia, -úcia, -ofikácia, -iácia, -atácia	<i>unifik-ácia, abstrak-cia, robot-izácia, distrib-úcia, plyn-ofikácia, erud-ícia, dehydr-atácia</i>
OSŤ	-osť, -kosť, -nosť, -ovosť, -skosť	<i>mil-osť, lišiac-kosť, sobáš-nosť, úraz-ovosť, hrdin-skosť</i>
INA	-ina, -ovina, -acina, -čina, -čovina, -nina, -inčina, -ština	<i>baran-ina, lieh-ovina, holub-acina, kocúrkov-čina, brav-čovina, let-nina, mater-inčina, pan-ština</i>
ICA	-ica, -ovica, -nica, -ovnica	<i>marhuľov-ica, cesnak-ovica, boč-nica, dym-ovnica</i>
IKA	-ika, -istika, -atika, -etika, -alistika	<i>rytm-ika, akvar-istika, tem-atika, gen-etika, orient-alistika</i>
ISKO¹	-isko, -atisko	<i>cap-isko, dievč-atisko</i>
ISKO²	-isko, -enisko, -nisko, -ovisko, -lisko	<i>cvič-isko, mrav-enisko, jahod-nisko, trh-ovisko, kúpa-lisko</i>

[60] Niektoré sufixálne varianty adjektív

hyper-formant	realizácie	príklady
NÝ	-ný, -ny, -evný, -ečný, -elný, -esný, -omný, -ajný, -álny, -ánny, -antný, -árny, -atívny, -eálny, -eárny, -ézny, -iálny, -iárny, -ívny, -ilný, -iózny, -onálny, -órny, -otný, -ovný, -ózný, -uálny	<i>stratifikač-ný, stráž-ny, suš-evný, záver-ečný, smrť-elný, tel-esný, nič-omný, polic-ajný, afrodiziak-álny, moment-ánny, risk-antný, konzul-árny, autorit-atívny, ekvator-eálny, lin-eárny, pomp-ézny, princíp-iálny, koncil-iárny, efekt-ívny, erekt-ilný, gust-iózny, dimenzi-onálny, iluz-órny, zdrav-otný, štart-ovný, ambici-ózný, sex-uálny</i>
SKÝ	-ský, -sky, -ký, -ky, -enský, -inský, -anský, -iansky, -ársky, -iarsky, -arský, -ovský, -ánsky, -ecký, -nícky, -ický, -ický	<i>ban-ský, dráb-sky, polemic-ký, baníc-ky, moc-enský, mater-inský, spart-anský, hont-iansky, plemen-ársky, drožd-iarsky, pasienk-arský, kráľ-ovský, ozrut-ánsky, časopis-ecký, predsed-nícky, stran-ický</i>
ICKÝ	-ický, -atický, -astický, -eutický, -istický	<i>koz-ický, traum-atický, entuzi-astický, terap-eutický, karat-istický</i>

[61] Sufixálne varianty verb

hyper-formant	realizácie	príklady
OVAŤ	-ovať, -izovať, -alizovať, -onalizovať, -ifikovať, -ivovať, -alizovať, -írovať, -ardovať, -eskovať, -etizovať	<i>excel-ovať, histor-izovať, komerc-ializovať, komerc-ionalizovať, intenz-ifikovať, kult-ivovať, štvrt-alizovať, rež-írovať, bomb-ardovať, fosfor-eskovať, teor-etizovať</i>
ÁVAŤ	-ávať, -avať, -iavať, -vať	<i>čak-ávať, chýb-avať, lež-iavať, bý-vať</i>
NÚŤ	-núť, -nuť	<i>bod-núť, máv-nuť</i>

3 Kompozícia a kompozičné slovtvorné postupy

Kompozícia je slovtvorný spôsob, pri ktorom sa do jedného celku inkorporujú viaceré pomenovania alebo viaceré slová, čo sa na úrovni slovtvornej štruktúry prejavuje tak, že

motivát (kompozitum) obsahuje viac ako jeden slovotvorný základ. Motivantom kompozít môže byť:

a) voľné syntagmatické spojenie: *skúmanie seba* → *sebaskúmanie*, *schopný akcie* → *akcieschopný*, *nový vek* → *novovek*, *populárny a vedecký* → *populárno-vedecký*, *žrať byliny* → *bylinožravý*, *biele vlasy* → *bielovlasý*;

b) nefrazeologické viacsovné pomenovania: *autorské právo* → *autorskoprávny*, *stredná škola* → *stredoškolač*, *rýchlostná cesta* → *rýchlocesta*;

a) frazeologické viacsovné pomenovania: *biely ako sneh* → *snehobiely*, *lámať si hlavu (nad niečím)* → *hlavolam*, *mať tvrdé srdce* → *tvrdosrdcý*.

Kompozitá sú nositeľmi týchto onomaziologických štruktúr (podrobnejšie v oddiele III. kap. 3.1.2: a) integračné lexémy – bežne s dvomi onomaziologickými bázami, menej často s tromi bázami, ojedinele so štyrmi a viacerými bázami ($OB^1 - OB^2$; $OB^1 - OB^2 - OB^4$; $OB^1 - \dots - OB^n$): *severovýchod*, *hluchonemý*, *bielo-modro-červený*;

b) determinatívne lexémy s bázou a príznakom: $OB - OP$: *štvorlístok*, *novobarok* „barok (OB) nový (OP)“, *hnedočervený* „červený (OB) do hneda (OP)“;

c) $OB - \{OP^1 + OP^2\}$: *zemetrasenie* „to, že (OB) zem (OP^1) sa trasie (OP^2)“, *hromobitie* „to, že (OB) hrom (OP^1) bije (OP^2)“;

d) $OB - \{OP^1 \leftarrow OP^2\}$: *jasnovidec* „ten, kto (OB) vidí (OP^1) jasno (OP^2)“, *pravotočivý* „taký, ktorý (OB) sa točí (OP^1) vpravo (OP^2)“;

e) $OB - OS - OP$: *románopisec* „ten, kto (OB) píše (OS) romány (OP)“, *štátotvorný* „taký, ktorý (OB) tvorí (OS) štát (OP)“;

f) $OB - (OS) - \{OP^1 \leftarrow OP^2\}$: *dvojplošník* „to, čo (OB) má vzťah k (OS) dvom (OP^2) plochám (OP^1)“, *nízkonapätový* „taký, ktorý (OB) má vzťah k (OS) nízkemu (OP^2) napätiu (OP^1)“.

Tvorenie kompozít môže byť sprevádzané ďalšími procesmi:

a) trunkáciou: *basová gitara* → *basgitara*, *veľká rieka* → *veľrieka*, *altový saxofón* → *alt-saxofón*, *dieselový + elektrický* → *dieselektrický*;

b) abreviáciou:

ba) skracovanie prvého motivantu v kompozitotvornom akte: *ekologický systém* → *ekosystém*, *diabietická potravina* → *diapotravina*, *gramofónové rádio* → *gramorádio*. Prostredníctvom abreviácie vznikli mnohé (predovšetkým prevzaté) jednotky, ktoré často fungujú ako komponenty hybridných aj nehybridných kompozít, napr. *afro-* (*africký*, *Afrika*), *auto-* (*automobil*, *automobilový*; *sám*, *seba*), *cyklo-* (*cyklistický*, *cyklistika*), *eko-* (*ekológia*, *ekologický*; *ekonómia*, *ekonomický*), *elektro-* (*elektrina*, *elektrický*), *euro-* (*európsky*, *Európa*; *Európska únia*; *euro*), *foto-* (*svetlo*, *svetelný*; *fotografia*, *fotografický*; *fotoelektrický*) a mn. i. Podrobnejšie porov. oddiel VIII. kap. 2.2.4; DSZ (s. 231 – 234); Mitter (2003);

bb) skracovanie oboch motivantov v kompozitotvornom akte, t. j. tvorenie lexém kompozitnou deriváciou, ktorej výsledkom sú skratkové slová, napr. *matematika*, *fyzika* → *matfyz* (Hrbáček, 1979; porov. aj oddiel VIII. kap. 2.2.4).

Terminologicko-metodologické poznámky

1) Na pomenovanie morfémy spájajúcej slovotvorné základy používame termín **interfix**. V Morfematickom slovníku slovenčiny (Sokolová et al, 1999, s. 47) a v štúdiu M. Sokolovej, M. Ivanovej a K. Vužňákovskej (2005) sa na pomenovanie tohto pojmu používa termín **konfix**.

2) Podľa vzoru Mluvnice češtiny 1 (1986, s. 452) používame termíny predná pozícia (predný člen) a zadná pozícia (zadný člen) na pomenovanie prvého základu a posledného základu kompozít.

3) Do štatistík sme kompozitá započítali len raz, hoci v SKMS sa vyskytujú toľkokrát, koľko obsahujú radixov. Do štatistických prehľadov a hlavného výkladu zahrnujeme len autosémantiká. K tvoreniu synsémantik porov. oddiel VII. kap. 4.

4) Sumárne údaje o zastúpení jednotlivých kompozičných postupov sa nezhodujú so sumárnym počtom lexém, pretože kompozitá môžu byť polymotivované. Z tohto dôvodu v tabuľkách uvádzame jednak sumárny počet motivačných vzťahov, jednak sumárny počet lexém zapojených do motivačných vzťahov.

Polymotivácia sa môže realizovať:

a) na úrovni kompozícia – derivácia: napr. *dvojzmyseľ* → *dvojzmyseľ-ný* (derivácia, sufíxácia); *dva zmysly* → *dv-oj-zmyseľ-ný* (kompozícia: kompozično-derivačná kombinácia);

b) na úrovni kompozícia – kompozícia:

ba) na úrovni rôznych kompozičných postupov: *strel'ba z dela* → *del-o-strel'ba* (pravá kompozícia), *strielať z dela* → *del-o-strel'-ba* (kompozično-sufixálna kombinácia);

bb) v rámci rovnakého kompozičného postupu: *dobrá myseľ* → *dobr-o-myseľ-ný*, *dobré myslieť* → *dobr-o-myseľ-ný*;

5) V rámci kompozície vyčleňujeme tieto javy (ich zastúpenie porov. tab. [62]):

a) **vlastná kompozícia (kompozícia vo vlastnom zmysle slova)** – slovotvorný proces, ktorého výsledkom je lexéma (kompozitum) so všetkými základmi formálne aj obsahovo odkazujúcimi na samostatne existujúce slovné jednotky, napr. *stíporadie* => *rad*, *stíp*, *bystrozraký* => *bystrý*, *zrak*, *dvadsaťšesť* => *dvadsať*, *šesť*; zaraďujeme sem aj kompozitá s abreviačnými (zväčša prevzatými) komponentmi, napr. *agrodotácie* => *agrárne dotácie*; *europarlament* => *parlament*, *Európska únia*; v tejto skupine sa tradične vyčleňujú tri podskupiny: juxtapozícia, pravá kompozícia, kompozično-derivačné postupy (Furdík, 2004, s. 70 – 73; MČ 1, s. 451 – 486);

b) **polokompozícia** – slovotvorný proces, ktorého výsledkom je lexéma (kompozitum) s minimálne jedným základom (radixoidom), ktorý sa nevyskytuje ako samostatne existujúca slovná jednotka, napr. *feromagnetický* => *magnetický*, **fer(o)* (lat. *ferrum*), *ergoterapia* => *terapia*, **ergo* (gr. *ergon*), *faktografia* => *fakty*, **grafia* (gr. *grafiā*);²³

c) **kvázikompozícia** – slovotvorný proces, ktorého výsledkom sú jednotky s komponentmi stojacimi na rozhraní medzi radixmi a afixmi, napr. *dvestokrát*, *deväťdesiat*, *málokto*, *zriedkakede* (o chápaní kvázikompozície bližšie porov. kap. 4.2);

d) **kombinácia vlastnej kompozície s kvázikompozíciou** – raritný slovotvorný proces, ktorého výsledkom sú štyri numerálne kompozitá s afixoidmi: *jedenapolkrát*, *jedenapol raz*, *dvaapolkrát*, *dvaapol raz*.

Zastúpenie kompozície v porovnaní s deriváciou znázorňuje tab. [1], z ktorej vyplýva, že počet lexikálnych kompozít predstavuje 5,9 %, čo v absolútnych číslach značí 3 374 lexém (t. j. 3 537 motivačných vzťahov). Naproti tomu J. Furdík (tab. [2], [64]) uvádza zastúpenie kompozít 15,85 % zo všetkých slovotvorne motivovaných slov. Distribúciu jednotlivých kom-

²³ Lexikálne jednotky s oboma kvázizákladmi (*biológia*, *hydrológia*, *geológia* a pod.) považujeme za slovotvorne nemotivované, hoci lexémy tohto typu možno na základe viacnásobnej analógie považovať za čiastočne členiteľné (bližšie porov. kap. 3.4).

pozičných javov (kompozícia vo vlastnom zmysle, polokompozícia, kvázikompozícia, kompozícia + kvázikompozícia) zachytáva tab. [64], podľa ktorej vlastná kompozícia tvorí väčšinu kompozičných javov (84,3 %). Jej zastúpenie zo skupiny všetkých SMS je 5,1 %. Polokompozitá (417 jednotiek) tvoria jednu desatinu (11,3 %) zo skupiny kompozít. Väčšinu z nich tvoria prevzaté jednotky. Polomotivovanosť možno charakterizovať ako jeden zo stupňov slovo-tvornej adaptácie prevzatých lexém.

Produktívnosť jednotlivých kompozičných postupov uvádza tab. [63], podľa ktorej najväčšie zastúpenie má derivačná kompozícia (47,3 % z kompozície a 56,2 % z vlastnej kompozície), ďalej pravá kompozícia (26,3 %, resp. 22,1 %) a nakoniec juxtapozícia (17,6 %, resp. 14,8 %). J. Furdík (porov. tab. [64]) uvádza dva druhy kompozít s takýmto zastúpením: čisté kompozitá (92,5 %), kombinované kompozitá (7,6 %). V sprievodnom texte autor bližšie nevysvetľuje pojmovú náplň uvedených druhov, pri predpoklade, že termín *kombinované kompozitá* koreluje s termínom *kompozično-derivačné postupy* a termín *čisté kompozitá* koreluje so zvyšnými dvomi kompozičnými postupmi, možno konštatovať, že údaje J. Furdíka a údaje vyplývajúce z nášho materiálu sú do značnej miery odlišné (o dôvodoch tejto odlišnosti porov. úvodné poznámky v tomto oddiele).

Podiel jednotlivých slovných druhov na kompozičných javoch a postupoch znázorňujú tabuľky [65], [66] a [67]. Z nich vyplýva, že kompozičnými postupmi sa tvoria najmä substantíva (49 % z kompozít) a adjektíva (43,1 %). Na treťom mieste sa nachádzajú numerálie (4,2 %); o numerálnych kompozitách a ich potenciáli porov. kap. 3.1.3.

[62] Kompozičné javy

postup	počet	%
vlastná kompozícia	2 981	84,3
polokompozícia	417	11,8
kvázikompozícia	135	3,8
kompozícia + kvázikompozícia	4	0,1
spolu	3 537	

[63] Zastúpenie typov kompozičných postupov

Kompozičný postup	Počet	% z vlastnej kompozície	% z komp.	% zo SMS
I. spolu kompozitá a) – c)	2 981	100,0	84,3	5,2
a) juxtapozícia	524	17,6	14,8	0,9
b) vlastná kompozícia	783	26,3	22,1	1,4
c) derivačná kompozícia	1 674	56,2	47,3	2,9
ca) sufixálna kompozícia	1 273	42,7	36,0	2,2
cb) transflexná kompozícia	398	13,4	11,3	0,7
cc) prefixálno-sufixálna kompozícia	3	0,1	0,1	0,005
II. polokompozitá	417	-----	11,8	0,7
III. kvázikompozitá	135	-----	3,8	0,2
IV. pravá kompozícia a kvázikompozícia	4	-----	0,1	0,005
spolu – kompozitá I. – IV.	3 537	-----	100,0	6,1
spolu – všetky SMS	57 857	-----		

[64] Distribúcia kompozičných postupov podľa sondy J. Furdíka (1993, s. 24)

Druh kompozít	Počet	% z kompozít	% z SMS	% zo skúmaného súboru
čisté	294	92,45	14,65	9,55
kombinované	24	7,55	1,2	0,78
spolu	318	100,00	15,85	10,33

[65] Slovnodruhovú zastúpenie kompozičných postupov pri autosémantikách

slovný druh	typy kompozície						spolu
	juxt.	pravá komp.	derivačná komp.	polok.+ kvázikomp.	polo-komp.	kvázi-komp.	
substantíva	176	567	596	0	394	0	1 733
adjektíva	253	212	1 036	0	22	0	1 523
verbá	13	1	8	0	0	0	22
adverbiá	27	0	13	0	0	0	40
numeráliá	29	1	21	4	1	93	149
pronominá	26	2	0	0	0	42	70
spolu	524	783	1 674	4	417	135	3 537

[66] Slovnodruhovú zastúpenie kompozičných postupov pri autosémantikách

slovný druh	typy kompozície						spolu
	juxt.	pravá komp.	derivačná komp.	polok.+ kvázikomp.	polo-komp.	kvázi-komp.	
substantíva	33,6	72,4	35,6	0,0	94,5	0,0	49,0
adjektíva	48,3	27,1	61,9	0,0	5,3	0,0	43,1
verbá	2,5	0,1	0,5	0,0	0,0	0,0	0,6
adverbiá	5,2	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	1,1
numeráliá	5,5	0,1	1,3	100,0	0,2	68,9	4,2
pronominá	5,0	0,3	0,0	0,0	0,0	31,1	2,0
spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

[67] Slovnodruhovú zastúpenie kompozično-derivačných postupov

slovný druh	typy derivačnej kompozície			spolu
	K+S	K+T	K+P+S	
substantíva	323	271	2	596
adjektíva	916	120	0	1 036
verbá	0	7	1	8
adverbiá	13	0	0	13
numeráliá	21	0	0	21
pronominá	0	0	0	0
spolu	1 273	398	3	1 674

3.1 Juxtapozícia

Juxtapozícia predstavuje špecifický prípad prepojenia slovotvorby a syntaxe (porov. oddiel II. kap. 4.3). Jej podstatou je zrazenie syntagiem do jedného celku bez zmeny for-

my²⁴. Dochádza teda k lexikalizácii motivujúcej syntagmy petrifikáciou komponentov v danom tvare (*dvadsať tisíc* → *dvadsať tisíc, jasno žltý* → *jasnožltý*), s prípadným sprievodným prehodnotením gramatických morférov prvého komponentu do funkcie spájacích morférov a s prípadnou výmenou pozície motivujúcich komponentov (*primeraný cieľu* → *cieľu primeraný, schopný akcie* → *akcieschopný*). Za juxtapozíciu nepokladáme také spojenie, ktoré z hľadiska gramatickej formy nevychádza z existujúcich syntagiem, napr. *tímlíder* (motivantom nie je syntagma *tím + líder*, ale *líder tímu*, takže ak by malo ísť o juxtapozíciu, kompozitum by malo mať podobu **tímulíder*), *basgitara* (motivantom je *basová gitara*; tieto kompozitá hodnotíme ako pravé kompozitá utvorené so sprievodnou trunkáciou; porov. kap. 3.2).

M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková (2005, s. 103 – 104) rozlišujú zrazeniny a juxtapozíciu. Pre zrazeniny (*silou-mocou, zubami-nechtami, namojdušu, namojpravdu, bohuprisám*) je obligatórna syntagmatická deaktualizácia, zmena slovného druhu a integračno-mutačná deflektivizácia. Pri juxtapozícii je obligatórna syntagmatická deaktualizácia, fakultatívna zmena slovného druhu s týmito podskupinami: a) modifikácia bez zmeny flexie (bez zmeny alebo so zmenou slovosledu) (*vždyzelený, všadeprítomný; mocichtivý, bojaschopný*); b) modifikačno-mutačná transflektivizácia s redukciou paradigmy (*okolostojaci, spolusediaci*). Analogické podskupiny sa v rámci juxtapozície vyčleňujú v Mluvnici češtiny 1 (1986, s. 468 – 469) – citátové (vetné) juxtapozitá („spřežky“) typu *budižkničemu, přetrhdílo, mouchysněžtesimě* a nevlastné juxtapozitá („spřežky“) typu *generálmajor, ampérhodina*. V našej koncepcii termíny juxtapozitum a zrazenina pokladáme za synonymné, avšak dve vyššie uvedené skupiny diferencujeme, a to z hľadiska typu lexikálnej motivácie. Typ *vždyzelený* pokladáme za prejav slovtvornej motivácie a analyzujeme ho v tejto kapitole; typ *bohuprisám* pokladáme za prejav morfolologickej motivácie.

Juxtapozície sa v skúmanom súbore tvoria predovšetkým adjektíva (takmer polovica všetkých jednotiek) a substantíva (jedna tretina všetkých juxtapozít). Adverbiá, numeráliá a pronomína dosahujú cca 5 %. Najmenej zastúpené sú verbá; porov. tab. [68].²⁵

[68] Slovnodruhovú zastúpenie juxtapozície utvorených autosémantík

slovný druh	počet	%
adjektíva	253	48,3
substantíva	176	33,6
numeráliá	29	5,5
adverbiá	27	5,2
pronomína	26	5,0
verbá	13	2,5
spolu	524	

²⁴ V Mluvnici češtiny 1 (1986, s. 468) sa juxtapozícia („spřahování“) charakterizuje takto: „Spřahování je slovtvorní způsob, jenž svými pojmenovacími vlastnostmi představuje přechodný postup mezi vytvářením sdružených pojmenování (jako ustálených dvouslovných a víceslovných lexémů) a čistou (vlastní) kompozicí. Spřežky vznikají formálním srústem členů fundujících syntagmat, jenž není doprovázen morfológickými změnami jejich komponentů (tím se liší od čisté kompozice i od kompozičně-derivačního způsobu).“

²⁵ Juxtapozície utvorených je aj sedem synsémantík – šesť interjekcií (*cup-cup, cupi-dupi / cupy-dupy, cupi-lupi / cupy-lupy, čáry-máry, jajže, krá-krá, tik-tak*) a jedna partikula (*všakhej*). Tie do štatistického prehľadu nezaraďujeme.

3.1.1 Adjektíva

Juxtapozícia adjektív prebieha dvojakým spôsobom: 1) slovnodruhovú príslušnosť posledného komponentu sa kryje so slovnodruhovú charakteristikou juxtapozita, t. j. prostým zrazením komponentov, pričom druhý komponent v poradí je adjektívum (napr. *polovojenský, fľaškovo zelený, bojaschopný, obdivuhodný*); 2) slovnodruhovú príslušnosť posledného komponentu nie je identická so slovnodruhovú charakteristikou juxtapozita, v pozícii druhého komponentu vystupuje verbálne participium, ktoré sa pri slovotvornom akte slovnodruhovovo transponuje (napr. *dlhohrajúci, okoloidúci, novovymenovaný, novokúpený, ďalej slúžiaci*). Druhý adjektívny základ má takmer deväť desiatín juxtaponovaných adjektív (86,6 %), druhý transponovaný participiálny základ má 13,4 % jednotiek.

Z onomaziologického hľadiska sa adjektívne juxtapozitá vyznačujú binárnou onomaziologickou štruktúrou *onomaziologická báza + onomaziologický príznačok*: *pamätihodný „hodný“ (OB) „pamäti“ OP, rýchlorastúci „rastúci“ (OB) „rýchlo“ OP*.

Prehľad desiatich juxtapozičných slovotvorných typov adjektív uvádza tab. [69], z ktorej vyplýva dominantnosť troch typov (Zadv + Zadj, Zs + Zadj, Zadv + Zv). Tie spolu tvoria 94,5 % všetkých juxtaponovaných adjektív. Ostatné typy majú zastúpenie 2 a menej %.

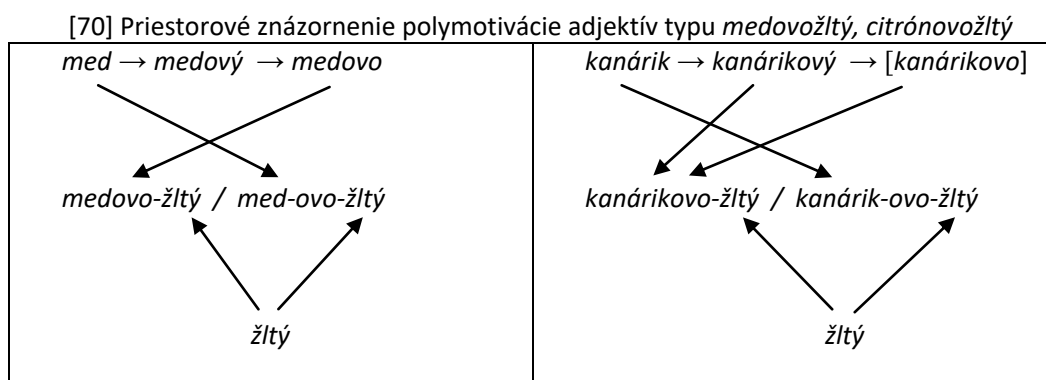
[69] Slovotvorné základy juxtapozičných adjektív

slovotvorné základy	počet	%
Zadv + Zadj	163	64,4
Zs + Zadj	46	18,2
Zadv + Zv	30	11,9
Zv/s + Zadj	5	2,0
Zp + Zadj	3	1,2
Zp + Zv	2	0,8
na- + Zp + Zadj	1	0,4
na- + Zs + Zv	1	0,4
Zadj + Zadj	1	0,4
Zs + Zv	1	0,4
spolu	253	

a) Zadv + Zadj

Juxtapozícia adverbia a adjektíva je v rámci adjektív dominantným typom (64,4 %). Takýmto spôsobom sa tvoria predovšetkým pomenovania farebných odtieňov, kde adverbálny základ plní funkciu modifikátora: napr. *belasozelený, tuhobelasý, sivobelasý, červeno-fialový, červenožltý, tmavočervený, hnedočervený, sýtočierny, sýtofialový, čiernobiely, jasnozelený, svetlohnedý, žltohnedý, zlatohnedý, modrobiely, zelenomodrý, ostrozelený*. Takto sa kombinujú pomenovania farieb navzájom (porov. 3.2.2), jednak vo funkcii modifikátora vystupujú adverbá so sémantikou intenzity farebných odtieňov (*sýto-, tuho-, tmavo-, ostro-, slabo-, bledo-, svetlo-, jasno-*). Osobitnú skupinu tvoria jednotky s adverbálnym komponentom, ktorý má deadjektívny charakter a sémantiku farebných odtieňov vyjadruje transponovane, metaforicky: napr. *oceľovomodrý, oceľovobelasý, ohnivočervený, olivovohnedý, okrovožltý, pieskovožltý, šarlátovočervený*. Sémantika týchto adjektív pripúšťa polymotivačnú interpretáciu takéhoto charakteru: *žltý, med* → ((*medový*)) → (*medovo žltý*) → *medovožltý*: *medovo žltý* → *medovožltý* „medovo žltý“ // *žltý ako med* → *medovožltý* „žltý ako med“ (porov. oddiel VI. kap. 3.1.2.5). Za prejav analogickej motivácie

hodnotíme prípady, keď v slovníku (ani v korpuse) nie je zachytené samostatné adverbium, napr. *žltý, kanárik* → ((*kanárikový*)) → (*kanárikovo žltý*) → *kanárikovožltý*: *kanárikový* → [*kanárikovo*] *žltý* → *kanárikovožltý* „žltý do kanárikového odtieňa“ // *žltý ako kanárik* → *kanárikovožltý* „žltý ako kanárik“²⁶; porov. aj schému [71]. Ide o polymotivačnú konkurenciu juxtapozície a čistej kompozície (porov. 3.2.2). Podobne *citrónovožltý, cviklovočervený, gaštanovohnedý, tabakovohnedý, hráškovozelený, lososovorúžový* a mn. i. Navyše, takéto adjektíva možno chápať aj ako defrazeologicky motivované (oddiel VIII. kap. 1.2.2.1, časť bba).

Z ďalších sémantických typov je výraznou štruktúra s prvými komponentmi *polo-*, *plno-*, *super-* (napr. *polobosý, pogramotný, polomŕtvy, polonahý, polonový, polodivý, polodetský, polohotový, polomäkký, polosuchý, polosúkromný, polooficiálny, plnoštíhly, plnotučný, plnoautomatický, superhrubý, supervýkonný, supermoderný, superobrovský, supertajný*). Iné typy sú ojedinelé (*dávnominulý, neskororománsky*).

b) Zs + Zadj

Juxtapozícia substantíva a adjektíva predstavuje viac ako jednu šestinu (18,2 %) adjektívnych juxtapozícií. Substantívum sa juxtaponuje najmä v tvare genitívu (*obranyschopný*), menej datívu (*cieľuprimeraný*). Do sekundárnej funkcie spájacej morfémy sa prehodnocujú najmä gramatické morfémy *-a, -y, -u, -e, -i*. Početnejšie sa opakujú lexémy s druhými komponentmi *-chtivý* (*bojachtivý, tancachtivý, vydajachtivý, pomstychtivý, športuchtivý*), *-hodný* (*obdivuhodný, podivuhodný, ctihodný, úctyhodný, chvályhodný, trestuhodný, poľutovaniahodný*), *-plný* (*ohľaduplný, duchaplný, hrôzyplný, láskyplný, strastiplný*) *-schopný* (*akcieschopný, bojaschopný, obranyschopný, konkurencieschopný*); porov. aj iné lexémy, napr. *životunebezpečný, bohumilý, cieľavedomý, duchaprítomný, krvilačný, cieľuprimeraný, pravdepodobný, bohapustý, svetaskúsený*.

c) Zadv + Zv

Tretí najpočetnejší adjektívny juxtapozíčný typ (so zastúpením viac ako jednej desatiny: 11,9 %) vzniká z verbálnych syntagiem zrazením verbálneho participia (v pozícii druhé-

²⁶ Pravda, viaceré lexikograficky nezachytené adverbá sa v textoch vyskytujú, čo je dôkazom oprávnenosti analogického riešenia v schéme [71], keďže adverbium (so spôsobovým, zreteľovým alebo iným významom) sa môže kedykoľvek utvoriť a ustáliť. Napr. *Polievka chutí trochu horkasto, ale intenzívne hráškovito*. – *Samčeka tohto pomerne veľkého motýľa sú výrazne citrónovo sfarbené*. – *Dnes voňal inak, menej tabakovo, viac korenisto*.

ho základu) so sprievodnou slovnodruhovou transpozíciou a adverbia: s adverbiami komponentmi *ново-* (*novovytvorený, novonadobudnutý, novozaložený, novovymenovaný, novokúpený, novorodený, novonarodený, novozískaný, novozriadený, novopečený*), *поло-* (*polooblečený, polorozpadnutý, polozrúcaný, polouvarený, polozabudnutý*), *сполу-* (*spolucestujúci, spolubývajúci*), ako aj s ďalšími komponentmi (*dlhotrvajúci, dlhohrajúci, okolo- idúci, okolostojaci, ďalejslúžiaci, rýchlorastúci, plnoautomatizovaný*).

d) Ďalšie typy

Ďalšie typy sú ojedinelé: **Zv/s + Zadj** (*závideniahodný, nezávideniahodný, uznášania- schopný, povšimnutiahodný*); **Zp + Zadj** (*seberovný, sebaistý, vždyzelený*); **Zadj + Zadj** (*väčší- menší*); **na- + Zp + Zadj** (*naničhodný*); **na- + Zs + Zv** (*naslovovzatý*); **Zs + Zv** (*službukonajúci*).

3.1.2 Substantíva

Podobne ako pri adjektívach juxtapozícia substantív prebieha dvojakým spôsobom: 1) slovnodruhovú príslušnosť posledného komponentu sa kryje so slovnodruhovou charakteristikou juxtapozita, t. j. prostým zrazením komponentov, pričom druhý komponent v poradí je substantívum (napr. *sebadôvera, watthodina*) (168 lexém; 95,4 %); 2) slovnodruhovú príslušnosť posledného komponentu nie je identická so slovnodruhovou charakteristikou juxtapozita, v pozícii druhého komponentu vystupuje: a) verbálne participium, ktoré sa pri slovotvornom akte slovnodruhovo transponuje (napr. *okoloidúci, spolutrpiaci*) (sedem lexém; 4 %); b) pronomen (jedna lexéma: *Otčenáš*).

Z onomaziologického hľadiska sa substantívne juxtapozitá vyznačujú binárnou štruktúrou *onomaziologická báza + onomaziologický príznak*: *polopúšť* „púšť“ (OB) „napoly“ OP, *seba- kontrola* „kontrola“ (OB) „seba“ OP. Možno ich zaradiť do týchto typov onomaziologickej kategórie: 1) integračný typ: napr. *pánboh, alfabet*; 2) modifikačný typ: napr. *kníhtlač, poloblázon*; 3) integračno-mutačný typ: napr. *kilowattthodina, lúmensekunda, lúmen-hodina*; porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, (2005, s. 113); v Mluvnici češtiny 1 (1986, s. 471) sa pomenovania tohto druhu hodnotia ako mutačné determinatíva; 4) integračno-mutačný typ: napr. *šéflekár, šéfkuchár*; porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, (2005, s. 112).

Juxtaponované substantíva utvárajú osem slovotvorných typov, z ktorých majú prevažne dva typy: **Zadv + Zs** (37,7 %), **Zs + Zs** (29,1 %); ďalšie dva typy sú zastúpené cca 15 % a zvyšné štyri typy sú raritné (3 a menej výskytov); porov. tab. [71] a nasledujúci výklad.

[71] Slovotvorné základy juxtapozitných substantív²⁷

slovotvorné základy	počet	%
Zadv + Zs	66	37,5
Zs + Zs	51	29,0
Zp + Zs	26	14,8
Zadj + Zs	24	13,6
Zadv + Zv	5	2,3
na- + Zs + Zv	3	1,7
z- + Zs + Zv	1	0,6
Zp + Zs + Zp + Zs	1	0,6
Zs + Zp	1	0,6
spolu	176	

²⁷ Lexém je 175, celkový súčet je 177, pretože dve substantíva hodnotíme ako juxtapozitne polymotivované.

a) Zadv + Zs

Tento typ vzniká zrazením substantíva s determinátorom v podobe adverbia, s adverbialnými komponentmi *spolu-* (40 jednotiek) a *polo-* (25 jednotiek). Inak je utvorená len jedna lexéma: *bokombrada*.

aa) Lexémy s prvým komponentom *spolu-* vyjadrujú skutočnosť, že niekto alebo niečo participuje na istej činnosti, resp. je súčasťou istého celku spolu s inými rovnorodými súčasťami. Táto významová črta sa v KSSJ zachytáva viacerými spôsobmi – pomocou komponentov „jeden z X“, „spoločný“, „spolu“, napr. *spolužiak* „jeden zo žiakov tej istej triedy vo vzťahu k ostatným“, *spolupodnikateľ* „jeden zo spoločných podnikateľov“, *spoluautor* „kto spolu s niekým utvoril nejaké dielo“. Takýmto lexémam pripisujeme motivačný význam „Smot spolu [s iným Smot]“, napr. *spolužiak* „žiak spolu [s iným žiakom]“, *spoluautor* „autor spolu [s iným autorom]“, *spolubesedník* „besedník spolu [s iným besedníkom]“. Takéto jednotky môžu byť trojakého typu:

aaa) Lexémy s druhým substantívnym komponentom, ktorý nie je slovotvorne motivovaný alebo nie je deverbatívne motivovaný – v týchto prípadoch ide o monomotivované juxtapozitá, napr. *spolužiak*, *spoluautor*, *spolubrat*, *spolupacient*, *spoluobčan*, *spolupredsedá*, *spolusestra*, *spoluvina*, *spoluobčan*, *spolustraník*.

aab) Lexémy s druhým substantívnym komponentom, ktorý je deverbatívne motivovaný – v týchto prípadoch sa okrem juxtapozíciej motivácie uplatňuje aj kompozično-derivačná motivácia: napr. *spolu predkladateľ* → *spolu-predkladateľ* „predkladateľ spolu [s iným predkladateľom]“ // *predkladať spolu* → *spolu-predklada-teľ* „ten, kto predkladá spolu [s niekým iným]“, podobne *spolubesedník*, *spolubojovník*, *spoludedič*, *spoluherec*, *spoluhra*, *spoluhrač*, *spoluinvestor*, *spolumajiteľ*, *spolujazdec*, *spolunájomník*, *spoluobjaviteľ*, *spoluobyvateľ*, *spolupáchatel*, *spolupodnikateľ*, *spolupredkladateľ*, *spoluprekladateľ*, *spolupútnik*, *spolutvorca*, *spolutvorba*, *spolutrpiteľ*, *spoluúčasť*, *spoluručiteľ*, *spoluúčiniteľ*.

aac) Lexémy *spoluobžalovaný*, *spolusúťažiaci* možno chápať ako dvojmotivované s druhým základom: a) substantívnym, ktorý vznikol substantivizáciou verbálneho participia: *obžalovaný* (part.) → *spolu + obžalovaný* (sub.) → *spoluobžalovaný*; b) verbálnym participiom, ktoré sa substantivizovalo v procese juxtapozície: *spolu + obžalovaný* (part.) → *spoluobžalovaný*.

ab) Druhou skupinou v tomto slovotvornom type sú pomenovania s prvým komponentom *polo-*, napr. *položena* „napoly žena“, *poloboh* „napoly boh“. Na rozdiel od lexém typu *polčas*, *polhodina*, ktoré majú kvantitatívny význam (prvý komponent *pol-* má platnosť numerále; porov. kap. 3.2), komponent *polo-* má adverbialný, kvalitatívny význam „napoly, polovičný“. Ďalšie príklady: *poloblázon*, *polodrahokam*, *polointeligent*, *poloker*, *polokmeň*, *polokošeľa*, *polopúšť*, *polosen*, *polosirotá*, *polospánok*, *polotma*, *polotovar*, *polotvar*, *polovýrobok*.

b) Zs + Zs

V tomto slovotvornom type možno rozoznávať dve podskupiny podľa charakteru motivačnej syntagmy.

ba) Lexémy, ktoré vznikajú z koordinatívnej syntagmy *substantívum v nominatíve + substantívum v nominatíve*. Sú to pomenovania fyzikálnych jednotiek, chemických zlúčenín (*watthodina*, *voltampér*, *kilowatthodina*, *lúmenhodina*, *lúmensekunda*, *etylalkohol*, *propán-bután*), vojenských hodností (*generálporučík*, *generálmajor*, *generálpukovník*), pomenovania s prvým prevzatým reflektívnym komponentom (*šoubiznis*, *taxislužba*, *garde-*

dáma) a rôzne ďalšie (*pánboh, alfabeta, tresky-plesky*). Najpočetnejšie sú pomenovania s prvým komponentom *šéf-* (*šéfanalytik, šéfarchitekt, šéfdizajnér, šéfdramaturg, šéfeditor, šéfeconom, šéfinšpektor, šéfkuchár, šéflekár, šéfmanažér, šéfredaktor, šéfpilot, šéftréner*). Pri týchto lexémach môže ísť o integračný vzťah (*šéfproducent* „šéf a zároveň producent“). Typ *generálplukovník* možno zaradiť do integračno-mutačného typu onomaziologickej kategórie, typ *šéflekár* možno chápať ako integračný (*šéf + lekár*), aj ako integračno-mutačný (*šéf lekárov*) (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 112).

ba) Lexémy, ktoré vznikajú z determinatívnej syntagmy *substantívum + bezpredložkové atributívne substantívum v genitíve*: *kníhtlač, okamih, stavbyvedúci, vlastizradca, zemeguľa, zemepán*.

c) Zadj + Zs

Ide o pomenovania s prevzatými prvými komponentmi *extra-* (napr. *extratrieda, extraliga*) a *super-* (napr. *supercena, superfinále, superhrdina, superhviezda, superluxus, supermodelka, superpohár, supervelmoc*). Uvedené komponenty hodnotíme ako radixy na základe toho, že v rovnakom význame sa osamostatnili a fungujú ako samostatné adjektívne pomenovania.

d) Zp + Zs

Juxtapozitá v tomto type sa v skúmanom súbore vyskytujú len s pronominálnym komponentom *seba-*, pričom možno vyčleniť tieto dve podskupiny:

da) monomotivované jednotky: *disciplína (zameraná na) seba* → *sebadisciplína, irónia (zameraná na) seba* → *sebaíronia*;

db) (početnejšie) polymotivované jednotky, pri ktorých dochádza ku konkurencii juxtapozície a kompozično-derivačnej kombinácie (kompozično-sufixálnej aj kompozično-transflexnej) s druhým verbálnym slovotvorným základom: *poznávanie seba* → *seba-poznávanie // poznávať seba* → *seba-poznáva-nie, obrana seba* → *seba-obrana // obraňovať seba* → *seba-obran-a*; podobne *sebadeštrukcia, sebakritika, sebaopoznanie, sebaopozorovanie, sebaoprečovanie, sebarealizácia, sebareflexia, sebadôvera, sebakontrola, sebaúcta, seba výchova, sebazáchrana*²⁸.

e) Ďalšie typy

Ďalšie typy sú ojedinelé: **Zadv + Zv** (*d'alejslúžiaci, spolusúťažiaci, spoluidúci, spoluobžalovaný, spolutrpiaci*); **na- + Zs + Zv** (*nactiutŕhanie, nanebovstúpenie, nanebovzatie*); **z- + Zs + Zv** (*zmŕtvychvstanie*); **Zp + Zs + Zp + Zs** (*skaderuka-skadenoha*).

3.1.3 Numeráliá

Juxtapozičné numeráliá vznikajú rozličnou kombináciou základov označujúcich všetky stupne arabskej číselnej sústavy (jednotky, desiatky, stovky, tisícky atď.), a to v prednej i v zadnej pozícii. Ide teda o slovotvorný typ **Zn + Zn**: napr. *dvadsať-päť* (inverzné *päť-a-dvadsať*), *tridsať-štyri, sto-päť, sedem-sto, osem-tisíc, sedemsto-tisíc, trištvrte* (spojenie základnej a násobnej číslovky). Prirodzene, v prípade numerálií sa frekvenčný údaj opiera o lexikograficky zachytené jednotky. Slovotvorný systém umožňuje tvoriť nekonečné množstvo takýchto jednotiek.

²⁸ M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková (2005, s. 102) pri lexémach typu *sebaobrana, sebakúmanie* počítajú len s kompozično-derivačnou motiváciou.

3.1.4 Adverbiá

V skúmanom súbore prevažujú autoderivabilné juxtapozitá (tvorené dvomi adverbiálnymi základmi: **Zadv + Zadv**): *d'aleko-široko, široko-d'aleko, fortepiano, horko-ťažko, kol-dokola, polosediačky, pololežiačky, pološeptom, položartom, včasráno, viac-menej, skôr-neskôr*. Vyskytuje sa však aj pomerne široký diapazón juxtapozít so zmenou slovného druhu (t. j. so slovnodruhovou asymetriou medzi zadným komponentom a juxtapozitom): **Zp + Zp** (*ako-tak*), **Zp + Zs** (*tentoraz*), **Zs + Zs** (*deň-noc, silou-mocou, rad-radom*), **Zadv + Zs** (*horeznak*), **Zv + Zv** (*chtiac-nechtiac*). Viacero z týchto adverbií má transponovaný význam. M. Sokolová tieto jednotky zaraďuje do integračno-mutačného typu onomaziologickej kategórie (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 113 – 114).

3.1.5 Pronominá

Juxtaponované pronominá na rozdiel od adverbií sa tvoria len autoderivabilne, t. j. kombináciou pronomín (slovo tvorný vzorec **Zp + Zp**): *aký-taký, čosi-kamsi, čosi-kdesi, kdesi-čosi, čo-to, hentaký, hentam, kadekto, kade-tade, kdečo, tamten, tamtoten, ten-ktorý* (spojovníky uvádzame podľa ortografickej konvencie). Podobne ako pri adverbiách aj tu dochádza k sémantickej transpozícii, na základe čoho možno tieto pronominá zaradiť do integračno-mutačného typu onomaziologickej kategórie (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 113 – 114).

3.1.6 Verbá

Verbá sú v skúmanom súbore zastúpené 11 jednotkami s prvým adverbiálnym komponentom *spolu-*, ojedinele *znovu-*. Motivujúcimi syntagmami sú teda verbálno-adverbiálne spojenia (slovo tvorný vzorec **Zadv + Zv**): *pracovať spolu* → *spolupracovať*, podobne *spolucítiť, spolufinancovať, spolunažívať, spolupodnikať, spoluorganizovať, spolupôsobiť, sporozhodovať, spoluutvárať, spoluúčinkovať, znovunastaviť*. V komunikácii sa vyskytujú mnohé ďalšie verbá utvorené, resp. tvorené²⁹ podľa tohto modelu, napr. *spoluvlastniť, spoluprežívať, spoluzodpovedať, spoluexistovať, znovuzrodiť, znovuobnoviť, znovuzískať, znovunadobudnúť, znovustvoriť*. Ojedinele (v dvoch prípadoch) sa verbálne kompozitá tvoria z verbálno-substantívnej syntagmy (*blahopriať, blahoželať*).

3.2 Pravá kompozícia

Podstatou pravej (čistej) kompozície je utvorenie pomenovania s viacerými slovo tvornými základmi (komponentmi), z ktorých zadný komponent vstupuje do kompozita ako celok: *bodkočiarka, drobnokresba, druhotvar, kultúrno-výchovný, hrôzostrašný*. Výnimkou je diachronicky determinovaný druhý základ v kompozite *drahý kameň* → *drahokam* (psl. *kamy, gen. *kamene*; Rejzek, 2001, s. 259).

Pomocnými prostriedkami pravej kompozície sú interfixy (spájacie morfémy), ktoré však nemusia byť nevyhnutne prítomné v každom kompozitotvornom akte. Najčastejší je interfix **-o-** (pri substantívach a adjektívach, raritne pri pronomínach a verbách): *dávn-o-vek, hviezd-o-kopa, ľav-o-bok, lyrick-o-reflexívny, stred-o-pravý, in-o-kade, in-o-kedy, oživ-*

²⁹ Participiom nedokonavého slovesa tvoriť zdôrazňujeme, že mnohé takéto verbá majú okazionalný charakter. Uvádzame niekoľko príkladov s výskytom 1 v textoch SNK: *spoluparticipovať, spoluasistovať, spoluinšpirovať, spolunadávať, spoluliečiť, spoluobcovať, znovudobýjať, znovufixovať, znovumenovať*.

-o-tvoriť, ojedinele -i- (pri substantívach a jednom numerále): *gum-i-puška*, *prš-i-plášť*, *sviet-i-plyn*, *klav-i-čembalo*, *vydr-i-duct*, *med-i-tlač*, *med-i-rytina*, jedno numerále: *ob-i-dvaja*), -oj-, -or- (pri numerálnych základoch): napr. *dv-oj-album*, *dv-oj-klaný*, *tr-oj-lístok*, *štv-or-hra*), raritne -e- (*vel-e-zrada*), -u- (*blesk-u-rýchly*). Bez interfixu sa tvoria napr. kompozitá *stráž-majster*, *sex-bomba*, *štvrt'-rok*, *veľ-dielo*, *diesel-elektrický*, *fit-lopta*, *hajzel-baba*, *vše-umelec*.

Ako sprievodné javy sa pri pravej kompozícii vyskytujú **trunkácia** (*basová gitara* → *basgitara*, *liek na všetko* → *vše-liek*, *veľké hory* → *veľhory*, *masové médium* → *masmé-dium*) a **redukcia** (*ekologický systém* → *ekosystém*, *diabetická potravina* → *diapotravina*, *gramofónové rádio* → *gramorádio*).

Z onomaziologického hľadiska sa lexémy utvorené pravou kompozíciou zaraďujú medzi:

a) integračné kompozitá (vznikajúce z koordinatívnych syntagiem) so štruktúrou OB – OB: *daktyl a trochej* → *daktylotrochej*, *čas a priestor* → *časopriestor*, *historický a porovnávací* → *historickoporovnávací*, *hluchý a nemý* → *hluchonemý*, *biely a červený* → *bielo-červený*;

b) modifikačné kompozitá (vznikajúce z determinatívnych syntagiem) so štruktúrou OB – OP (báza je vyjadrená druhým základom): *vrah brata* → *bratovrah*, *veľký kapitál* → *veľkokapitál*, *pevný ako skala* → *skalopevný*, *červený ako hrdza* → *hrdzavočervený*³⁰.

Pravé kompozitá môžu byť:

a) monomotivované (pravá kompozícia je jedinou motivačnou možnosťou), napr. *mladý manžel* → *mlad-o-manžel*, *žltý a biely* → *žlt-o-biely*;

b) polymotivované:

ba) obe alternatívy sa viažu na pravú kompozíciu: *fotografická montáž* → *fotomontáž* // *montáž fotografií* → *fotomontáž*; podobne napr. *uhlobarón*, *blahovôľa*, *rádiotechnika*.

bb) alternatívou k pravej kompozícii je kompozično-derivačný postup: *tvorba cien* → *cen-o-tvorba* // *tvoriť ceny* → *cen-o-tvor-ba*, *liečba samého (seba)* → *sam-o-liečba* // *liečiť samého (seba)* → *sam-o-lieč-ba*, podobne napr. *delostreľba*, *farbotlač*, *kameňorytina*, *ľudovýchova*, *paroplavba*, *perokresba*, *rybolov*, *rýchlovýťah*, *tovaroznalec*;

bc) alternatívou k pravej kompozícii je juxtapozícia: *červený do fialového (odtieňa)* → *fialov-o-červený* // *fialovo červený* → *fialovo-červený*, podobne napr. *hnedožltý*, *jasnočervený*, *bielosivý*, *čiernosivý*.

V determinatívnych jednotkách nositeľom OB je väčšinou druhý základ, napr. *zdravo-veda* „veda“ (OB) „o zdraví“ (OP), *svetoznámy* „známy“ (OB) „po svete“ (OP), ojedinele

³⁰ Podľa M. Sokolovej možno pri kompozícii vyčleniť aj prechodné kategórie (prirodzene, uvádzame príklady na pravé kompozitá) (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 112 – 114): a) integračno-modifikačné kompozitá: *človek a opica* → *opočlovek* „vývinové štúdium človeka“ (KSSJ), *opica (s črtami človeka)* → *ľudoopica* „opica vývinovo najbližšia človekovi“ (KSSJ), *drevoplast*, *železobetón* (podčiarknuté sú dôležitejšie časti kompozít). Uvedené príklady možno charakterizovať ako modifikačné: *opočlovek* „človek so znakmi opice“, *ľudoopica* „opica príbuzná človeku“, *drevoplast* „drevo s časťami plastu“, *železobetón* „betón s časťami železa“. b) Modifikačno-mutačný typ: *samochvála*, *prvorodený*, *samolepiaci*. V tomto prípade sa však prechodnosť týka polymotivácie. Typ onomaziologickej kategórie by bolo adekvátnejšie určovať vo vzťahu ku konkrétnemu motivačnému vzťahu, napr. *sám sa chváliť* → *samochvála* (mutácia), *chvála samého (seba)* → *samochvála* (modifikácia). Je to teda iný prípad ako napr. prechodný modifikačno-mutačný typ, ktorý sa vzťahuje na monomotiváciu: napr. multiplikatívna zmena kvantity numerálií násobením (*tridsať*: 3 x 10, *tristo*: 3 x 100); Sokolová, 2007b.

prvý základ, napr. *stredtýždeň* „stred (OB) týždňa (OP)“, *vrchstôl* „vrch (OB) stola (OP)“, *drevoplast* „drevo (OB) s plastom (OP)“.

Pravé kompozitá sú dominantne substantíva (takmer tri štvrtiny všetkých pravých kompozít; 72,4 %) a adjektíva (viac ako jedna štvrtina; 27,1 %). Ostatné slovné druhy sú v tejto skupine raritné; porov. tab. [72].

[72] Prehľad autosémantik utvorených pravou kompozíciou

slovný druh	počet	%
substantíva	567	72,4
adjektíva	212	27,1
pronominá	2	0,3
verbá	1	0,1
numeráliá	1	0,1
spolu	783	

3.2.1 Substantíva

Z prehľadu konfigurácie slovotvorných základov vyplýva (porov. tab. [73]), že pravé substantívne kompozitá sa najčastejšie tvoria z adjektívno-substantívnych syntagiem (258 lexém; jedna tretina), zo substantívno-substantívnych syntagiem (205 lexém; jedna štvrtina) a z numerálno-substantívnych syntagiem (81 lexém; jedna desatina). Zvyšné dve konfigurácie sú zastúpené menej ako tromi percentami (z pronomínalno-substantívnych syntagiem a z verbálno-substantívnych syntagiem).

[73] Kombinácie slovotvorných základov substantív utvorených pravou kompozíciou³¹

slovotvorné základy	počet	%
Zadj + Zs	260	33,2
Zs + Zs	205	26,1
Zn + Zs	81	10,3
Zp + Zs	21	2,7
Zv + Zs	11	1,4
spolu	567	

a) Zadj + Zs

Adjektívno-substantívna štruktúra sa v skúmanom súbore vyskytuje v týchto modifikáciách:

aa) s interfixáciou bez ďalších sprievodných javov: *čierna zem* → *čern-o-zem*, *dávny vek* → *dávn-o-vek*, podobne napr. *bystrozrak*, *holomráz*, *jemnocit*, *krutovláda*, *ľavobok*, *ľubozvuk*, *malomesto*, *maloroľník*, *maloodberateľ*, *mladomanžel*, *mladoženáč*, *novobarok*, *novostavba*, *novotvar*, *poľnohospodárstvo*, *ostrovtip*, *rýchlodráha*, *silnoprád*, *sinokvet*, *suchohrúb*, *svätožiara*, *svätostánok*, *útlocit*, *veľkobaňa*, *veľkofilm*, *veľkostatok*, *veselohra*, *zlosyn*, *zločin*;

ab) s truncačnou interfixáciou: *tragická komédia* → *trag-i-komédia*, *veľká zrada* → *vel-e-zrada*, podobne *termobielizeň*, *termokamera*, *termoplast* (*termický/termálny*), *trúchlo-*

³¹ Lexém je 568, celkový súčet je 579 vzhľadom na 11 polymotivačných jednotiek na úrovni pravá kompozícia – pravá kompozícia.

hra, chemoterapia, agropodnikateľ, melodrám, sociolingvistika, sólovýstup, slobodomurár, stornopoplatok, tenorsaxofón, altsaxofón, stredovek, vodohospodárstvo;

ac) s redukčnou interfixáciou: *aluminiový obal* → *al-o-bal* / *al-obal* (interfix -o- možno alternatívne hodnotiť aj ako súčasť substantívneho základu), *turbínový reaktor* → *turbo-reaktor*, *termočlánok* (*termoelektrický*), *euroliga*, *euroadministratíva*, *eurodaň*, *europarlament*, *eurooptimizmus*, *profiliga*, *autodielňa*, *cyklodoplňky*, *gramorádio*, *motokára*;

ad) bez interfixácie a bez sprievodnej trunkácie alebo redukcie: *svätý večer* → *svätvečer*;

ae) bez interfixácie a s trunkáciou: *veľké dielo* → *veľdielo*, podobne *veľchrám*, *veľjašter*, *veľhad*, *veľhory*, *veľduch*, *veľtok*, *veľryba*³², *milostpán*, *masmédiu*, *polibyro*, *lokálpatriotizmus*;

af) bez interfixácie a s redukciou: *ekologický systém* → *ekosystém*, podobne *diabetická potravina* → *diapotravina*, *diabetická výrobok* → *diavýrobok*³³.

b) Zs + Zs

Substantívno-substantívna štruktúra sa vyskytuje v týchto modifikáciách:

ba) s interfixáciou bez ďalších sprievodných javov: *terapia arómou* → *arómoterapia*, *bodka a čiarka* → *bodk-o-čiarka*, podobne napr. *artérioskleróza*, *bacilonosič*, *blahovôľa*, *Bohorodička*, *bohoslužba*, *bratovrah*, *cenotvorba*, *dielovedúci*, *domobrana*, *časostroj*, *drevo kombinát*, *gumipuška*, *farbotlač*, *hviezdokopa*, *hromovládca*, *jazykoveda*, *kinofilm*, *kladkostroj*, *krajinomaľba*, *letokruh*, *lukostreľba*, *ľudovláda*, *normostrana*, *oceľobetón*, *stredobod*, *svetonázor*, *vodotlač*, *vzducholod*, *zdravoveda* (determinatívne), *d'atelinotráva*, *bro-movodík*, *časopriestor*, *daktylotrochej*, *hlavohruď*, *jodovodík*, *juhovýchod*, *lesostep*, *nosohl-tan*, *štrkopiesok*, *škodoradosť* (koordinatívne);

bb) s trunkačnou interfixáciou: *genéza etnika* → *etn-o-genéza* (alternatívna je motivácia syntagmou *etnická genéza*), *dar z milosti* → *mil-o-dar*, podobne *narkomafia*, *spermobanka*;

bc) bez interfixácie a bez sprievodnej trunkácie alebo redukcie: *plán biznisu* → *biznis-plán*, podobne *bizniscentrum*, *cechmajster*, *garážmajster*, *hajzelbaba*, *hitparáda*, *rotmajster*, *sexsymbol*, *stredtýždeň*, *strojvedúci*, *tímlíder*, *traťmajster*;

bd) bez interfixácie a s redukciou: *klub fanúšikov* → *fanklub*.

V niektorých prípadoch je slovnodruhovú charakteristiku prvého komponentu nejednoznačná, môže ísť o adjektíva aj o substantíva, ktoré determinujú nadradený substantívny komponent, napr. *biznisplán* („plán biznisu“ aj „biznisový plán“), *fanklub* („klub fanúšikov“ aj „fanúšikovský klub“), podobne *diaprojektor*, *diafilm*, *fitlopta*, *farbotlač*, *hajzelpapier*, *hlbkotlač*, *koncertmajster*, *lesopark*, *tímlíder*, *sexbomba*, *sexsymbol*, *štátostrana*, *tieňohra*.

c) Zn + Zs

Prvým numerálny komponent v tomto type kompozít môže mať povahu:

ca) základnej číslovky

caa) bez interfixu: *desaťboj*, *päťboj* („boj v piatich/desiatich (disciplínach)“), *osemfinále*, *osemstup* (s trunkáciou prefixálnej morfémy: *zástup ôsmich*), *viacboj*;

cab) s interfixom: *dvojalbum*, *dvojblok*, *dvojboj*, *dvojčlen*, *dvojhláska*, *dvojzápas*, *trojlístok*, *strojskok*, *trojboj*, *štvorlístok*, *štvorhra*³⁴;

cb) radovej číslovky: *prvočíslo*, *prvovýroba*, *prvohory*, *prvopočiatok*, *druho-hory*, *druho-výroba*, *druhotvar*, *tretohory*;

³² J. Furdík (2004, s. 106) považuje komponent *veľ-* za prefixoid. Prikláňame sa skôr k hodnoteniu tohto komponentu ako radixu (bližšie porov. 4.2).

³³ Komponent *dia-* možno chápať ako adjektívny (*diabetický*) aj substantívny (*diabetik*, *pre diabetikov*).

³⁴ Morfémy *-oj-*, *-or-* sa hodnotia ako segmenty s podvojnou funkciou – ako rozširujúce a konektívne interfixy (M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková, 2005, s. 106).

cc) zlomkovej číslovky: *polcesta, polčas, poldeň, polhodina, polmesiac, polnoc, poloblúk, polposchodie, polrok, polverš, štvrtfinále, štvrtrok, štvrt hodina, štvrtstoročie*.

d) Zp + Zs

Ako predný zväčša figuruje pronomínálny komponent *sam-* s významom „sám (seba),“ spolu s interfixom *-o-* (**Zp + -o- + Zs**: *samohláska, samovláda, samoliečba, samochvála, samoobsluha, samovrah*; v niektorých prípadoch možno uvažovať aj o kvalitatívnom adjektívnych významoch „samotný“, „samostatný“: *samoštúdium, samopohyb*). Ďalej sa vyskytujú lexémy s komponentom *svoj-* bez interfixu (**Zp + Zs**: *svojpomoc, svojráz, svojvôľa*) a *vše-* so sprievodnou trunkáciou (*všielik, všeuumelec*³⁵).

e) Zv + Zs

Substantívne pravé kompozitá s prvým verbálnym komponentom sú zriedkavé, vyskytujú sa s interfixmi *-o-* (*chváloreč, chválospev, kratochvíľa, spevohra, sporožiro, stihomam*; s ojedinelou sprievodnou trunkáciou: *žalobaba*), *-i-* (*pršiplášť, svietiplyn, vydriduch*), bez interfixu so sprievodnou trunkáciou (*trucpodnik*).

3.2.2 Adjektíva

Pravé adjektívne kompozitá sú dominantne adjektívno-adjektívne (121 lexém; 57,1 %) a substantívno-adjektívne (81 lexém; 38,2 %). Ostatné typy sú raritné (4 lexémy a menej) vrátane tých, pri ktorých sa slovnodruhovú charakteristiku druhého komponentu odlišuje od slovnodruhovej príslušnosti kompozita (druhý základ nie je adjektívny); porov. tab. [74].

[74] Kombinácie slovo tvorných základov adjektív utvorených pravou kompozíciou

slovo tvorné základy	počet	%
Zadj + Zadj	121	57,1
Zs + Zadj	81	38,2
Zn + Zv	4	1,9
Zp + Zv	2	0,9
Zn + Zadj/Zv	1	0,5
Zn + Zn	1	0,5
Zp + Zadj	1	0,5
Zp + Zn	1	0,5
spolu	212	

a) Zadj + Zadj

V najfrekvencovanejšom type s dvomi adjektívnymi základmi sa vyskytujú tieto skupiny pomenovaní:

- modifikačné kompozitá ako pomenovania farebných odtieňov, v ktorých vo funkcii modifikátora vystupuje adjektívum: *zelený do belasého odtieňa* → *belasozelený, bielosivý, bieložltý, červenofialový, červenohnedý, červenožltý, hnedočervený, oranžovočervený, modrosivý, sivobelasý, sivožltý, žltozelený*;

- integračné kompozitá ako pomenovania farieb pozostávajúcich z rovnocenných zložiek (podľa ortografickej konvencie sa píše so spojovníkom): napr. *bielo-červený, červeno-biely, čierno-biely, žlto-biely*³⁶;

³⁵ Pri lexéme *všeuumelec* možno uvažovať aj o adjektívnom význame „všestraný“; porov. aj sémantizáciu v KSSJ: „všestraný umelec“.

³⁶ V komunikácii sa vyskytujú aj jednotky s viacerými základmi, porov. napr. doklady z SNK: *Pizzeria je zo starej školy, keď mali majitelia pocit, že jedine bielo-zeleno-červený akože modernistický interiér*

• integračné kompozitá pomenúvajúce ďalšie vlastnosti, chute, podobné oblasti alebo zložky, odvetvia, vedné odbory a i. (porov. aj Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 111 – 112): *hluchonemý, sladkokyslý, staronový, žabomyší, lyricko-epický, národno-štátny, sociálno-patologický, populárno-náučný, palivovo-energetický, fyzikálno-chemický, celulózovo-papiernický, historicko-porovnávací, hudobno-slovný, verejno-súkromný, ideovo-politický, kultúrno-spoločenský, kultúrno-športový, spravodajsko-publicistický, technicko-administratívny, česko-slovenský, slovensko-anglický*; osobitne možno vyčleniť reduplikačné intenzitné jednotky (ibid.): s rovnakými komponentmi (*čiročírý, dennodenný, širošíry, svätosvätý*); so synonymnými komponentmi (*starodávny, čarokrásny*).

Niektoré jednotky z uvedenej kategórie možno vysvetliť aj polymotivačne: kompozitné adjektívum je motivované jednak kombináciou (desubstantívnych) adjektív, jednak substantívami, z ktorých sú tieto adjektíva utvorené: *národ a štát* → (*národný a štátny*) → *národno-štátny* („národný a štátny“, „týkajúci sa národa a štátu“), schematicky:

národ a štát → *národný a štátny* → *národno-štátny*

Podobným spôsobom sú polymotivované kompozitá *spravodajsko-publicistický* („spravodajský a publicistický“ aj „týkajúci sa spravodajstva a publicistiky“), *vedecko-technický* („vedecký a technický“ aj „týkajúci sa vedy a techniky“), *výchovno-vzdelávací* („výchovný a vzdelávací“ aj „týkajúci sa výchovy a vzdelávania“), *robotnícko-roľnícky* („robotnícky a roľnícky“ aj „týkajúci sa robotníkov a roľníkov“)³⁷.

b) Zs + Zadj

Druhý najpočetnejší typ predstavujú jednotky so substantívno-adjektívnou štruktúrou, v ktorej nadradený adjektívny komponent je bližšie špecifikovaný substantívnym komponentom: *farboslepý* „slepý na farby“, *bohorovný* „rovný bohu“, *právoplatný* „platný podľa práva“, podobne *svetoznámy, mravopočestný, školopovinný, ľudoprázdnny, svetloplachý, svetochýrny, teplocitlivý, vierohodný, víťazoslávny, vodorovný, vzduchoprázdnny*. Niektoré vznikli z podkladových prirovnaní (*siahodlhý* „dlhý ako siaha“, *skalopevný* „pevný ako skala“, *snehobiely* „biely ako sneh“, *bleskurýchly* „rýchly ako blesk“).

Ako bolo spomenuté v časti 3.1.1 a), špecifickú skupinu tvoria lexémy typu *medovožltý, malinovočervený* pomenúvajúce farebné odtiene. Tieto jednotky možno interpretovať polymotivačne ako konkurenciu juxtapozície a pravej kompozície: juxtapozitá so štruktúrou **Zadv + Zadj** (*medovo žltý* → *medovožltý, malinovo červený* → *malinovočervený*), prave kompozitá z adjektívno-substantívnych prirovnaní, vyznačujúce sa rozštiepením formálnej a sémantickej motivácie³⁸, výsledkom čoho je sémanticky „vyprázdnnený“ formant nasledujúci za prvým základom: *žltý ako med* → *med-ov-o-žltý, červený ako malina* → *malin-ov-o-červený*; porov. napr. sémantizácie v lexikografických dielach *cviklovočervený*

spôsobí pizzi ten správny šmak. – Skupiny ľudí putovali po meste vyzdobenom červeno-bielo-zelenými zástavami. – Opis oblečenia: Tmavomodrý pletený sveter, bielo-zeleno-čierno-okrová károvaná flanelová košeľa s dlhým rukávom, tmavosivé turistické nohavice pod kolená s prišíťmi elastickými trakmi modro-žltobielo-bordovej kombinácie pásikov.

³⁷ M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková (2005, s. 106) pri explikácii analogických jednotiek *srdcovo-cievny* („taký, ktorý sa týka srdca a ciev“), *palivovo-energetický* („taký, ktorý sa využíva palivo a energetiku“) uprednostňujú desubstantívnu motiváciu, poukazujúc na rozštiepenosť sémantickej a formálnej motivácie – podobne ako K. Buzássyová (1980) pri analýze abstraktných substantív na -stvo.

³⁸ O rozštiepení formy a sémantiky slovotvornej motivácie porov. napr. Buzássyová (1980).

„červený ako cvikla“ (KSSJ), „majúci farbu cvikly“ (SSSJ-1), *gaštanovohnedý* „majúci farbu gaštanov“ (KSSJ), „majúci farbu zrelých gaštanov“ (SSSJ-1S), *kanárikovožltý* „majúci výrazne žltú farbu kanárika“ (SSSJ-2). Podobne *horčicovožltý*, *hráškovozelený*, *hrdzavohnedý*, *jantárovožltý*, *karmínovočervený*, *listovozelený*, *mäsovočervený*, *mliečnobiely*, *nevädzovomodrý*, *okrovožltý*, *orechovohnedý*, *rumelkovočervený*, *slamovožltý*, *šafранovočervený*, *tabakovohnedý*, *zamatovočierny* a i.

c) Ostatné typy

Medzi ostatnými (raritnými) typmi sa vyskytujú štyri lexémy z numerálno-verbálnych, resp. numerálno-participiálnych syntagiem (*prvorodený*, *druhorodený*, *dvojklaný*, *trojklaný*), dve lexémy z pronomínalno-participiálnych syntagiem (*samolepiaci samozvaný*) a po jednej lexéme sú zastúpené tieto kombinácie: **Zp + Zadj** (*samozrejmy*), **Zn + Zadj/Zv** (*jednoliaty*), **Zp + Zn** (*samojedíný*), **Zn + Zn** (*dvojjedíný*).

3.2.3 Ostatné slovné druhy

Ostatné slovné druhy sú raritné. V skúmanom súbore sa vyskytujú dve pronomína (*inokade*, *inokedy*), jedno verbum (**Zv + -o- + Zv**: *oživotvorit'*) a jedno numerále (*obidva*).

3.3 Derivačná kompozícia

Derivačná kompozícia je kompozičný slovotvorný postup, založený na kombinácii kompozície a derivácie v jednom slovotvornom akte. S kompozíciou sa najčastejšie kombinuje sufíxácia (tri štvrtiny) a transflexia (takmer jedna štvrtina). Kombinácia kompozície a prefixálno-sufixálneho postupu je raritná (len tri lexémy); porov. [75].

[75] Typy derivačnej kompozície

derivačná kompozícia	počet	%	príklady
kompozično-sufixálna	1 273	76,0	<i>vierozvestca</i> , <i>striebronosný</i>
kompozično-transflexná	398	23,8	<i>bruchabôľ</i> , <i>cudzorodý</i>
kompozično-prefixálno-sufixálna	3	0,2	<i>splnomocniť</i> , <i>nactiutíhač</i>
spolu	1 674		

3.3.1 Sufixálna kompozícia

Kompozično-sufixálnou kombináciou je utvorených 1 273 lexikálnych jednotiek, čo predstavuje 76 % zo vetkých kompozično-derivačných kompozít. Takto sa tvoria predovšetkým adjektíva a substantíva, ojedinele numeráliá a adverbiá; porov. [76].

[76] Kompozično-sufixálna kombinácia – slovnodruhovú zastúpenie

slovný druh	počet	%	príklady
adjektíva	916	72,0	<i>polročný</i> , <i>dvojtretinový</i> , <i>celoslovenský</i>
substantíva	323	25,4	<i>svetobežník</i> , <i>ľavoboček</i> , <i>červenovláška</i>
numeráliá	21	1,6	<i>šesťnásobný</i> , <i>jednorazový</i>
adverbiá	13	1,0	<i>literárnokriticky</i> , <i>horeznačky</i>
spolu	1 273		

3.3.1.1 Adjektíva

Adjektíva tvoria takmer tri štvrtiny (71,9 %) kompozično-sufixálnych kompozít. Celkový počet adjektívnych kompozično-sufixálnych lexém je 916. V 14 prípadoch dochádza k po-

lymotivácii, pri ktorej si konkurujú dva kompozično-sufixálne motivačné vzťahy, napr. *dobrá myseľ* → *dobromyseľný* (motivantom je adjektívno-substantívna syntagma), *dobre myslieť* → *dobromyseľný* (motivantom je verbálno-adverbiálna syntagma). Z tohto dôvodu v tabuľkách [78] a [79] sa uvádza sumárny počet 930.

Kompozično-sufixálne adjektíva vytvárajú dve onomaziologické štruktúry: a) OB – OS – OP, napr. *cenotvorný* „taký, ktorý tvorí cenu“; b) OB – (OS) – [OP1 – OP2], napr. *dvojmetrový* „taký, ktorý (má vzťah k) dvom metrom“; bližšie porov. oddiel III. kap. 3.3.2.

Najčastejšie sa vyskytuje kombinácia numerálneho a substantívneho základu (41,9 %; 412 lexém), napr. *jedn-o-bunk-ový*, *viac-bod-ový*, *dvadsať-cent-ový*, *päť-člen-ný*, *desať-dň-ový*, *deväť-roč-ný*, *dv-oj-mesač-ný*; ďalej je to kombinácia adjektívneho a substantívneho základu (31 %; 305 lexém), napr. *ľav-o-stran-ný*, *dobr-o-srdeč-ný*, *pestr-o-fareb-ný*, *hrub-o-sten-ný*, *rôzn-o-jazyč-ný*, *nah-o-semen-ný*, *veľk-o-pan-ský*. Motivantmi sú aj viacslovné pomenovania (apelatívne aj propriálne): *raná gotika* → *ran-o-gotic-ký*, *hnede uhlie* → *hnede-o-uhol-ný*, *pozemková kniha* → *pozemkov-o-kniž-ný*, *sociálna patológia* → *sociáln-o-patolog-ický*; *Tichý oceán* → *tich-o-oceán-sky*, *Malá Ázia* → *mal-o-ázij-ský*, *Veľký piatok* → *veľk-o-piatk-ový*, *Starý zákon* → *star-o-zákon-ný*. Prehľad a zastúpenie kombinácií základov uvádza tab. [77].

[77] Kombinácie slovotvorných základov – adjektíva

základy	počet	%
Zn + Zs	412	45,0
Zadj + Zs	305	33,3
Zs + Zv	94	10,3
Zadv + Zv	41	4,5
Zp + Zs	34	3,7
Zp + Zv	17	1,9
Zs + Zs	10	1,1
Zn + Zv	7	0,8
Zadj + Zv	4	0,4
Zn + Zn + Zs	3	0,3
Zn + Zn	2	0,2
Zadv + Zs	1	0,1
spolu	930	

V pozícii prvého slovotvorného základu sa najčastejšie vyskytuje numerálny základ (45,3 %; 421 lexém, napr. *tr-oj-člen-ný*, *päť-hviezdičk-ový*)³⁹, nasleduje adjektívny základ (27,4 %; 255 lexém; napr. *vysok-o-akost-ný*, *cel-o-podnik-ový*), substantívny základ (17 %; 158 lexém; napr. *blah-o-dar-ný*, *cen-o-tvor-ný*), pronominálny základ (5,5 %; 51 lexém; napr. *každ-o-den-ný*, *sam-o-čin-ný*) a adverbiálny základ (4,5 %; 42 lexém; napr. *ľahk-o-ver-ný*, *dobr-o-myseľ-ný*).

V pozícii zadného slovotvorného základu sa vyskytujú štyri typy základov, medzi ktorými dominuje substantívny základ (81,6 %; 759 lexém, napr. *mnoh-o-bunk-ový*, *cel-o-*

³⁹ Z toho tri jednotky sú tvorené tromi základmi: *pol-druh-a-hodin-ový*, *pol-druh-a-metr-ový*, *pol-druh-a-roč-ný*.

-*národ-ný*) a verbálny základ (17,5 %; 163 lexém; napr. *bylin-o-žr-avý*, *dobr-o-praj-ný*). Ojedinelý je numerálny základ (0,9 %; 8 lexém; napr. *dv-oj-tretin-ový*, *tr-oj-milión-ový*⁴⁰).

Celkový počet adjektívnych slovtvorných typov je 40, čo v priemere znamená 22,9 lexém na jeden slovtvorný typ. Desať najfrekventovanejších typov znázorňuje tab. [78]. Typy a vzorce uvádzame bez interfixov, sufixy uvádzame v podobe hyperformantu.

[78] Desať najfrekventovanejších slovtvorných typov adjektív

slovtvorný typ	počet	%	príklady
Zn + Zs + -ový	204	21,9	<i>jednokomorový</i> , <i>dvojdecový</i> , <i>trojfázový</i> , <i>viacdielový</i> , <i>koľkopošchodový</i> , <i>párhodinový</i>
Zn + Zs + -ný	200	21,5	<i>druhotriedny</i> , <i>sedemfarebný</i> ,
Zadj + Zs + -ný	164	17,6	<i>plnohodnotný</i> , <i>hrubozrnný</i> , <i>úzkorozchodný</i> , <i>úzkokoľajný</i> , <i>masovokomunikačný</i>
Zadj + Zs + -ský	80	8,6	<i>celoškolský</i> , <i>dolnozemský</i> , <i>starodievocký</i> , <i>ľahkoatletický</i> , <i>zahraničnopolitický</i>
Zs + Zv + -ný	80	8,6	<i>formatovný</i> , <i>choroboplodný</i> , <i>ľudomilný</i> , <i>skazonosný</i> , <i>krkolomný</i> , <i>nebotýčny</i>
Zadj + Zs + -ový	40	4,3	<i>plnovýznamový</i> , <i>širokopásmový</i> , <i>strednotlakový</i> , <i>stolnotenisový</i> , <i>vysokoúžitkový</i>
Zadv + Zv + -ný	33	3,5	<i>hodnoverný</i> , <i>ďalekonosný</i> , <i>máloravný</i>
Zadj + Zs + -ický	20	2,2	<i>kultúrnohistorický</i> , <i>literárnoteoretický</i>
Zp + Zs + -ný	20	2,2	<i>inojazyčný</i> , <i>niekoľkodenný</i> , <i>niekoľkočlenný</i>
Zp + Zs + -ový	13	1,4	<i>inojazykový</i> , <i>niekoľkodňový</i> , <i>všezväzový</i>
ostatné (30 typov)	76	8,2	
spolu	930		

Z formantov sú dominantné sufixy **-ný** (56,2 %; 523 lexém) a **-ový** (29 %; 270 lexém). Z ďalších sa vyskytujú **-ský** (8,9 %; 83 lexém; napr. *stredoškolský*, *celoeurópsky*), **-ický** (2,3 %; 21 lexém; napr. *fyzikálnochemický*, *hudobnodramatický*), **-ivý** (1,2 %; 11 lexém; napr. *ľavotočivý*, *samovznietivý*); štyrikrát sa vyskytujú formanty **-avý** a **-lý** (napr. *všežravý*, *mäsožravý*; *samorastlý*, *širokosiahly*), dvakrát formant **-aký** (*krátkozraký*, *ďalekozraký*); štyri formanty sú v tomto postupe unikátne: **-astý**, **-atý**, **-teľný**, **-úci** (*štvoruhlastý*, *stovežatý*, *samospasiteľný*, *všemohúci*). Spolu sa pri tvorení kompozično-sufixálnych adjektív upotrebúva 13 sufixov.

3.3.1.2 Substantíva

Substantíva s počtom 323 tvoria jednu štvrtinu (25,4 %) kompozično-sufixálnych kompozít. Kompozično-sufixálne substantíva vytvárajú tieto onomaziologické štruktúry: a) OB – OS – OP, napr. *bruchopasník* „ten, kto si pasie brucho“; b) OB – (OS) – [OP1 – OP2], napr. *päťtisícovka* „to, čo (má vzťah k) piatim tisícom“; c) OB – [OP1 + OP2]: *krupobitie* „to, že krúpy bijú“; d) OB – [OP1 – OP2]: *rýchlorazenie* „to, že sa razí rýchlo“; bližšie porov. oddiel III. kap. 3.3.2.

⁴⁰ Ide o kompozitá utvorené z numerálno-numerálnych syntagiem, ktorých nadradený člen má substantívny charakter: *dva milióny* → *dv-oj-milión-ový*.

Najčastejšie sa vyskytuje kombinácia substantívneho a verbálneho základu (30,3 %; 98 lexém), napr. *jedn-o-bunk-ový*, *viac-bod-ový*, *dvadsať-cent-ový*, *päť-člen-ný*, *desať-dň-ový*, *deväť-roč-ný*, *dv-oj-mesač-ný*. Viac ako 10 % dosahujú ďalšie štyri kombinácie: numerálny + substantívny základ (18,9 %; 61 lexém; napr. *tr-oj-kol-ka*, *st-o-eur-ovka*, *jedn-o-ploš-ník*); pronominálny + verbálny základ (13,9 %; 45 lexém; napr. *sam-o-ovláda-nie*, *in-o-ver-ec*, *sam-o-zásobi-teľ*); adverbialný + verbálny základ (13,6 %; 44 lexém; napr. *rýchlo-paľ-ba*, *spolu-podnika-teľ*, *jasno-vid-ec*); adjektívny + substantívny základ (11,5 %; 37 lexém; napr. *prav-o-uhol-ník*, *voľn-o-myšlien-ka*, *tmav-o-vláš-ka*).

[79] Kombinácie slovotvorných základov – substantíva

základy	počet	%
Zs + Zv	98	30,3
Zn + Zs	61	18,9
Zp + Zv	45	13,9
Zadv + Zv	44	13,6
Zadj + Zs	37	11,5
Zadj + Zv	11	3,4
Zs + Zs	8	2,5
Zn + Zn	6	1,9
Zv + Zs	4	1,2
Zn + Zv	3	0,9
Zadj + Zadj	2	0,6
Zadv + Zs	2	0,6
Zp + Zs	1	0,3
Zv + Zv	1	0,3
spolu	323	

V pozícii prvého slovotvorného základu sa objavuje päť typov základov: substantívny (32,7 %; 106 lexém; napr. *drev-o-rez-ba*, *miest-o-drži-teľ*), numerálny (21,6 %; 70 lexém; napr. *desať-korun-ák*, *prv-o-roč-ia*), adjektívny (15,4 %; 50 lexém; napr. *dlh-o-vláš-ka*, *prav-o-uhol-ník*), adverbialný (14,5 %; 47 lexém; napr. *mimobežka*, *krasorečník*), pronominálny (14,2 %; 46 lexém; napr. *in-o-ver-ec*, *sam-o-plat-ca*), ojedinele verbálny (1,5 %; 5 lexém; napr. *cup-i-nôž-ka*, *lap-i-kurk-ár*).

V pozícii druhého základu sa vyskytujú štyri typy základov: verbálny (62,5 %; 202 lexém; napr. *chleb-o-dar-ca*, *krv-o-pot-ný*), substantívny (35 %; 113 lexém; napr. *hol-o-pupk-ár*, *hrub-o-kož-ec*). Ojedinelý je numerálny základ – so substantívnou funkciou (1,9 %; 6 lexém; *osem-tisíc-ovka*, *tr-oj-tisíc-ovka*). Raritný je adjektívny základ (0,6 %; 2 lexémy; *kos-o-dĺž-ník*, *hrd-o-pýš-ka*).

Celkový počet substantívnych slovotvorných typov je 86, čo v priemere znamená 3,7 lexémy na jeden slovotvorný typ. S tým súvisí aj relatívne rovnomerné zastúpenie frekvencie jednotlivých typov. Najfrekvencovanejší typ **Zp + Zv + -nie** je zastúpený 27 lexémami (8,4 %), ani jeden slovotvorný typ nepresahuje hranicu 10 %. Na druhej strane sa v tejto skupine nachádza až 35 unikátnych typov. Desať najfrekvencovanejších slovotvorných typov substantív má spolu menej ako polovičné zastúpenie 46,4 % (porov. tab. [80]). Typy a vzorce uvádzame bez interfixov, sufixy uvádzame v podobe hyperformantu.

[80] Desiat najfrekvencovanejších slovotvorných typov substantív

slovotvorný typ	počet	%	príklady
Zp + Zv + -(e)nie	27	8,4	<i>seba-preceňova-nie, seba-obetova-nie, sam-o-oplodn-enie, sam-o-urč-enie</i>
Zs + Zv + -ec	26	8,0	<i>svet-obež-ec, verš-o-tep-ec, skal-o-lez-ec, ľad-o-bor-ec, torpéd-o-bor-ec</i>
Zs + Zv + -ba	16	5,0	<i>del-o-streľ-ba, krv-o-tvor-ba, uhl'-o-kres-ba, par-o-plav-ba, modl-o-služ-ba</i>
Zn + Zs + -ník	12	3,7	<i>desať-halier-ník, dv-oj-ploš-ník, dv-oj-den-ník, šesť-uhol-ník, tr-oj-uhol-ník</i>
Zn + Zs + -ovka	11	3,4	<i>jedn-o-akt-ovka, desať-eur-ovka, pol-litr-ovka, päť-minút-ovka</i>
Zadj + Zs + -ka	10	3,1	<i>bel-o-rít-ka, zlat-o-vláš-ka, čiern-o-vláš-ka</i>
Zn + Zs + -ka	10	3,1	<i>tr-oj-člen-ka, sedm-o-krás-ka, tr-oj-nož-ka</i>
Zs + Zv + -ca	10	3,1	<i>sprav-o-daj-ca, chleb-o-dar-ca, voj-vod-ca</i>
Zs + Zv + -stvo	10	3,1	<i>ľud-o-jed-stvo, ľud-o-mil-stvo, kníh-tlač-iarstvo</i>
Zadv + Zv + -teľ	9	2,8	<i>spolu-obyva-teľ, spolu-objavi-teľ</i>
Zn + Zs + -ák	9	2,8	<i>štvrt-o-roč-iak, päťdesiat-korun-ák</i>
ostatné typy (76)	173	53,6	
spolu	323		

Podobne široký je aj diapazón formantov – pri kompozično-sufixálnom postupe tvorenia substantív sa využíva 38 sufixov. Viac ako 5 % dosahuje 8 sufixov: **-ec** (13 %; 42 lexém; napr. *kovorytec, článkonožec, moreplavec, nosorožec*), **-nie** (11,5 %; 37 lexém; napr. *krasorečenie, krviprelievanie, zemetrasenie, sebaobetovanie*), **-ka** (9,6 %; 31 lexém; napr. *perlorodka, plavovláska, mucholapka, šestonedielka*), **-ník** (9,3 %; 30 lexém; napr. *párnokopytník, spolupútnik, štvoruholník, rukojemník*), **-ba** (6,2 %; 20 lexém; napr. *slovotvorba, lukostreľba, zuboliečba, olejomaľba*), **-stvo** (5,6 %; 18 lexém; napr. *staropanenstvo, mnohobožstvo, zákonodarstvo*), **-ca** (5,3 %; 17 lexém; napr. *hromovládca, mravokárca, strojevodca*), **-ovka** (5,3 %; 17 lexém; napr. *dvojtisícovka, päťstoeurovka, pollitrovka*), **-teľ** (5,3 %; 17 lexém; napr. *veľkospotrebitel', spolupodnikatel', veľkopestovatel'*).

Viac ako 10 výskytov dosahujú tri formanty: **-ák** (15 lexém; napr. *vysokoškolák, malo-meštiak*), **-č** (11 lexém; napr. *vľajkonosič, zememerač*), **-ár** (10 lexém; napr. *zverolekár, stredopoliar*).

Unikátnych je 13 formantov: **-an**, **-ce**, **-dlo**, **-ek**, **-ež**, **-ia**, **-ika**, **-ista**, **-itosť**, **-ko**, **-ok**, **-or**, **-sko** (*Východoeurópan, citoslovce, motovidlo, ľavoboček, svätokrádež, sebareflexia, sebakritika, prvoligista, spolunáležitosť, milostpánko, spoluinvestor, tuzemsko*).

Kompozično-sufixálna motivácia vo viacerých prípadoch vystupuje ako polymotivačná alternatíva:

- k juxtapozícii: *trasenie zeme* → *zeme-trasenie* // *zem sa trasie* → *zem-e-tras-enie, obetovanie seba* → *seba-obetovanie* // *obetovať seba* → *seb-a-obetova-nie*;
- k pravej kompozícii: *tvorba slov* → *slov-o-tvorba* // *tvoriť slová* → *slov-o-tvor-ba, streľba z luku* → *luk-o-streľba* // *strieľať z luku* → *luk-o-streľ-ba*;
- k derivácii: *päťeurový* → *päťeurov-ka* // *päť eur* → *päť-eur-ovka, zlatovlasý* → *zlatovlás-ka* // *zlaté vlasy* → *zlat-o-vláš-ka*.

3.3.1.3 Numeráliá

Kompozično-sufixálne sa tvorí 21 multiplikatívnych (násobných) numerálií, ktoré majú adjektívnu formu. 17 z nich je motivovaných slovesno-numerálnymi syntagmami: *násobiť tromi* → *tr-oj-násob-ný*, *násobiť desiatimi* → *desať-násob-ný*. Jedna lexéma má verbálno-pronominálny charakter (pravda, ide o numerálne pronomen): *násobiť koľkými* → *koľk-o-násob-ný*. Jedna lexéma je motivovaná substantívno-numerálnou syntagmou: *jeden raz* → *jedn-o-raz-ový*. Dve lexémy obsahujú tri slovotvorné základy – dva numerálne a jeden verbálny: *jeden-a-pol-násob-ný*, *dva-a-pol-násob-ný*.

[81] Slovo tvorné typy numerálií

slovo tvorný typ	počet	%	príklady
Zn + Zv + -ný	17	81,0	<i>dv-oj-násob-ný</i> , <i>deväť-násob-ný</i> , <i>niekoľk-o-násob-ný</i> , <i>mnoh-o-násob-ný</i>
Zn + Zn + Zv + -ný	2	9,5	<i>jeden-a-pol-násob-ný</i> , <i>dva-a-pol-násob-ný</i>
Zn + Zs + -ový	1	4,8	<i>jedn-o-raz-ový</i>
Zp + Zv + -ný	1	4,8	<i>koľk-o-násob-ný</i>
spolu	21		

3.3.1.4 Adverbiá

Kompozično-sufixálne je motivovaných 13 adverbií. Najväčšiu skupinu tvoria kompozično-sufixálne adverbiá so zreteľovým významom utvorené z adjektívno-substantívnych syntagiem: *literárna história* → *literárn-o-histor-icky*, *štátna politika* → *štátn-o-politic-ky*, *literárna veda* → *literárn-o-ved-ne*. Prehľad slovo tvorných typov sa uvádza v tab. [82].

[82] Slovo tvorné typy adverbií

slovo tvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + Zs + -ky/-icky/-eticky	8	61,5	<i>kultúrnohistoricky</i> , <i>literárnohistoricky</i> , <i>zahraničnopoliticky</i> , <i>literárnoteoreticky</i>
Zadv + Zs + -ky	2	15,4	<i>horeznačky</i> , <i>doluznačky</i>
Zadj + Zs + -ne	1	7,7	<i>literárnovedne</i>
Zadv + Zv + -ky	1	7,7	<i>polosediačky</i>
Zn + Zs + -ky	1	7,7	<i>štvernožky</i>
spolu	13		

3.3.2 Transflexná kompozícia

Kompozično-transflexne je v skúmanom súbore utvorených 400 lexém, čo predstavuje takmer jednu štvrtinu (23,9 %) zo všetkých kompozično-derivačných kompozít. Takto sa tvoria substantíva (68 %), adjektíva (30,3 %) ojedinele verbá; porov. [83]. Všetky lexémy sú dvojzákladové okrem jednej výnimky (porov. štvorzákladovú jednotku *a-be-ce-d-a*).

[83] Kompozično-transflexná kombinácia – prehľad podľa slovných druhov

slovný druh	počet	%
substantíva	271	68,1
adjektíva	120	30,2
verbá	7	1,8
spolu	398	

3.3.2.1 Substantíva

Substantíva s počtom 272 tvoria 68,1 % kompozično-tranflexných kompozít. Vytvárajú tieto onomaziologické štruktúry: a) OB – OS – OP, napr. *psovod* „ten, kto vedie psa“; b) OB – (OS) – [OP1 – OP2], napr. *sedemsten* „to, čo (má vzťah k) siedmim stenám“; c) OB – [OP1 – OP2]: *samorast* „to, čo rastie samo“; bližšie porov. oddiel III. kap. 3.3.2.

V skúmanom súbore dominujú kompozitá so štruktúrou základov **Zs + Zv** (viac ako polovica jednotiek; 138 lexém; porov. [84]; napr. *blesk-o-zvod-R*, *cukr-o-var-R*, *hnoj-i-val-R*, *čar-o-dej-R*). Ďalších päť kombinácií sa pohybuje v rozpätí 11 – 5 %: **Zp + Zv** (napr. *vše-hoj-R*, *seba-záchov-a*, *sam-o-chvál-a*), **Zn + Zs** (napr. *desa-troč-ie*, *šest'-čisl-ie*, *osm-o-noh-R*), **Zadv + Zv** (napr. *kol-o-toč-R*, *voľn-o-beh-R*, *d'aleko-pis-R*), **Zv + Zs** (napr. *vrt-i-chvost-R*, *lom-i-kameň-R*, *drž-groš-R*). Ostatných šesť kombinácií dosahuje menej ako 4 %: **Zadj + Zs** (napr. *žlt-o-chvost-R*, *kriv-o-nos-R*), **Zadj + Zv** (napr. *veľk-o-chov-R*, *drobn-o-hľad-R*), **Zn + Zv** (napr. *prv-o-pis-R*, *druh-o-výrob-a*), **Zadv + Zs** (*hore-nos-R*⁴¹), **Zs + Zadj** (*zim-o-zeleň-R*), **Zs + Zs + Zs** (*a-be-ce-d-a*).

[84] Kombinácie slovo tvorných základov – substantíva

základy	počet	%
Zs + Zv	138	50,9
Zp + Zv	29	10,7
Zn + Zs	24	8,9
Zadv + Zv	23	8,5
Zs + Zs	18	6,6
Zv + Zs	15	5,5
Zadj + Zs	10	3,7
Zadj + Zv	7	2,6
Zn + Zv	4	1,5
Zadv + Zs	1	0,4
Zs + Zadj	1	0,4
Zs + Zs + Zs + Zs	1	0,4
spolu	271	

V prednej pozícii sa objavuje šesť typov základov: substantívny (61,1 %; 158 lexém; napr. *životopis*), pronominálny (10,7 %; 29 lexém; napr. *samouk*), numerálny (10,3 %; 28 lexém; napr. *mnohosten*), adverbiálny (8,9 %; 24 lexém; napr. *ranostaj*), adjektívny (6,3 %; 17 lexém; napr. *žltouchvost*) a verbálny (5,5 %; 15 lexém; napr. *kazisvet*). V zadnej pozícii sa vyskytujú tri typy základov: verbálny (74,5 %; 202 lexém, napr. *cukrovar*), substantívny (25,1 %; 68 lexém; napr. *bolehlav*), raritný je adjektívny základ (0,4 %; jedna lexéma; *zimozeleň*).

Celkový počet slovo tvorných typov v tejto skupine je 47, čo v priemere znamená 5,8 lexémy na jeden slovo tvorný typ. Najfrekvencovanejší slovo tvorný typ s transflexom typu dub **Zs + Zv + -Rm3** má zastúpenie 36,2 % (98 lexém), druhé v poradí sú dva typy **Zadv + Zv + -Rm3** a **Zs + Zv + -Rm1** s podielom 5,5 %. Prvých desať typov spolu dosahuje 74,5 %; prehľad a príklady porov. v tab. [85]. Unikátnych je až 23 slovo tvorných typov, napr. **Zv +**

⁴¹ Tzv. exocentrické kompozitá (*horenos* „ten, kto má hore nos“, *lomidrevo* „ten, kto láme drevo“, *držgroš* „ten, kto drží groš“) považujeme za kompozično-transflexné kompozitá; porov. parafrázy *horenos* „ten, kto má hore nos“, *lomidrevo* „ten, kto láme drevo“, *držgroš* „ten, kto drží groš“.

Zs + -Rm4 (*lom-i-kameň-R*), **Zs + Zv + -Rm2** (*voj-vod-a*), **Zadv + Zs + -Rm1** (*hore-nos-R*), **Zp + Zv + -Rf3** (*sam-o-spúšť-R*).

[85] Desiat najfrekvencovanejších slovotvorných typov substantív

slovotvorný typ	počet	%	příklady
Zs + Zv + -Rm3	98	36,2	<i>dial'komer, hlavolam, kávovar, prstoklad, močovod, mediryt, mínomet</i>
Zadv + Zv + -Rm3	15	5,5	<i>pravopis, kolobeh, voľnobeh, rýchlovýťah</i>
Zs + Zv + -Rm1	15	5,5	<i>zlodej, hrdlořez, perohryz, psovod, vierozvest</i>
Zp + Zv + -Rf1	14	5,2	<i>sebaobrana, sebaúcta, samochvála, samovláda</i>
Zn + Zs + -Rn3	13	4,8	<i>päťčísľie, tisícročie, štvorveršie, dvojvládie</i>
Zs + Zs + -Rn3	12	4,4	<i>stromoradie, bájoslovie, vnútrozemie</i>
Zn + Zs + -Rm3	10	3,7	<i>dvojstup, šest'hran, sedemsten</i>
Zs + Zv + -Rf1	9	3,3	<i>časomiera, ľudovýchova, životospráva</i>
Zp + Zv + -Rm3	8	3,0	<i>samopohyb, všeliek, sebaklam, samopal</i>
Zs + Zv + -Rf3	8	3,0	<i>farbotlač, kameňotlač, kolomaž</i>
ostatné (37)	69	25,5	
spolu	271		

V skúmanom súbore sa nachádza osem transflexných formantov – päť maskulínnych (**-Rm1**, **-Rm2**, **-Rm3**, **-Rm4**, **-Rm5**), dva feminínne (**-Rf1**, **-Rf3**) a jeden neutrový (**-Rn3**). V rámci kompozície sa nevyskytujú transflexy týchto (klasických) deklináčnych typov: ulica (**-Rf2**), kosť (**-Rf4**), mesto (**-Rn1**), dievča (**-Rn4**), transflex deklináčného typu srdce sa nevyskytuje ani v rámci derivácie, ani pri kompozícii.

Najpočetnejší je transflex deklináčného typu dub (**-Rm3**) s viac ako polovičným zastúpením (55,4 %; 150 lexém): napr. *samovar, vodostrek, semenovod, pôdorys, rukopis, výškomer*. Ďalšie transflexy sú: chlap (**-Rm1**) (11,4 %; 31 lexém): napr. *peňazokaz, ľudojed, neznaoh, trubiroh*; žena (**-Rf1**) (10,7 %; 29 lexém): napr. *samochvála, mravouka, samovražda*; vysvedčenie (**-Rn3**) (9,6 %; 26 lexém): napr. *poludnie, desaťročie, názvoslovie*; dlaň (**-Rf3**) (4,1 %; 11 lexém): napr. *hľbkotlač, rukoväť*; typy zvieracích maskulín (**-Rm5**) (4,1 %; 11 lexém): napr. *ostroid, vtákopysk, hovňival, trasochvost*; stroj (**-Rm4**) (3 %; 8 lexém): napr. *kolotoč, medokýš, všehoj*; hrdina (**-Rm2**) (4,1 %; 3 lexémy): *tlčhuba, vojvoda, spolupredseda*. Z hľadiska gramatického rodu sú najviac (tromi päťtinami) zastúpené maskulínne transflexy – všetky klasické deklináčne typy (75,6 %), potom feminínne (26,9 %) a neutrové transflexy (12,3 %).

Kompozično-transflexná motivácia vystupuje ako polymotivačná alternatíva:

- k juxtapozícii: *zrada vlasti* → *vlasti-zrada* // *zradiť vlast'* → *vlast-i-zrad-a*, *kontrola seba* → *seba-kontrola* // *kontrolovať seba* → *seb-a-kontrol-a*;
- k pravej kompozícii: *chvála samého (seba)* → *sam-o-chvála* // *chváliť samého (seba)* → *sam-o-chvál-a*, *rýchly výťah* → *rýchľ-o-výťah* // *rýchlo vytiahnuť* → *rýchľ-o-výťah-R*.

3.3.2.1 Adjektíva

Adjektíva predstavujú takmer jednu tretinu (30,2 %; 120 lexém) všetkých kompozično-transflexných lexém. Adjektíva vytvárajú tieto onomaziologické štruktúry: a) OB – OS – OP, napr. *vajcorodý* „taký, ktorý rodí vajcia“; b) OB – (OS) – [OP1 – OP2], napr. *šedivovlasý*

„taký, ktorý (má vzťah k) šedivým vlasom“; c) OB – [OP1 – OP2]: *prostoreký* „taký, ktorý reče prosto“; bližšie porov. oddiel III. kap. 3.3.2.

V súbore sa nachádzajú prevažne jednotky utvorené z adjektívno-substantívnych syntagiem (63,3 %; 77 lexém; napr. *hrubosrstý, krátkonohý, drobnokvetý*). Druhý najpočetnejší je numerálno-substantívny motivant (24 %; 29 lexém; napr. *štvordobý, trojhlavý, stolistý*). Ostatné typy sú zastúpené dvomi alebo jedným zástupcom: **Zadj + Zv** (2 lexémy: *cudzorodý, živorodý*), **Zadv + Zv** (2 lexémy: *domorodý, prostoreký*), **Zs + Zs** (1 lexéma: *striebrovlasý*), **Zp + Zs** (1 lexéma: *svojhlavý*), **Zp + Zv** (1 lexéma: *samoľúby*).

[86] Kombinácie slovtvorných základov – adjektíva

základy	počet	%
Zadj + Zs	77	63,6
Zn + Zs	29	24,0
Zs + Zv	8	6,6
Zadj + Zv	2	1,7
Zadv + Zv	2	1,7
Zs + Zs	1	0,8
Zp + Zs	1	0,8
Zp + Zv	1	0,8
spolu	121	

V prednej pozícii sa objavuje päť typov základov: adjektívny (65,3 %; 79 lexém; napr. *bielokrídly*), numerálny (24 %; 29 lexém; napr. *štvornohý*), substantívny (7,4 %; 9 lexém; napr. *čínorodý*), adverbiálny (1,7 %; 2 lexémy; napr. *prostoreký, domorodý*), pronominálny (1,7 %; 2 lexémy; napr. *svojhlavý, samoľúby*). V zadnej pozícii sa vyskytujú dva typy základov: substantívny (89,9 %; 108 lexém, napr. *druhorodý*) a verbálny (10,7 %; 13 lexém; napr. *prachotesný, hroznorodý*). Celkovo sa v tejto skupine vyskytuje 9 slovtvorných typov s dvomi formantmi, transflexný formant deklinačného typu pekný/krásny (**-Radj1**) (96,7 %; 117 lexém) a transflexný formant cudzí/rýdži (**-Radj2**) (3,3 %; 4 lexémy); príklady porov. tab. [87].

[87] Slovtvorné typy kompozično-transflexných adjektív

slovtvorný typ	počet	%	príklady
Zadj + Zs + Radj1	73	60,3	<i>tmavooký, ostrouhlý, veľkoplodý, rôznorodý</i>
Zn + Zs + Radj1	29	24,0	<i>jednonohý, dvojprstý, maloletý, prvorodý</i>
Zs + Zv + Radj1	8	6,6	<i>vínorodý, čínorodý, prachotesný, zvukotesný</i>
Zadj + Zs + Radj2	4	3,3	<i>širokoplecí, bledolíci, ružovolíci, červenolíci</i>
Zadj + Zv + Radj1	2	1,7	<i>cudzorodý, živorodý</i>
Zadv + Zv + Radj1	2	1,7	<i>domorodý, prostoreký</i>
Zs + Zs + Radj1	1	0,8	<i>striebrovlasý</i>
Zp + Zs + Radj1	1	0,8	<i>svojhlavý</i>
Zp + Zv + Radj1	1	0,8	<i>samoľúby</i>
spolu	121		

Kompozično-transflexná motivácia v jednom prípade vystupuje ako polymotivačná alternatíva k derivačnej transflexii: *bystrozrak* → *bystrozrak-ý* // *bystrý zrak* → *bystr-o-zrak-ý*.

3.3.2.1 Verbá

Kompozično-transflexne utvorené verbá sú zriedkavé. V skúmanom súbore sa nachádza sedem takto utvorených jednotiek (1,8 % z kompozično-transflexných kompozít). Ide o jednotky, ktorých motivantom je verbálno-substantívna syntagma (*rieť blaho* → *blah-o-reč-it'*, *sláviť blaho* → *blah-o-slav-it'*⁴², *rieť za svätého* → *svät-o-reč-it'*, *rieť zlo* → *zl-o-reč-it'*⁴³), verbálno(-substantívno)-adjektívna syntagma⁴⁴ (*pásť sa na cudzom* → *cudz-o-pas-it'*, *ležať s cudzím* → *cudz-o-lož-it'*), verbálno-adverbiálna syntagma (*rieť proti* → *proti-reč-it'*).

3.3.3 Prefixálno-sufixálna kompozícia

Kompozične a zároveň prefixálno-sufixálne sú v skúmanom súbore otvorené len tri jednotky (*s-pln-o-moc-niť*, *na-ct-i-utrha-č*, *dobr-o-z-da-nie*).

3.4 Stupňovitosť motivácie a kompozícia

V nadväznosti na kap. 1.1, kde sa píše o viazanom slovotvornom základe derivátov, možno o analogických prípadoch uvažovať aj v skupine lexém s viacerými radixmi. J. Horecký (1971, s. 44) uvádza, že „v zloženom slove sú slovotvorné základy také časti, ktoré i po oddelení od seba ... majú samostatný lexikálny význam“. J. Furdík (2004, s. 26) za slovotvorne motivované pokladá len tie slová, ktoré synchronne majú motivant: „Lexému, ku ktorej v synchronnom pláne nemožno priradiť motivanta, nemožno považovať za slovotvorne motivovanú.“ U J. Horeckého nie je celkom zrejmé, čo pokladá za jednotky so samostatným lexikálnym významom, možno však predpokladať, že ide o jednotky, ktoré fungujú ako samostatné pomenovania, čo je v súlade s konštatovaním J. Furdíka o motivovanosti slov, ktorým možno synchronne priradiť motivant.

Ukazuje sa, že aj pri kompozitách (resp. pri lexémach s viac ako jedným radixom) možno uvažovať o rozličnej miere motivovanosti, ktorá závisí od slovotvorného statusu jednotlivých komponentov takéhoto pomenovania⁴⁵.

1. Jednotky s oboma plnohodnotne motivovanými komponentmi: všetky slovotvorné základy sú fundované samostatne existujúcimi slovami, napr. *hodný cti* → *ctihodný*, *slepý na farby* → *farboslepý*, *deväť hodín* → *deväťhodinový*, *dlhé nohy* → *dlhonohý* (porov. kap. 3.1 – 3.3); podobne aj *arómoterapia*, *magnetoterapia*, *muzikoterapia*.

2. Jednotky s jedným plnohodnotne motivovaným komponentom a s jedným viazaným základom – polomotivované kompozitá: *bakteriológia*, *egyptológia*, *fyziológia*.

3. Jednotky bez plnohodnotne motivovaného komponentu (obidva komponenty sú viazané): *biológia*, *cytológia*, *gynekológia*, *termovízia*, *stenografia*.

V ďalšom výklade sa zameriame na bližšiu charakteristiku 2. a 3. skupiny, v ktorých sa nachádzajú najmä prevzaté pomenovania⁴⁶ a ktoré DSZ (s. 232) hodnotí ako tzv. nepravé

⁴² Ide tu o špecifický prejav kvantitatívnej transflexie na úrovni vzoru a podvzoru *variť* – *víriť* (Sokolová, 2006b, s. 212); *sláviť* – *blahoslaviť*.

⁴³ Ide o kalky z latinčiny: *benedicere* (*blahoslaviť*, *blahorečiť*), *maledicere* (*zlorečiť*).

⁴⁴ De facto tu ide o verbálno-substantívnu syntagmu bez explicitne vyjadreného substantíva (resp. substantívália), ale s vyjadreným adjektívom, ktoré je bližším určením tohto substantíva. Adjektívum tu však možno chápať aj ako jednotku so substantívnou funkciou (s elidovaným substantívnym komponentom).

⁴⁵ V tomto kontexte dávame prednosť termínu komponent, pretože nie vždy musí nevyhnutne ísť o plnohodnotný slovotvorný základ; porov. ďalší výklad.

⁴⁶ Domáce lexémy sú ojedinelé, porov. napr. *meruôsmy* („štyridsiaty ôsmý“, rok 1848), komponent *meru-* vychádza zo zaniknutej číslovky *meru* „štyridsať“; *pána-beka* (druhý komponent je nejasný; azda

kompozitá. Napriek viazanosti jedného či všetkých základov tu možno uvažovať o istej miere motivovanosti, dotovanej analogickosťou vzťahov, do ktorých sa viazané základy (**slovotvorné radixoidy**) zapájajú. V lexikografickej praxi sa takéto komponenty spracúvajú ako prefixoidy, resp. sufixoidy:

cyklo- <g> v zloženinách prvá časť s významom kruh, cyklus, cyklický

fyto- prefixoid (gr.) ► prvá časť zložených slov vyjadrujúca vzťah k rastline, súvislosť s rastlinou, napr. *fytoceenóza*, *fytoгенéza*, *fytoparazit*, *fytoterapia* (SSSJ-1)

-man¹ sufixoid (gr.) 1. ► druhá časť zložených slov označujúca toho, kto je niečím vášnivo až chorobne zaujatý, kto má určitú vášeň, mániu, napr. *erotoman*, *grafoman*, *kleptoman*, *megaloman*, *narkoman*

2. ► druhá časť zložených slov označujúca toho, kto niečo nadšene obdivuje, napr. *baletoman* (SSSJ-3)

3.4.1 Lexémy s jedným radixoidom

V SKMS sa vyskytuje množstvo (najmä internacionálnych) morfematických kompozít, ktoré sú slovotvorne motivované prostredníctvom jedného komponentu, pričom ďalší komponent sa samostatne nevyskytuje, napr. *fakt* → *faktografia* ← *0*, *metóda* → *metodológia* ← *0*, *0* → *arteterapia* ← *terapia*, *0* → *pyrotechnika* ← *technika*, *0* → *semifinále* ← *finále*. Tieto prípady sa v SKMS spracúvajú adekvátne skúmanému javu. Napr. lexéma *semifinále* sa v hesle s radixom *•**FIN**¹ spracúva ako motivovaná lexémou *finále* a v hesle s radixom ***SEMI** ako nemotivovaná (uvádzame len výseky hniezd); porov. [88]:

[88] Zaradenie lexémy semifinále v SKMS

*• FIN ¹	* SEMI
1 fin -ál:e«	1,3 semi-fin -ál:e«
...	1,3 > semi-fin -al-ist-a
1,3 > • semi-fin -ál:e«	2,3 >> semi-fin -al-ist-k-a
1,3 >> • semi-fin -al-ist-a	...
...	

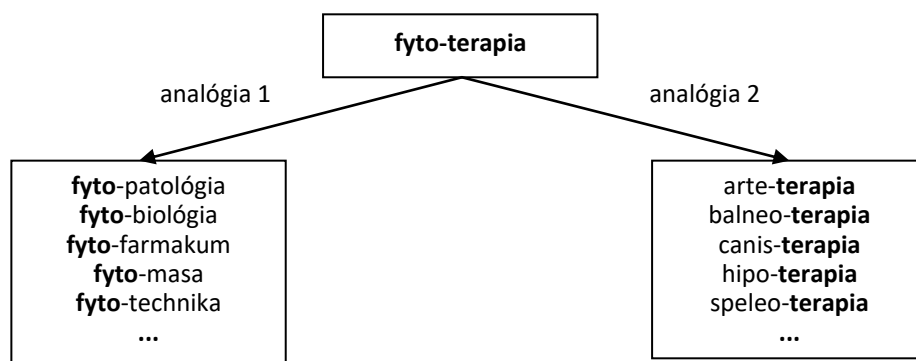
Hoci sa jeden z komponentov samostatne nevyskytuje, vysoká miera štruktúrovanosti (a motivovanosti) kompozita je zabezpečená analógiou v dvoch smeroch: 1) opakovanosť motivovaného komponentu (toho, ktorý sa vyskytuje aj ako samostatné slovo) v iných kompozitách: *semifinále* :: *polofinále* – *štvrtfinále* – *osemfinále* – *šestnásťfinále* – *superfinále*, *hydroterapia* :: *speleoterapia* – *hydroterapia* – *canisterapia* – *kryoterapia* – *fytoterapia* a i.; 2) opakovanosť radixoidu v iných kompozitách: *hydroterapia* :: *hydroelektráreň* – *hydrosféra* – *hydromasáž*.

Tieto dve analógie zabezpečujú slovotvornú motivovanosť kompozita s jedným alebo všetkými internacionálnymi komponentmi⁴⁷; porov. schému [89]. Hoci tieto komponenty nefungujú ako samostatné pomenovania, ich lexikálny význam sa viac alebo menej uvedomuje, napr. *fyto* „súvisiaci s rastlinami, rastlinný“, *semi* „polo, polovičný“, *helio-* „slnečný, súvisiaci so slnkom“, *speleo* „jaskynný, súvisiaci s jaskyňami“.

z vlastného mena, porov. *pánajána*, *prepánajána*; za konzultáciu k pôvodu tejto interjekcie autori ďakujú PhDr. Ľuborovi Králikovi, CSc.).

⁴⁷ Niektorí bádatelia uvažujú o kvázikompozitách (napr. Furdík, 2004), hlavne v anglickej slovotvorbe sa používa termín neoklasické kompozitá (napr. Bauer, 1983). Dávame prednosť termínu internacionálne kompozitá (v zhode s Dynamikou slovnej zásoby...; Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989, s. 231).

[89] Analogické vzťahy kompozita s jedným radixoidom

Ďalej uvádzame v abecednom poradí niektoré typy radixoidov z tejto skupiny⁴⁸:

1) V prednej pozícii:

- **aero-** „vzduchový, letecký, lietadlový, súvisiaci s lietaním“: *aerodynamika, aerofóbia, aerotaxi, aeroklub*;
- **ambi-** „dvojaký“: *ambivalencia, ambimodálny*;
- **andro-** „muž, mužský“: *androfóbia, andropauza*;
- **antropo-** „človek, týkajúci sa ľudí“: *antropocentrizmus, antroponomastika*;
- **astro-** „týkajúci sa hviezd, nebeských telies“: *astrofyzika, astrobiológia*;
- **audio-** „týkajúci sa zvuku“⁴⁹: *audiosystém, audioteknika, audiovýstup*;
- **auto-** „sám, sebe“: *autoportrét, autocenzúra, autobiografia*;
- **cyklo-** „1. kruh, cyklický; 2. bicykel, bicyklový, cyklistika, cyklistický“: *cyklobután, cyklokros, cyklotrasa, cyklochodník, cyklomapa, cykloservis*;
- **cyto-** „bunka, bunkový“: *cytoplazma, cytomembrána, cytodiagnostika, cytochémiá*;
- **ergo-** „práca, pracovný, dielo“: *ergoterapia*;
- **fyto-** „rastlina, rastlinný“: *fytoterapia, fyto-biológia, fytochémiá, fytofyziológia*;
- **geo-** „Zem, zem, zemský“: *geopolitika, geopatogénny, geobotanika*;
- **helio-** „slnko, slnečný“: *heliocentrizmus, heliofóbia*;
- **hemo-/hemato-** „krv, krvný“: *hemoglobín, hemotoxín, hemodialýza*;
- **hipo-** „kôň, súvisiaci s koňmi“: *hipoterapia, hiporehabilitácia, hipomobilný*;
- **homo-** „1. človek, súvisiaci s človekom; 2. jeden; 3. homosexuálny“: *homocentrický, homofóbia; homosexuál, homomanželstvo, homoerotický*;
- **hydro-** „voda, súvisiaci s vodou“: *hydrodynamika, hydrocentrála, hydrosféra, hydroterapia*;
- **hypo-** „hypotéka, hypotekárny“: *hypoúver, hypopôžička*;
- **chrono-** „čas, časový“: *chronometráž, chronobiológia, chronofotografia*;
- **kardio-** „srdce, srdcový“: *kardiocentrum, kardiochirurgia, kardiopneumograf*;
- **makro-** „1. veľký, majúci veľké rozmery; 2. makroekonomický; makrokompozícia, makroklima, makroregión, makroekonómia, makroanalytik;
- **maxi-** „veľký, najväčší“: *maxihra, maxisingel, maxiňka, maxiúver*;

⁴⁸ Okrem databázy SKMS príklady čerpáme zo SSSJ-1, SSSJ-2, SCS a zo Slovenského národného korpusu.

⁴⁹ Komponent s druhým významom „týkajúci sa sluchu, počutia“ sa v tejto skupine nevyskytuje.

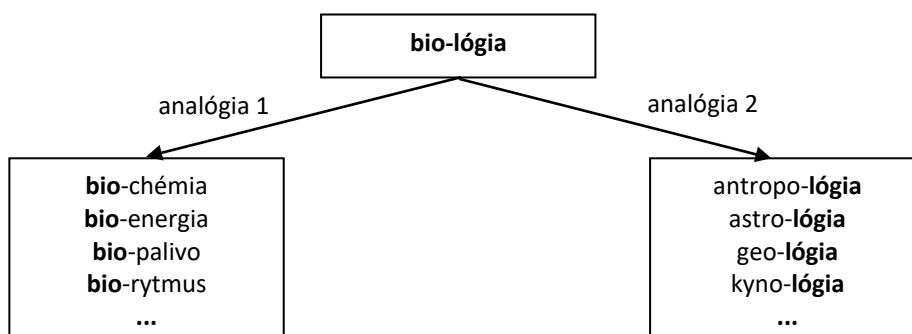
- **mikro-** „malý, málo“: *mikroelektronika, mikrofilm, mikroklima, mikroprocesor, mikrosvet, mikroorganizmus*;
  - **mini-** „malý, najmenší“: *minigolf, minisukňa, minikalulačka, minišaty*;
  - **neo-** „nový“: *neofašizmus, neobarok, neoklasicizmus, neopunk*;
  - **nitro-** „dusík, dusíkatý“: *nitroglycerín, nitrocelulóza, nitrolak*;
  - **pan-** „všetok, vše-, celý, celo-“: *panamerický, pansláv, panteizmus*;
  - **ski-** „lyže, súvisiaci s lyžami, lyžovaním“: *skiboby, skicentrum, skipas, skicentrum*;
  - **speleo-** „jaskyňa, jaskynný, jaskyniarstvo, jaskyniarský“: *speleoterapia, speleoklub, speleomiting, speleopotápač*;
  - **stereo-** „1. priestor, priestorový; 2. stereofónický, stereoskopický; 3. tuhý, pevný“: *stereochémia, stereoakustika, stereoveža, stereomagnetofón, stereokino, stereotyp*;
  - **tele-** „1. ďaleko, na diaľku; 2. televízia, televízny; 3. telefón, telefónny; 4. telekomunikačný“: *teleobjektív, teleburza, telebedeker, teletechnológia, telemost, telekomunikácia*;
  - **video-** „1. súvisiaci s obrazovým záznamom; 2. súvisiaci s obrazom, obrazovými dátami“: *videokamera, videorekordér, videotechnika, videohra, videoadaptér, videoserver, videoarchív*;
  - **xeno-** „cudzí, súvisiaci s cudzincami“: *xenofóbia, xenobiochémia, xenodiagnostika*;
  - 2) V zadnej pozícii:
    - **-dróm** „dráha, areál“: *kozmodróm, autodróm, tankodróm*;
    - **-lógia** „odbor, náuka“: *alergiológia, embryológia, imunológia, ideológia, dialektológia, mineralógia, terminológia*;
    - **-bal** „1. lopta, loptový; 2. loptová hra“: *setbal, brejkbál, hokejbál*;
    - **-man/-men** „človek, muž“: *biznismen, kameraman, fachman, kongresman, pivotman, šoumen*;
    - **-grafia** „zapisovanie, opisovanie, kreslenie, tlač“: *faktografia, ikonografia, kryštalografia, scénografia, typografia*;
    - **-téma** „1. zbierka; 2. prehrávanie zvukových záznamov; zábava pri reprodukovanej hudbe“: *filmotéka, kazetotéka, vinotéka, klubotéka, rockotéka*;
- Okrem toho, frekventované sú numerálne radixoidy (prevzaté najmä z gréčtiny a latinčiny), ktoré slúžia na vyjadrenie násobkov alebo častí pomenovaní jednotiek SI, jednotiek mier a váh, ale vyskytujú sa aj v ďalších, zväčša odborných a knižných lexémach. Niektoré z nich nadobúdajú všeobecnejšie sekundárne významy.
- **bi-** „dva, dvojité, dvakrát, dvojnásobný“: *bikonkávny, bikonvexný, bipolárny*;
  - **centi-** „stotina“: *centimeter*;
  - **deka-** „desať“: *dekagram*;
  - **deci-** „desatina“: *decimeter, deciliter*;
  - **giga-** „1. miliarda; 2. veľmi veľký“: *gigabajt, gigahertz, gigadomácnosť*;
  - **hekto-** „sto“: *hektoliter, hektopascal*;
  - **hemi-** „pol, polovičný“: *hemisféra, hemianestézia, hemicyklus*;
  - **mili-** „tisícina“: *milimeter, mililiter, milibar*;
  - **kilo-** „tisíc“: *kilometer, kilogram, kilowatt*;
  - **mikro-** „1. milióntina; 2. malý, málo“: *mikrogram, mikrobiológia, mikrofilm*;
  - **mono-** „jeden“: *monodráma, monočlánok, monotematický*;
  - **mega-** „1. milión; 2. veľký“: *megahviezda*;
  - **multi-** „mnoho, veľa, viac“: *multimilionár, multiservis, multivitamín*;

- **nano-** „1. miliardtina; 2. veľmi malý; 3. súvisiaci s nanotechnológiami“: *nanogram, nanotechnológia, nanočastica, nanoštruktúra*;
- **poly-** „veľa“: *polyfunkčný, polyteizmus, polytechnika, polyvalentný*;
- **proto-** „prvý, primárny“: *prototyp, protohistória, prototext*;
- **semi-** „pol, polovičný“: *semifinále, semipermeabilný, semikadencia, semiperiférny*;
- **uni-** „jeden“: *unilaterálny, unipolárny*.

3.4.2 Lexémy s dvomi radixoidmi

Analogické vzťahy majú takú silu, že ako čiastočne štruktúrované sa pociťujú aj jednotky, z ktorých ani jeden komponent nefunguje ako samostatné slovo; porov. schému [90]; napr. *decénium – milénium, astronaut – kozmonaut – taikonaut, skiatlon – duatlon – biatlon – triatlon, trilógia – dilógia, homogénny – heterogénny, monogamia – bigamia, monoftong – diftong, decénium – milénium, epidémia – pandémia, snoubord – skejtbord, bilbord – bigbord – megabord – wallboard*.

[90] Analogické vzťahy kompozita s dvomi radixoidmi

Medzi najfrekvencovanejšie komponenty patria:

- **-lógia** „veda, náuka, odbor, dielo a pod.“: *antropológia, archeológia, balneológia, grafológia, biológia, cytológia, dendrológia, etymológia, filológia, fonológia, geneológia, geológia, gerontológia, gnozeológia, grafológia, gynekológia, helmintológia, hematológia, histológia, ichtyológia, kardiológia, kynológia, meteorológia, metrológia, morfológia, mykológia, neurológia, onkológia, ontológia, ornitológia, patológia, pedológia, pomológia, psychológia, seizmológia, semaziológia, sinológia, sociológia, somatológia, speleológia, stomatológia, technológia, teológia, urológia, virológia, zoológia; homológia, tautológia, chronológia, dilógia, trilógia*;
- **-nómia** „1. náuka; 2. správa“: *ekonómia, astronómia, gastronómia, tautonómia, taxonómia, heteronómia, metronómia, bionómia, autonómia*;
- **-grafia** „zapisovanie, opisovanie, kreslenie, tlač“: *bibliografia, biografia, demografia, fotografia, geografia, hydrografia, choreografia, kaligrafia, kartografia, kryptografia, litografia, mamografia, monografia, ortografia, paleografia, petrografia, planografia, polygrafia, pornografia, sonografia, stenografia, tomografia, topografia, xerografia*;
- **-fília** „obdiv, záľuba, sklon; chorobná náklonnosť“ a rôzne prenesené významy: *anemofília, biofília, fotofília, nekrofília, pedofília, xenofília, zoofília; bibliofília, hemofília*,

- **-kracia** „vláda; vládnuca vrstva“: *aristokracia, autokracia, byrokracia, demokracia, gerontokracia, kleptokracia, partokracia, plutokracia, teokracia*;
- **-metria** „mera, meranie“: *biometria, dozimetria, geometria, goniometria, gravimetria, chronometria, stereometria, telemetria, trigonometria*;
- **-meter** „nástroj na meranie“: *acetometer, anemometer, audiometer, butyrometer, fonometer, heliometer, hydrometer, hygrometer, tachometer*;
- **-skop** „nástroj“: *bronchoskop, fonendoskop, helioskop, mikroskop, periskop, teleskop*.

V niektorých prípadoch analogickosť spôsobuje remotiváciu, prehodnotenie morfematických a významových vzťahov a následné tvorenie ďalších pomenovaní: napr. *bikiny* – *monokiny* – *tankiny* – *mikrokiny* – *trikiny* – *bandiny/bandeaukiny* – *burkiny* – *mankiny*.⁵⁰

Rozličným spôsobom sa kombinujú aj komponenty, ktoré sme spomínali v predchádzajúcej kapitole. Rovnaký radixoid tak môže fungovať jednak v kombinácii s pravým základom (t. j. s komponentom, ktorý funguje ako samostatné slovo), jednak s iným radixoidom, porov. [91]. Prostredníctvom databázy SNK možno sledovať aj tvorenie okazionalizmov s takýmito komponentmi (slová s výskytom 1 sú v tab. [91] označené *).

[91] Výskyt radixoidov

lexémy s jedným radixoidom	lexémy s dvomi radixoidmi
<i>potenciometer, taxameter, ampérmeter</i>	<i>fonometer, tachometer, heliometer</i>
<i>ionometria, kalorimetria</i>	<i>chronometria, stereometria, telemetria</i>
<i>vinotéka, klubotéka, mediatéka</i> <i>*receptotéka, *výstavotéka, *mäsootéka</i>	<i>pinakotéka, diskotéka, fonotéka</i>
<i>terminológia, typológia, transfúziológia</i> <i>*lopúchológia, *trapasológia, *votrelcológia</i>	<i>morfológia, geológia, futuroológia</i>
<i>setbal, brejkbál, volejbal, hokejbal</i>	<i>mečbal, futbal, florbal, basketbal, streetbal</i>
<i>kozmodróm, autodróm, tankodróm</i>	<i>aerodróm, hipodróm, cyklodróm</i>
<i>historiografia, kryštalografia, scénografia</i>	<i>choreografia, kryptografia, kaligrafia</i>
<i>*dementokracia, *klientokracia, *logokracia</i>	<i>demokracia, partokracia, plutokracia</i>

⁵⁰ Pomenovanie dvojdielných plaviek *bikiny* vzniklo z toponyma Bikiny, názvu ostrova v Tichom oceáne so sprievodným prehodnotením štruktúry na *bi-kiny*, kde komponent *bi-* sa stal nositeľom sémantického príznaku „dvojité, dvojdielne“; porov. význam „dvojdielne plavky malých rozmerov“. V angličtine aj v iných jazykoch vrátane slovenčiny (nie je pritom dôležité skúmať prius a posterius smeru prevzatia, pretože vzťahy analógie fungujú v jazykoch v tomto prípade rovnako) sa používajú pomenovania *monokiny* s dvomi významami „jednodielne plavky vykrojené ako bikiny“ a „plavky hore bez, iba s nohavičkami“, *trikiny* „trojdielne plavky“, *tankiny* „dvojdielne plavky pozostávajúce z trička bez rukávov a nohavičiek“ (angl. *tank top* – tričko bez rukávov; tielko), *mikrokiny* „plavky veľmi malých rozmerov zakrývajúce najnutnejšie časti tela“, *bandiny/bandeaukiny* „celé alebo dvojdielne plavky bez ramienok, ktoré sa končia tesne nad prsiami“ (fr. *bandeau* „prúžok látky“); *burkiny* „plavky zakrývajúce celé telo aj hlavu“ (z arab. *burka* „odev žien v arab. krajinách zakrývajúci celé telo“), *mankiny* „monokiny pre chlapov“; porov. napr. webové stránky: <https://en.wiktionary.org/wiki/bikini>; https://en.wikipedia.org/wiki/Bikini_variants; <http://www.modarevue.com/255/typy-damskych-plaviek>, <http://www.h-montana-h.estranky.cz/clanky/---for-girls/---moda/ake-plavky-existuju-.html>, <http://wanda.atlas.sk/tankiny-monokiny-bandiny-kto-sa-v-tom-ma-vyznat/moda-a-krasa/moda-a-trendy/572229.html>.

4 Delimitácia na úrovni slovotvorný základ – slovotvorný formant

V jazyku ako dynamickom fenoméne sú celkom prirodzené nejasné hranice, s čím súvisí prechodnosť medzi jednotlivými javmi a procesmi. Prirodzeným spôsobom sa táto skutočnosť týka aj slovotvornej motivácie, čo sa odráža v existencii viacerých fenoménov, napr. demotivačné a remotivačné pohyby, polomotivácia (porov. 3.4). S prejavmi slovotvornej dynamiky súvisí aj problematika delimitácie medzi dvomi zložkami formálnej štruktúry slovotvorne motivovaného slova – medzi slovotvorným základom a slovotvorným formantom. Vzťahy medzi základom a formantom možno pritom analyzovať na dvoch základných úrovniach – na úrovni lineárneho usporiadania (4.1) a na funkčno-sémantickej úrovni (4.2).

4.1 Lineárna delimitácia

Slovotvorný základ odkazuje na motivant, slovotvorný formant je nová zložka, ktorou sa motivát od motivantu odlišuje. V kontexte lineárneho, resp. syntagmatického usporiadania základu a formantu môže dochádzať k rozlične podmienenému prelínaniu týchto dvoch zložiek.

a) **Slovotvorno-morfematické uzly** pri strete rovnakých foném alebo sekvencie foném na hranici základu a formantu; napr. *tenis* → *tenista* (*tenis* + *ista*), porov. neuzlové *hokej-ista*, *volejbal-ista*; *pri* + *ísť* → *prísť* (*pri* + *ísť*), porov. neuzlové *pri-niešť*, *pri-cvárať*; *cítiť* → *citeľný* (*cítiť* + *teľný*), porov. neuzlové *lieči-teľný*, *hra-teľný*; porov. aj ďalšie príklady na formantové varianty v kap. 2.9. Motivačné vzťahy typu *študovať* → *študovňa* (*študovať* + *ovňa*; porov. *požičovňa*) možno hodnotiť tiež ako sufixáciu pomocou formantu *-ňa* so sprievodnou trunkáciou (porov. aj trunkáciu v ďalších deverbatívnych vzťahoch typu *študovať* → *štud-ent*, *absolvovať* → *absolv-ent*).

Pri deverbatívnej motivácii od atematických slovies, ktorých tvarotvorný základ sa končí na vokál⁵¹, sa do motivátu inkorporuje *-t-* ako rezíduum gramatickej formovej morfémy, napr. *biť* → *bi-t-ka*, *piť* → *pi-t-ka*, *kliat'* → *kliat-t-ba*, *odliat'* → *odlia-t-ok*, *ostať* → *osta-t-ok*, *pripíť (si)* → *prípi-t-ok*, *podliat'* → *podlia-t-ina*, *ryť* → *ry-t-ina*, *ryť* → *ry-t-ec*, *kryť* → *kry-t-R*, *ukryť (sa)* → *úkry-t-R*, *ryť do dreva* → *drev-o-ry-t-R*, *prepiť* → *prepi-t-né*, *ostať* → *osta-t-ný*. Slovotvornú štruktúru motivátov takýchto atematických verb hodnotíme analogicky podľa slovotvornej štruktúry motivátov tematických verb, pri ktorých segment *-t-* ako súčasť tvarotvorného formantu vypadáva: napr. *biť-ka*, *piť-ka* podľa *hád-ka*, *donáš-ka*; *kliat-t-ba* podľa *plav-ba*, *stav-ba*; *odliat-ok*, *ostat-ok*, *zvit-ok*, *prípít-ok*, *počiat-ok*, *začiat-ok* podľa *zvyš-ok*, *odrez-ok*, *úpad-ok*; *kryt-ina*, *ryt-ina*, *zliat-ina*, *podliat-ina* podľa *preliač-ina*, *hobl-ina*, *drv-ina*; *úkryt-R*, *zákryt-R*, *závit-R* podľa *výpust-R*, *výrez-R*, *uzáver-R*; *ryt-ec* podľa *letec*, *plav-ec*; *prepiť-né* podľa *stoč-né*, *výpal-né*; *ostat-ný* podľa *záchyt-ný*.

b) **Posun hranice medzi základom a formantom v dôsledku polymotivácie**, napr. *klub* → *klubový* → *klubovňa*: *klubový* → *klubov-ňa* // *klub* → *klub-ovňa*; *plat* → *platový* → *platovo*: *platový* → *platov-o* // *plat* → *plat-ovo*.

c) **Tematické submorfémy pri deverbatívnej motivácii**. Tematické submorfémy sa pri deverbatívnej derivácii (sufixácii, transflexii, sufixálnej a transflexnej konfixácii) správajú

⁵¹ Atematické slovesá so zakončením tvarotvorného základu na konsonant sa pri deverbatívnej motivácii správajú rovnako ako tematické slovesá, t. j. formová morféma *-t-* sa nezachováva, porov. *vytiecť* → *výtok-R*, *vyrieť* → *výrok-R* / *výreč-ný*, *utiecť* → *útok-R*.

dvojako (porov. Furdík, 2004, s. 35): ca) ostávajú súčasťou základu: *hasiť* → *hasi-č*, *kľáčať* → *kľáča-dlo*, *pochopiť* → *pochopi-teľný*; cb) vynechávajú sa: *haniť* → *hanba*, *hlbať* → *hlb-avý*, *preliačiť* → *preliač-ina*. Zachovanie alebo vynechanie tematickej submorfémy záleží od príslušného formantu, porov. dvojice komotivátov *hlásiť* → *hlás-nik* / *hlási-č*, *opierať sa* → *opier-ka* / *opera-dlo*.

d) Prefixálna konfixácia. J. Horecký konštatuje, že za základové slovo (motivant) možno považovať predložkové spojenia typu *pod vodou* – *podvodný*, *po brehu* – *pobrežie*, *na hrobe* – *náhrobok*, *pri zemi* – *prízemie*, *na vetre* – *náveterný*. Ako alternatívu uvádza prefixálno-sufixálnu interpretáciu tohto typu derivátov, pričom toto chápanie pokladá za primeranejšie argumentujúc, že „často sa takéto slová vyskytujú aj tam, kde predložkového spojenia niet, napr. *výslnie*, *úslnie*, *územie*“ (Horecký, 1971, s. 45). Podobným spôsobom argumentujú aj J. Furdík (2004, s. 45, 69 – 70) a M. Dokulil (MČ 1, s. 315 – 316). Z onomaziologického hľadiska (porov. oddiel III. kap. 2.6.1) konfixálny prefix a sufix (resp. transflex) neplnia identické funkcie, napr. *náušnica* „to, čo (rel) na ucho“, *príušný* „taký, ktorý (rel) pri uchu“. Sufix je nositeľom onomaziologickej bázy („to, čo“, „taký, ktorý“), prefix spolu so základom je súčasťou onomaziologického príznaku („na uchu“, „pri uchu“). V menšej skupine prefixálno-sufixálnych (-transflexných) derivátov sa prefix podieľa na konstituovaní významu onomaziologického príznaku, napr. *súsošie* „socha + veľa/spolu“, *súžitie* „SUB + žijú spolu“, *odstopkovať* „odstrániť stopky“, *oštítkovať* „pridať štítky“. V uzavretej skupine motivátov možno uvažovať o desémantizácii prefixálneho komponentu: *výslnie*, *výročie*, *výdreva*, *územie*, *údolie*. Na základe analógie s touto špecifickou skupinou derivátov opierajú svoje tvrdenie o prefixálnom charaktere týchto komponentov M. Dokulil, J. Horecký aj J. Furdík (porov. vyššie). Berúc do úvahy obidva argumenty, v prípadoch typu *bezzemok* možno počítať s relatívnosťou prefixálneho komponentu (*bez zeme* → [bez]zem-ok „ten, kto“ (OB) „je“ (OS) „bez zeme“ (OP)) a v prípadoch typu *súsošie* možno vyčleňovať „čistú“ prefixálno-sufixálnu (-transflexnú) konfixáciu (*socha* → *sú-soš-ie* „socha“ (OB) „viac a ako jeden celok“ (OP)).

e) Interfixy pri kompozícii. Interfixy (spájacie morfémy, konekty, konfixy) sa hodnotia ako sprievodné formanty, pomocou ktorých sa uskutočňujú niektoré typy kompozície (Furdík, 2004, s. 35, 110; MČ 1, s. 217). V tejto súvislosti odcitujeme pasáž z práce M. Sokolovej, M. Ivanovej a K. Vužňákovskej (2005, s. 105): „V Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (1989) sa rozlišujú prípady, keď vokál pred druhým slovotvorným základom možno považovať za interfix (*štrajkokaz* – „ten, kto kazí štrajk“) a prípady, keď to tak nie je (*drevorubač* „ten, kto rúbe drevo“). V našej koncepcii rozlišujeme monofunkčnú spájaciu submorfú (*štrajk-o-kaz*), ktorá sa pripája k prvému slovotvornému základu bez jeho gramatických ukazovateľov, a morfému s podvojnou funkciou, v ktorej ide o prehodnotenie gramatickej morfémy na spájaciu podľa funkcie v kompozite (*drev-o-kaz*), resp. o prehodnotenie tematickej submorfy na spájaciu submorfú (*trat-i-vod*).“ S uvedeným názorom súhlasíme a pridávame ešte jeden argument, prečo **-o-** v kompozitnom type *drevorubač* nemožno synchronne považovať za gramatickú morfému. Dôležitým dôvodom je skutočnosť, že tento segment v kompozitách nie je nositeľom gramatických významov, čoho dôkazom je jeho nemennosť vo všetkých gramatických tvaroch a pre gramatickú morfému atypická pozícia medzi dvomi radixmi.

Segmenty (najmä **-o-**) možno hodnotiť dvojako aj pri kompozitách s predným adverbialným základom: 1) segment **-o-** vo funkcii derivačnej morfémy z predchádzajúceho

motivačného kroku, napr. (*hodný*) → *hodno* → *hodno-ver-ný*, (*rýchly*) → *rýchlo* → *rýchlo-bež-ný*; 2) segment *-o-* vo funkcii interfixu: napr. *hodn-o-ver-ný*, *rýchlo-o-nos-ný*; porov. analógiu s kompozitami s takými adverbialnými základmi, ktoré nie sú zakončené formantom *-o*: *dobre myslieť* → *dobr-o-mysel-ný*, *stále žiariť* → *stál-o-žiarny*, *rôzne bežať* → *rôzn-o-bežný*.

Ojedinele dochádza k zauzleniu medzi interfixom a prefixálnym segmentom zadného základu: napr. *aluminiový obal* → *alobal*, *obrana domov* → *domobrana*.

4.2 Funkčno-sémantická delimitácia

Funkčná delimitácia sa týka osvetlenia charakteristických vlastností štruktúrnych zložiek slovotvorne motivovaného slova – základu a formantu (4.2.1), z ktorých vyplýva aj existencia prechodných javov a útvarov (4.2.2).

4.2.1 Vlastnosti základu a formantu

Slovotvorný základ je nositeľom týchto vzájomne sa dopĺňujúcich funkcií (ktoré v niektorých aspektoch korelujú s výkladom v MSS, s. 32): relačná funkcia, lexikálna funkcia, systemizačná funkcia. Relačná a zároveň lexikálna funkcia sa prejavuje v tom, že základ formálne a sémanticky odkazuje na motivant, obsahuje minimálne jednu koreňovú morfému alebo jej skrátenú podobu, z čoho vyplýva, že základ odkazuje na časť lexikálneho významu SMS (rôznorodosť vzťahov medzi slovotvorným a lexikálnym významom v tejto súvislosti neanalyzujeme): *odniesť* „nieť preč“, *abstinent* „ten, kto abstinuje“, *d'aleko-siah-ly* „taký, ktorý siaha d'aleko“. Slovotvorný základ zväčša odkazuje na samostatne existujúce pomenovanie: a) v plnej podobe (pri prefixácii, juxtapozícii – oba základy, pri pravej kompozícii – základ v zadnej pozícii): *od-mraziť* ← *mraziť*, *pred-zápas* ← *zápas*, *práce-schopný* ← *schopný práce*, *sedemdesiat-tisíc* ← *sedemdesiat tisíc*, *sever-o-východ* ← *sever + východ*, *skal-o-pevný* ← *pevný ako skala*; b) v podobe netrunkovaného tvarotvorného základu motivantu: *možn-osť* ← *možný*, *plec-natý* ← *plece*, *z-hovár-at' sa* ← *hovoriť*; c) v podobe trunkovaného tvarotvorného základu motivantu (trunkovať sa môže jedna derivačná morféma alebo sekvencia derivačných morfém): *popular-ita* ← *populárny*, *inaugur-ant* ← *inaugurovať*, *cyklo-trasa* ← *cyklistická trasa*; d) v podobe redukovaného základu: *eko-film* ← *ekologický film*, *hypo-úver* ← *hypotekárny úver*. Na podloží analógie sa vymedzujú slovotvorné základy, ktoré nefungujú ako samostatné pomenovania. Ide o: a) základy derivátov: napr. *na-ložiť* :: *vy-ložiť* :: *pod-ložiť* :: *pre-ložiť*; b) radixoidy polomotivovaných kompozít (porov. 3.4.1): napr. *aspekt-o-lógia* :: *typ-o-lógia* :: *text-o-lógia* :: *vir-o-lógia*. Systemizačná funkcia sa odvíja od lexikálnoparadigmatických daností slovotvornej motivácie – prostredníctvom slovotvorného základu sa motivát zaraďuje do komotivačných vzťahov s inými motivátmi daného motivantu (a sprostredkovane vzťahov v slovotvornom hniezde), napr. *sito* → *sit-ko* :: *sit-ár* :: *sit-ový*; *les* → *les-ík* :: *les-ník* :: *les-ný*. Slovotvorný základ je teda systemizátorom vo vzťahu k rovnakokoreňovým slovotvorným útvarom.

Slovotvorný formant je nositeľom týchto funkcií (porov. aj MSS, s. 36): diferencujúca funkcia na úrovni motivant – motivát (prostredníctvom formantu sa motivát od motivantu odlišuje), derivatovotvorná funkcia (tvorenie nových pomenovaní), systemizačná funkcia (usúvzťažňovanie nových pomenovaní). Systemizačná funkcia sa prejavuje inak ako pri slovotvornom základe. Slovotvorný formant (ako nositeľ semikategoriálneho významu)

spoludeterminuje zaradenie lexémy do slovotvorného typu a onomaziologickej kategórie, napr. *líšt-ička :: maľb-ička :: mašl-ička*, *lingvist-ka :: lokálpatriot-ka :: heraldič-ka*. Slovo-tvorný formant je systemizátorom vo vzťahu k rôznokoreňovým slovotvorným útvarom.

Funkčno-sémantické rozdiely medzi základom a formantom možno demonštrovať na príklade motivátov s analogickou sémantikou, ale odlišnou vnútornou formou, napr. *mestečko* „malé mesto“ – *malomesto* „malé mesto“. Ako vidno, sémantický komponent „malý“ je raz formálne vyjadrený formantom (*mest-ečko*), raz je vyjadrený základom (*mal-o-mesto*). V čom spočíva semikategoriálnosť sémantiky formantu v deriváte *mestečko* a lexikálnosť sémantiky základu v kompozite *malomesto*? Lexéma *mestečko* je modifikačný derivát patriaci do onomaziologickej kategórie deminutív. Príslušnosť do kategórie deminutívnosti sa vyjadruje formantom, čo je dôkazom semikategoriálnosti formantového významu. V kompozite *malomesto* je sémantický komponent „malý“ vyjadrený základom, ktorý sa kryje s radixom (lexikálny význam sa tu zachováva); porov. aj konštatovanie I. Bozděchovej (1995, s. 12), podľa ktorej jednotlivým členom čistých kompozít chýba kategoriálny význam afixov a viac sa približujú k lexikálnemu významu svojich motivantov. Okrem toho ešte pripomíname, že prostredníctvom prvého základu sa kompozitum *malomesto* zaraďuje do slovotvorného hniezda s východiskovým adjektívom *malý*. Vlastnosti základu a formantu heslovito sumarizujeme v tabuľke [92].

[92] Porovnanie slovotvorného základu a slovotvorného formantu

slovotvorný základ	slovotvorný formant
formálno-obsahové spojivo medzi motivantom a motivátom	zložka, ktorou sa motivát od motivantu odlišuje
lexikálny charakter významu	semikategoriálny charakter významu
systemizačnosť – príslušnosť k rovnakokoreňovým útvarom	systemizačnosť – príslušnosť k rôznokoreňovým útvarom
jadro základu – koreňová morféma	jadro formantu – derivačná morféma al. gramatická morféma

4.2.2 Dynamika na osi základ – formant

Je prirodzené, že aj v rámci slovotvorných prostriedkov existujú hybridné jednotky, majúce vlastnosti, ktoré ich radia medzi základ a formant. Tieto skutočnosti sa v lingvistike reflektujú pojmami/termínmi ako kvázikompozitum, afixoid (prefixoid, sufixoid), radixoid a pod. Ich pojmová náplň (ak sa vôbec vymedzuje) však u jednotlivých autorov nie je rovnaká, čo sa odráža jednak v nejednotnosti výkladu, jednak v nejednotnosti aplikácie v lexikografickej praxi (na to upozorňujú napr. Martincová – Savický, 1987; Mitter, 2003).

Zásadnú štúdiu na tému hybridných neologizmov publikovali O. Martincová a N. Savický (1987), kde komplexne analyzujú slovotvorno-lexikálny status komponentov (autori píšú o morfémach), ktoré nazývajú afixoidy (v štúdii sa nachádza aj podrobná reflexia dovtedajšej českej a ruskej literatúry k tejto problematike). Za afixoidy, teda za útvary funkčne stojace medzi afixmi a koreňovými morfémi, považujú napr. morfémy *foto-*,

auto-, bio-, dia-, disko, balneo-. Autori taktiež sumarizujú kritériá⁵², na základe ktorých sa vymedzujú takéto jednotky, pričom dôležité sú taktiež poznatky, že komponenty tohto typu sú vnútorne diferencované a že podliehajú dynamike, reštrukturalizácii, remotivujú sa a pod., čo je vo všeobecnosti dôkazom prelínania synchronie a diachronie, langue a parole, analógie a anomálie.

Prechodný charakter niektorých koreňových morfém M. Sokolová (MSS, s. 33 – 34) vystvetľuje tým, že strácajú lexikálny význam a nadobúdajú abstraktnejší derivačný význam. Konštatuje, že lexémy typu *psychológ, grafológ, germanofób, diskotéka, typograf, steno-graf* podľa existencie samostatnej koreňovej morfémy⁵³ sú kompozitá, avšak frekvencia a fungovanie ich približujú k sufikoidom. Poukazuje na výraznú systemizačnú funkciu opakujúcich sa koreňov pri jednotkách so zložkami *-lóg-, -graf-, -fil-, -zof-, níz-, mál-, mikr-*, ktoré chápe ako nepravé koreňové morfémy – afikoidné radixy. Tu autorka odkazuje aj na termín prefixoidné radixy typu *šéf-*, ktoré vo svojej štúdii spomína, avšak bližšie nevysvetľuje O. Orgoňová (1997, s. 153).

U J. Furdíka sa v zozname a definíciách derivatologických termínov (2004, s. 153) pod heslom **kvázikompozitum (nepravé kompozitum)** uvádza takáto charakteristika: „Kompozitum obsahujúce afikoid, t. j. element funkčne stojaci na rozhraní medzi slovotvorným základom a formantom“ s príkladmi *euro-optimista, tvar-o-slovie*. V texte na s. 106 (pri onomaziologickom prehľade) kvázikompozitá uvádza ako samostatnú skupinu a rozlišuje substantíva s prefixoidným formantom domácom (*malo-výroba, plno-meter, prvo-výstup, rýchlo-dráha, spolu-réžia, veľko-sklad, veľ-trh*), prevzatým (*agro-komplex, bio-plyn, diskoples, euro-mena, gramo-platňa, makro-problém, mini-sukňa, muti-vitámín, sci-fi-novela, video-záznam, zoo-kútik*), so sufikoidným formantom domácom (*tvaro-slovie, boho-slovie, plyno-mer, vodo-mer, vodo-vod, ropo-vod, ruko-pis, rýchlo-pis*), prevzatým (*ruso-fil, fran-ko-fil, narko-man¹, grafo-man¹, kamera-man², bar-man², gól-man²*), adjektíva s prevzatým prefixoidným formantom (*agro-potravinársky, bio-organický, opto-elektronický*). Ako vidno z uvedených príkladov, ktorých sme zámerne uviedli väčší počet, J. Furdík poníma kategóriu kvázikompozit značne široko.

Podobným spôsobom K. Buzássyová (2003) na viacerých miestach ako lexémy s prefixoidmi hodnotí napr. jednotky *autoškola, bioplyn*, ako prefixoidy komponenty *foto-, elektro-, euro-, bio-*. V jednej formulácii váha, keď píše: „Prvok *etno-* je morféomou prechodného prefixoidného (radixoidného?) typu...“ (Buzássyová, 2003, s. 38).

Na dynamiku v statuse slovotvorných prostriedkov upozorňuje aj P. Mitter (2003, s. 14 – 17). Konštatuje, že jeden a ten istý komponent sa môže raz približovať k sémantike formantu (afixu) (napr. *infraštruktúra, infrazvukový* „pod, dolu“, *ultrafialový, ultrazvuk* „nad, cez“), inokedy môže byť nositeľom radixového významu, teda má bližšie k základu, napr. *infrakamera, infrasauna* vo význame „infračervený“, *ultra-* vo význame „ultrafialový“, *ultraľavica* „krajný, krajne“, *ultraľahký, ultralacný* „vo veľkej miere“). Podobne morféma

⁵² Spomínajú kritériá: (1) slovnodruhovú príslušnosť slova, resp. morfémovej príslušnosť výrazu v pôvodnom jazyku; (2) koexistencia morfémy so slovom existujúcim v slovnej zásobe; (3) existencia domáceho ekvivalentu; (4) slovotvorné funkcie (morféma sa uplatňuje ako určujúci člen kompozita alebo má modifikačnú, príp. klasifikačnú funkciu; (5) funkčno-štylistické kritérium.

⁵³ Ako doklady uvádza lexémy *logika, grafika, filozofia*. Tu si treba uvedomiť, že ide o prístup primárne morfématiký, nie slovotvorný.

super- si v niektorých pomenovaniach zachováva prefixálno-prepozičný charakter (*super-distributor* – *naddistributor*, *hyperzvuk* – *nadzvuk*⁵⁴), avšak okrem toho sa vytvoril novší adjektívny, resp. adverbiálny význam „skvelý, mimoriadny“ (*superstřelec*, *superžena*, dodávame slovenské príklady s adverbiálnym významom: *supertajný*), „nadmerne veľký“ (*superobrovský*, *superrýchly*⁵⁵). Podobným spôsobom by sme mohli vysvetliť napr. komponent *tele-*. V lexémach *telefón*, *televízia*, *telegrafia*, *teleskop*, ktoré považujeme za slovotvorne nemotivované, avšak morfematicky členiteľné, sa s morféom *tele* viaže pôvodný význam „ďaleko, na diaľku“ (*tele-fón-ø*, *tele-víz:i-a*, *tele-graf-i-a*, *tele-skop-ø*). V kompozitných jednotkách so zadnými komponentmi, ktoré fungujú ako samostatné lexémy, **tele-** možno chápať ako redukovaný nositeľ významov „televízia, televízny“, „telefón, telefónny“, „telekomunikácie, telekomunikačný“, napr. *teletechnológia*, *telemosť*, *tele-ráno*, *teletext*, *telešport*, *televíkend*.

Okrem toho niektoré prefixálne komponenty sa lexikálne osamostatňujú (*byť super*, *správať sa super*). Hoci tento lexikalizačný proces je sekundárny, jeho vplyv na status komponentu (v tomto prípade komponentu *super* ako radixu) nie je úplne okrajový. Lexikálne osamostatňovanie sa sufikálnych komponentov je raritné: *-izm-us* → **izm-us**⁵⁶.

P. Mitter pri dištinkcii afixálnosti a radixovosti pracuje s tromi kritériami: slovnodruhové, syntaktické a lexikálnosémantické kritérium. Hoci jeho výklad je miestami implicitný (svoju argumentáciu nie vždy jednoznačne prepája s proklamovanými kritériami), v zásade z neho vyplývajú tieto poznatky, s ktorými sa stotožňujeme: 1) plnovýznamový charakter komponentu koreluje sa radixovosťou (napr. komponenty typu *bio-*, *dia-* autor považuje za radixy, pretože majú zreteľný plnovýznamový charakter); 2) slovnodruhové a syntaktické kritérium: korelácia prevzatého komponentu so synsémantikom implikuje afixovosť (*supersonický* – *nadzvukový*, *kontrašpionáž* – *protišpionáž*), korelácia prevzatého komponentu s autosémantikom implikuje radixovosť (*poly* „mnoho“, napr. *polyfunkčný*, *polytematický*, *mega* „veľký, vo veľkej miere, veľmi“, napr. *megahviezda*, *megaúspešný*).

J. Horecký konštatuje, že „slová ako *dvojblok*, *päťuholník*, *dvanásťsten* by sme označili ako zložené. Ale keď vezmeme do úvahy, že morféom *dvoj-* sa tvorí celý rad sémanticky podobných slov, napr. *dvojhra*, *dvojkov*, *dvojveslica*, *dvojkorunáčka*, môžeme túto morfému označiť ako predponu a spomenuté slová ako odvodené.“ (Horecký, 1981, s. 97). Ukazuje sa, že frekvencia nemôže byť rozhodujúcim faktorom pri určovaní charakteru komponentu, pretože: a) slovotvorný základ s veľkou spájatelnosťou si môže ponechávať svoj lexikálny význam (napr. *dvojhviezdíčkový*, *dvojciferný*, *dvojsemestrový*, *dvojgeneračný*, *dvotaktný*, *dvojfarebný* a mn. i.⁵⁷, *eurobyrokrat*, *europoslanec*, *eurookno*, *eurofond*, *eurovoľby*, *eurozmluva* a mn. i.); b) slovotvorný formant môže byť unikátny (napr. *mot-úz*, *kost-ra*, *mŕtv-ola*). Za hlavné kritérium pri delimitácii pokladáme sémantiku. Z tohto dôvodu nesúhlasíme s riešením K. Buzássyovej (2003, s. 36), ktorá konštatuje, že v kompozite

⁵⁴ Uvádzame české príklady P. Mittera.

⁵⁵ Tu P. Mitter príklady neuvádza, preto uvádzame slovenské lexémy.

⁵⁶ Lexikálna jednotka *izmus* s významom „akýkoľvek umelecký, filozofický, náboženský a pod. smer s názvom utvoreným príponou *-izmus*“ (SSSJ-2) vznikla priezračne pôsobením prototypového efektu. Názvy ideových, umeleckých, vedeckých a i. smerov sú často utvorené sufixom *-izmus*, napr. *symbolizmus*, *surrealizmus*, *existencializmus*, *utilitarizmus*, *darwinizmus*.

⁵⁷ Napriek tomu, že koreňové morfémy pomenúvajúce kvantitu sú podľa M. Sokolovej (MSS, s. 34) blízke afixoidom, majú parafrázu, preto ich autori MSS zaraďujú ku kompozitám.

euro-africký „týkajúci sa Európy, Európskej únie a Afriky“ je komponent *euro-* koreňovou morféomou, prvým základom koordinatívneho kompozita, zatiaľ čo v pomenovaní *euro-americký* „súvisiaci so (západnou) Európou a severnou Amerikou súčasne (najmä civilizačne)“ ide o prefixoid. Aj v jednom, aj v druhom prípade *euro-* je nositeľom zreteľného lexikálneho významu, resp. lexikálnych významov⁵⁸, preto tento komponent pokladáme za plnohodnotný slovotvorný základ. Z tohto dôvodu nemôžeme súhlasiť so zaradením domáciach lexém typu *malovýroba*, *rýchlodráha*, *plynomer* či prevzatých lexém typu *ekofilm*, *psychodráma*, *zookútik* medzi kvázikompozitá, ako to navrhuje J. Furdík (porov. vyššie), ani s hodnotením komponentov *samo-*, *seba-* ako prefixoidov (Buzássyová, 2003, s. 39). Všetkým možno pripísať parafrázu (t. j. uplatniť sémantické kritérium): *malovýroba* „výroba v malom“, *rýchlodráha* „rýchla dráha“, *plynomer* „to, čím sa meria plyn“, *samohodnotenie* „hodnotenie samého seba“, *sebakritika* „kritika seba“ (parafrázu ako kritérium vymedzujú aj M. Sokolová, M. Ivanová a K. Vužňáková, 2005).

Za rozhodujúce teda považujeme sémantické kritérium, ktoré koreluje so slovnodruhovým kritériom.

1) Ak si komponent ponecháva alebo ak nadobúda plný lexikálny význam, hodnotíme ho ako slovotvorný základ, ktorý môže byť:

a) plnohodnotný komponent, ktorý funguje ako samostatné pomenovanie – bez ohľadu na to, či je v kompozite formálne vyjadrený celým motivantom, príp. tvarotvorným základom motivantu (*eurozóna*, *superrýchly*, *zookútik*, *arómoterapia*, *zrážkomer*), trunkovanou podobou (*agrodotácie*, *etnohudba*), redukovanou podobou (*biopotravina*, *diapotravina*, *ekofarma*, *hypopôžička*, *homomanželstvo*, *psychodráma*, *teleráno*);

b) neplnohodnotný komponent (**radixoid**) – nefunguje ako samostatné pomenovanie (nie je lexikálne samostatný), ale je nositeľom lexikálneho významu (kompozitná štruktúra sa uvedomuje na základe analógie); ďalší komponent funguje ako samostatné pomenovanie (v takýchto prípadoch uvažujeme o polomotivovaných kompozitách; porov. 3.4.1), napr. *prototyp*, *skiservis*, *pyrotechnika*, *topmanažment*, *kyberútok*, *multivitamín*⁵⁹. K toľto vymedzeniu má blízko aj charakteristika O. Martincovej a N. Savického (1987, s. 133 – 134). Tí lexémy typu *rádiostanica*, *hydroťažba* charakterizujú ako výsledok fungovania prefixoidného slovotvorného modelu, ktorý je v českom (a môžeme dodať, že aj v slovenskom) slovotvornom systéme stabilizovaný, komponenty sa vyznačujú lexikálne konkrétnym významom a zúčastňujú sa na tvorení ďalších pomenovaní. Autori na ich pomenovanie používajú pracovný⁶⁰ termín radixoidný prefixoid. Pomocou neho zvýrazňujú fakt, že ide o osobitný typ, ktorý je potrebné diferencovať od ostatných prefixoidov.

2) Ak komponent stráca, resp. sa pri ňom oslabuje lexikálny význam a etabluje sa semikategoriálny význam, uvažujeme o **afixoidoch**: napr. *kameraman*, *barman*⁶¹, *päť-desiat*, *boh*

⁵⁸ Ako sa tradične pripomína, etablovali sa tu tri významy, 1. súvisiaci s Európou, európsky; 2. súvisiaci s Európskou úniou; 3. súvisiaci s eurom, eurový.

⁵⁹ Túto skupinu O. Martincová a N. Savický (1987, s. 133) charakterizujú takto: „Hybridní útvary jako *feroslitina*, *hydrovosk* apod. mají v úloze prvního členu komponenty *fero-*, *hydro-*, *foto-* ‚světlo‘ (např. *fotobuňka*, *fotosázení*), *termo-* (*termoláhev*, *termočlánek*), které se neopírají o základová slova existující v češtině jako slova samostatná a pouze geneticky a etymologicky poukazují na řecká nebo latinská východiska.“

⁶⁰ Autori tento termín uvádzajú v úvodzovkách.

⁶¹ Komponent *-man* v pomenovaniach typu *barman* sa aj v angličtine považuje za lexikálne vyprázdnený a blížiaci sa k sémantike formantu (napr. Štekauer, 1993, s. 80; autor používa termín **semi-afix**). Neplatí to však vždy, pretože v spoločensky korektných textoch sa presadzuje rodová diferenciácia

-vie-aký, dvadsať-krát, málo-čo, zriedka-ktorý. Lexémy s afixoidmi sú v MSS a SKMS označené indexom 5. V takýchto prípadoch navrhujeme používať termín **kvázikompozitum**. Ako kritérium uplatňujeme existenciu/neexistenciu parafrázy. Z tohto hľadiska, okrem tých, ktoré sme spomínali, za kvázikompozitá možno považovať napr. pomenovania s druhým komponentom **-slovie**, ktorý implikuje „neslovotvorné“ významy „súbor niečoho“ (*bájoslovie, zvykoslovie, názvoslovie*), resp. „náuka“ (*hláskoslovie, tvaroslovie, bohoslovie*, staršie *kmeňoslovie*).

Uvedené javy sa snažíme dôsledne interpretovať zo slovotvorného hľadiska, poukazu-
júc na ich stupňovitosť, škálovitosť. Tú na morfematickej úrovni vhodne reprezentujú termíny **radix – radixoid – afixoid – afix**. Derivatológia nemá ustálené analogické terminologické inštrumentárium, ktoré by adekvátne odrážalo dynamiku na osi slovotvorný základ – slovotvorný formant. Spomínané morfematické termíny však možno – cum grano salis – využiť aj v derivatológii okrem iného aj preto, že slovotvorba sa zakladá na morfematike. Hraničné body predstavujú slovotvorný základ („radix“) a slovotvorný formant („afix“). Medzistupne vyjadrené na morfematickej úrovni termínmi radixoid a afixoid v derivatológii nemajú adekvátne terminologické vyjadrenie – ako analogické k afixoid by sme mohli používať termín *formantoid*, avšak analóg k termínu radixoid by bol problematický.⁶² Z tohto dôvodu sa ako výhodnejšie javí pracovať s dvojslovnými termínmi, prípadne s ich textovo-eliptickými univerbátmi: **slovotvorný základ (základ) – slovotvorný radixoid (radixoid) – slovotvorný afixoid (afixoid) – slovotvorný afix/formant (afix/formant)**.

Súbor vlastností jednotlivých typov komponentov, ktoré sme analyzovali v predchádzajúcom texte, uvádzame v tab. [92]. Ide o tieto vlastnosti:

a) Morfematický status. Základy a radixoidy obsahujú koreňovú morfému (*jazyk-o-veda, stereo-magnetofón*), afixoidy majú derivačnú morfému afixoidného rázu (*dva-krát*), jadrom alebo výlučným nositeľom formantu je derivačná morféma (pri prefixácii: *od-veliť*, sufíxiácii: *výborn-e, drev-en+ý*, reflexivizácii: *zloštiť sa*) alebo gramatická morféma, resp. presnejšie súbor gramatických morfémy (*obnov-a, výsek-R*).

b) Lexikálna samostatnosť. Lexikálne samostatné sú slovotvorné základy (vyskytujú sa ako samostatné lexémy), lexikálne nesamostatné sú radixoidy, afixoidy a formanty.

c) Významový aspekt. Základ a radixoid sú nositeľmi lexikálneho významu, afixoid a formant sú nositeľmi semikategoriálneho významu, pričom škálovitosť tejto vlastnosti sa prejavuje v tom, že semikategoriálnosť je väčšia pri formante než pri afixoide.

d) Relačná funkcia. Relačnosť v rámci slovotvornej motivácie chápeme ako schopnosť slovotvorného prvku (v našom prípade slovotvorného prostriedku, komponentu) spájať, usúvzťažňovať lexikálne jednotky. V tomto zmysle sa každý slovotvorný prostriedok vyznačuje istou relačnou relevantnosťou.

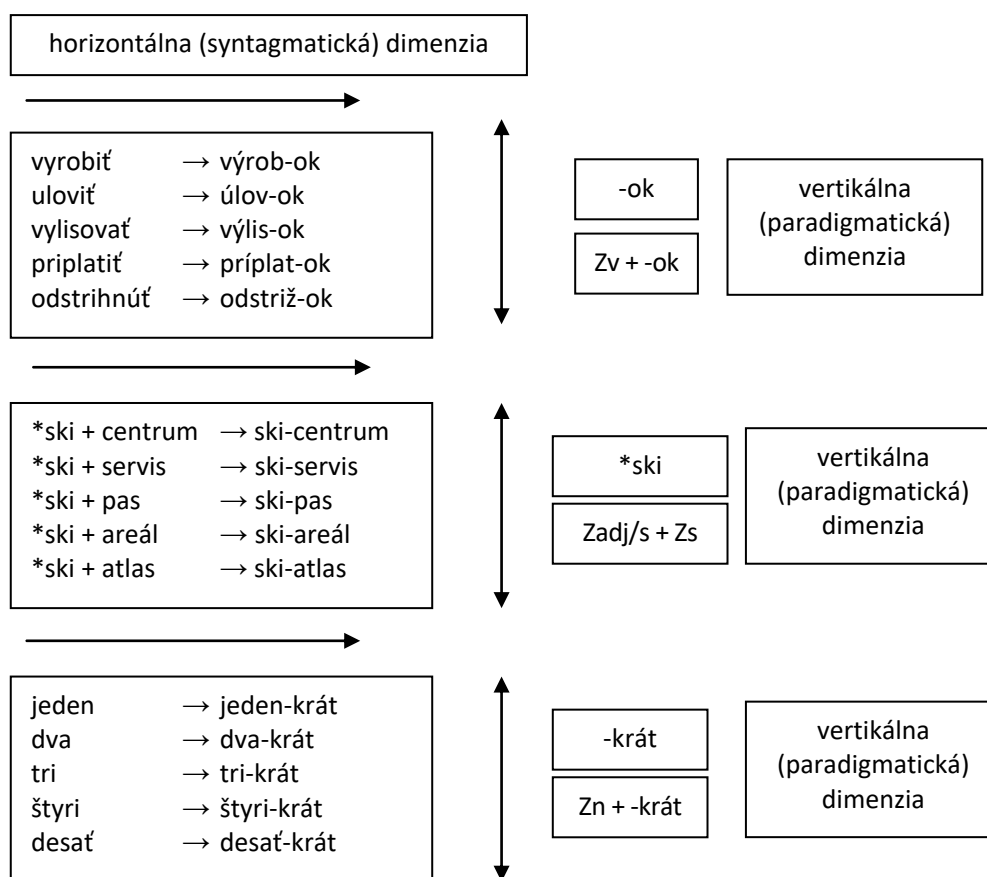
Relačnú funkciu vo vzťahu k motivačnej dvojici plnia slovotvorné základy. Ide o horizontálnu dimenziu relačnosti na syntagmatickej osi. Radixoidom, keďže nie sú lexikálne samostatné, avšak sú nositeľmi lexikálneho významu, možno relačnosť v zmysle reprezentácie vzťahu medzi motivantom a motivátom pripísať na základe pôsobenia princípu analógie. Radixoidy sa správajú, ako keby motivant mali, a to pod vplyvom pôsobenia vertikálnej dimenzie relačnosti na paradigmatickej osi. Z tohto dôvodu radixy a radixoidy zdru-

typu *chairman – chairwoman*, svedčiaca o lexikálnom charaktere druhého komponentu (-man vo význame „muž“, nie vo význame „osoba“).

⁶² Potenciálne systémové pomenovanie *základoid by bolo vzhľadom na svoju hybridnosť príznakové.

žujú lexémy do rovnakokoreňových slovotvorných útvarov. Afixoidy a formanty sa na relačnosti podieľajú dominantne na vertikálnej osi, združujúc rovnako utvorené lexémy do rôznokoreňových slovotvorných útvarov. Pravdaže, uvedomujeme si, že na rovnakej utvorenosti sa nepodieľa len slovotvorný formant, príslušnosť do slovotvorného typu a onomaziologickej kategórie je determinovaná komplexne celou slovotvornou štruktúrou na úrovni formy aj na úrovni významu. Z tohto dôvodu v schéme uvádzame aj slovotvorné vzorce. Uvedený výklad, ktorý konkretizujeme v schéme [93], vychádza zo zistení J. Furdíka o slovotvornej analógii a analogickej slovotvorbe (Furdík, 1970, 1993, s. 52 – 59).

[93] Vertikálnosť a horizontálnosť slovotvorných prostriedkov

e) Systemizačnosť sa týka toho, akým spôsobom sa slovotvorný prostriedok podieľa na utváraní paradigmatických vzťahov medzi lexikálnymi jednotkami. Systemizačnú funkciu plnia všetky slovotvorné prostriedky, avšak diferencovane. Pri základe a radixoide sa systemizačnosť dominantne prejavuje na úrovni rovnakokoreňových útvarov (v rámci slovotvorného hniezda), pretože ide o prvky, ktoré sú relátormi na úrovni motivant – motivát.

Systemizačné vlastnosti afixoidu a formantu sa realizujú na úrovni rôznokoreňových útvarov. Lexémy s rovnakými formantmi a afixoidmi (rovnakosť tu chápeme aj formálne, aj sémanticky) po splnení ďalších podmienok a zaraďujú do rovnakého slovotvorného typu

a do rovnakej onomaziologickej kategórie: *rôznorod-osť* – *vytrval-osť* – *posadnut-osť*, *dva-krát* – *tri-krát* – *štyri-krát*; porov. aj schému [93].

[94] Vlastnosti slovotvorných prostriedkov

vlastnosti	typ komponentu			
	základ (radix) <i>mal-o-mesto</i> <i>super-tajný</i> <i>hypo-úver</i>	radixoid <i>hydro-sféra</i> <i>ski-centrum</i>	afixoid <i>desať-krát</i> <i>kamera-man</i> <i>málo-čo</i>	formant (afix) <i>mest-ečko</i> <i>výrob-a</i> <i>nad-písať</i>
morfematický status	KM	KM	DM _{oid}	DM/GM
lexikálna samostatnosť	+	–	–	–
lexikálnosť významu	+	+	–	–
semikategoriálnosť významu	–	–	+/(–)	+
horizontálna relačnosť	+	–/+	–	–
vertikálna relačnosť	–	+	+	+
systemizačnosť	+	+	+	+

5 Zhrnutie

Slovotvorné prostriedky (slovotvorný základ a slovotvorný formant) vytvárajú slovotvornú štruktúru SMS. Konfigurácia slovotvorných prostriedkov determinuje charakter SMS, pričom môže ísť o derivát (v štruktúre SMS je prítomný maximálne jeden základ) alebo o kompozitum (v štruktúre SMS sa nachádzajú minimálne dva základy), podľa čoho sa vymedzujú dva základné slovotvorné spôsoby – derivácia a kompozícia. V skúmanej vzorke prevláda derivácia (94,4 %) nad kompozíciou (5,8 %), pričom 0,2 % tvoria polymotivované, derivačno-kompozičné lexémy.

Prostredníctvom slovotvorného základu sa realizuje formálno-obsahový vzťah medzi motivačnou dvojicou. Základ ako nositeľ lexikálneho významu väčšinou koreluje s existujúcim pomenovaním (*zajtra* → *od-zajtra*, *vytvoriť* → *výtvor-R*), špeciálnym typom je viazaný základ, ktorý má lexikálny charakter, ale nekoreluje s existujúcim pomenovaním (*od-ložiť*, *vy-ložiť*, *z-ložiť*, *pod-ložiť*). Základ sa môže vyskytovať v rozličných variantoch, ktoré sú determinované fonologicky (*žena* → *žien-ka*, *žeň-ička*), morfológicky (*viať* → *na-viať*, *vej-ár*) a morfematicky (*kolokvium* → *kolokvij-ný*, *kolokvi-ový*), resp. rôznou kombináciou uvedených typov (*galéria* → *galerij-ný*, *galéri-ový*).

V skúmanom súbore sme vyhodnocovali všetky motivačné vzťahy, v ktorých dominuje slovotvorná motivácia. Všetkých lexém v súbore apelatív v SKMS (bez opakujúcich sa kompozít) je 69 199, motivovaných lexém je 59 607, slovotvorne motivovaných lexém je 57 859 (97,1 % zo všetkých nominačne motivovaných lexém). Z tohto dôvodu v nasledujúcom sumári uvádzame číselné údaje týkajúce sa slovotvornej motivácie. Takmer polovica všetkých slovotvorných základov je substantívna (49,8 %), štvrtina je verbálna (24,2 %) a vyše pätina je adjektívna (21,8 %). Tieto tri slovné druhy sú teda motivantmi v 95,8 % slovotvorných vzťahov. V porovnaní s údajmi J. Furdíka (1993) sa ukazuje väčšie zastúpenie substantív a adjektív a menšie zastúpenie verb. Zvyšok tvoria numeráliá (1,8 %), adverbiá (1,2 %) a pronomína (0,3 %). Súhrnné zastúpenie synsémantík je 0,4 %. Zo synsémantík

tík nominačne najaktívnejšie sú interjekcie (209 lexém má interjekcionálny motivačný základ); dominantne ide o slovotvorné tvorenie verb. Na absolútnej slovotvornej periférii sa nachádzajú konjunkcie, ktoré sa do slovotvorných vzťahov vo funkcii motivantu synchronne nezapájajú.

Slovotvorný formant má v motivačnom vzťahu diferenciačnú funkciu, odlišuje motivát od motivantu. Formant je formálnym vyjadrovaťelom derivačného slovotvorného postupu, preto vo výklade a v štatistikách uvádzame spoločne typy formantov a derivačné postupy: prefix – prefixácia, sufix – sufixácia, súbor gramatických morfémy (transflex) – transflexia, reflexívne formanty *sa*, *si* – reflexivizácia, konfix – konfixácia.

Formanty možno klasifikovať podľa troch parametrov: 1) slovná samostatnosť – nesa-mostatnosť; 2) pozícia voči slovotvornému základu; 3) morfematické zloženie. Slovné samostatné sú reflexívne formanty (*kúpať sa*, *hačkať si*), ostatné formanty sú slovné nesa-mostatné. Podľa pozície naľavo od základu sa nachádza prefix (*do-operovať*), napravo od základu sa nachádzajú sufix (*parket-ár*) a súbor gramatických morfémy (*podpor-a*). Sufix je zložený z derivačnej morfémy (jadro sufixu), ku ktorej sa pri flektívnych lexémach pripájajú gramatické morfémy (*kúpeľň-ov+ý*), transflex (súbor gramatických morfémy) obsahuje len gramatické morfémy (*ps-i*), resp. pri slovesách gramatické morfémy rozšírené o tematické submorfémy (*ružov-ie:t*).

Ako dominantná sa v našom materiáli ukazuje sufixácia (76,8 % z derivátov), ďalej nasleduje prefixácia (9,6 %), konfixácia (7,7 %), transflexia (5,1) a reflexivizácia (4,1 %). Štatistická analýza distribúcie formantov a derivačných postupov podľa slovných druhov (autosémantik) ukazuje, že najviac prefixálne utvorených pomenovaní tvoria verba (80,3 %), najviac sufixálnych derivátov patrí medzi adjektíva a substantíva (44,8 %, resp. 39,9 %), najviac transflexne utvorených lexém tvoria substantíva (72,5 %) a najviac konfixálnych derivátov je verb (75,6 %; najmä vďaka kombinácii s reflexivizáciou).

Za osobitné typy formantov považujeme flektivizačný formant a redundantný formant (porov. aj Furdík, 1967, 2004). Flektivizačný formant je druh afixu (najmä sufixu), ktorého má primárne gramatickú funkciu. Pridaním flektivizačného formantu možno pôvodne neflektivnu lexému ohýbať (*taxi* → *tax-ík*, *bordó* → *bord-ový*). Ukazuje sa, že flektivizačné formanty nemusia mať len gramatikalizačnú funkciu, tvoria sa ním pomenovania s odlišnou suprasémantikou (registrovou, štylistickou a i. hodnotou) (*IC* → *IC-čko*), ale aj s odlišnou sémantikou (*fajn* → *fajn-ový*). Veľkú skupinu lexém s flektivizačným formantom tvoria prevzaté jednotky, pričom v preberajúcom jazyku funguje len lexéma s takýmto formantom, napr. (lat. *absurdus*) → slov. *absurd-ný*. Nakoniec sa flektivizačný formant pridáva k prevzatej alebo k inej lexéme (často k iniciálovým skratkám), pričom v preberajúcom jazyku funguje aj východisková, aj flektivizovaná jednotka: *extra* → *extro-vný*, *DVD* → *dévédéčko*. Redundantný formant možno vyčleniť formálne, avšak nenesie slovotvornú informáciu a nemá ani gramatickú funkciu, napr. *čmeľ* – *čmeľ-iak*, *víchrica* – *po-víchrica*.

Formanty sa vyskytujú v rozličných variáciách a variantoch. Variácie formantu sú viaceré podoby formantu vyplývajúce z morfolologickej paradigmy danej lexémy. Z toho vyplýva, že sa vyskytujú pri flektívnych SMS (napr. nom. *let-ec* – gen. *let-ca*, dat. *let-covi* atď.). Varianty slovotvorného formantu sú viaceré podoby sémanticky a štylisticky ekvivalentného formantu. Varianty môžu byť determinované fonologicky (*bož-ský*, *pán-sky*, *herec-ký*,

mladíc-ky), morfológicky (*otc-ov – matk-in*), morfematicky (*kánon-ický – problem-atický*) a slovotvorne (*čerešňový → čerešňov-ica, čerešňa → čerešň-ovica*).

Druhým základným slovotvorným spôsobom je kompozícia. Kompozitotvorný akt je charakteristický inkorporáciou viacerých pomenovaní alebo viacerých slov, čo sa na úrovni slovotvornej štruktúry prejavuje prítomnosťou viac ako jedného slovotvorného základu. V rámci kompozície vyčleňujeme tieto javy: 1) Vlastná kompozícia – výsledkom je lexéma so všetkými základmi formálne aj obsahovo odkazujúcimi na samostatne existujúce slovné jednotky (*stĺporadie => rad, stĺp, dvadsaťšesť => dvadsať, šesť*). Zaraďujeme sem aj kompozitá s abreviačnými (zväčša prevzatými) komponentmi (*agrodotácie => agrárne dotácie*). Do tejto skupiny zaraďujeme tri tradičné kompozičné postupy: juxtapozícia, pravá kompozícia, derivačná kompozícia. 2) Polokompozícia – výsledkom je lexéma s minimálne jedným základom (radixoidom), ktorý sa nevyskytuje ako samostatne existujúca slovná jednotka (*speleoterapia => terapia, *speleo*). 3) Kvázikompozícia – slovotvorný proces, ktorého výsledkom sú jednotky s komponentmi stojacimi na rozhraní medzi radixmi a afixmi (*dvestokrát, deväťdesiat*). 4) Kombinácia vlastnej kompozície s kvázikompozíciou – raritný slovotvorný proces, ktorého výsledkom sú numerálne kompozitá s afixoidmi (*jedenapolkrát, dvaapolkrát*).

Kompozitá sú vo vybratej vzorke SMS zastúpené 6,1 %, čo v absolútnych číslach značí 3 537 lexikálnych jednotiek. Distribúcia jednotlivých kompozičných javov je takáto: kompozícia vo vlastnom zmysle (84,3 % z kompozície; 2 981 lexém), polokompozícia (11,3 %; 417 lexém), kvázikompozícia (3,8 %; 135 lexém); kombinácia pravej kompozície a kvázikompozície (0,1 %; 4 lexémy). V rámci kompozície vo vlastnom zmysle je zastúpenie kompozičných postupov takéto: derivačná kompozícia (47,3 % z kompozície a 56,2 % z vlastnej kompozície), pravá kompozícia (26,3 %, resp. 22,1 %), juxtapozícia (17,6 %, resp. 14,8 %). Kompozične sa tvoria najmä substantíva (49 % z kompozít) a adjektíva (43,1 %), ďalej numeráliá (4,2 %), pronomína (2 %), adverbá (1,1 %) a verbá (0,6 %).

Aj pri kompozitách (resp. pri lexémach s viac ako jedným radixom) možno uvažovať o rozličnej miere motivovanosti, ktorá závisí od slovotvorného statusu jednotlivých komponentov takéhoto pomenovania. 1) Jednotky s oboma plnohodnotne motivovanými komponentmi: všetky slovotvorné základy sú fundované samostatne existujúcimi slovami (*hodný cti → ctihodný, deväť hodín → deväťhodinový*); 2) jednotky s jedným lexikálne plnohodnotným komponentom a s jedným viazaným základom – radixoidom (*bakteriológia*); 3) jednotky bez plnohodnotne motivovaného komponentu – obidva komponenty sú viazané (*biológia, cytológia, gynekológia, termovízia, stenografia*). Za slovotvorne motivované pokladáme lexémy z prvej a druhej skupiny.

Aj pri analýze slovotvornej štruktúry sa o slovo hlásia otázky späté s dynamikou a s tým súvisiacou delimitáciou medzi prvkami slovotvornej štruktúry. Vzťahy medzi základom a formantom možno z tohto hľadiska pritom analyzovať na úrovni lineárneho usporiadania a na funkčno-sémantickej úrovni. Na lineárnej úrovni môže dôjsť prelínaniu základu a formantu v podobe slovotvorno-morfematických uzlov (*tenista: tenis + ista*), k posunu hranice medzi základom a formantom v dôsledku polymotivácie (*futbalový → futbalov-o // futbal → futbal-ovo*), nejednoznačne sa správajú tematické morfémy pri motivácii (*hlásiť → hlás-nik / hlási-č*), nie úplne jednoznačný je status prefixácie pri konfixácii a takisto status interfixov pri kompozícii. Funkčno-sémantická delimitácia sa opiera o porovnanie súboru vlastností základov a formantov. Základ tvorí primárne formálno-obsahové spojivo

medzi motivantom a motivátom, jeho význam má lexikálny charakter, systemizačná funkcia základu sa dominantne týka príslušnosti k rovnakokoreňovým útvarom a jadro základu tvorí koreňová morféma. Formant je prostriedok, ktorým sa motivát od motivantu odlišuje, jeho význam má semikategoriálny charakter, systemizačná funkcia sa dominantne týka príslušnosti k rôznokoreňovým útvarom a jadro formantu tvorí derivačná morféma alebo súbor gramatických morfémy. Dynamickosť na úrovni základ – formant sa prejavuje v existencii prechodných prostriedkov. Celé „spektrum“ možno pritom charakterizovať ako škálu s týmito bodmi: slovotvorný základ – slovotvorný radixoid – slovotvorný afixoid – slovotvorný formant. Jednotlivé časti škály analyzujeme s pomocou týchto vlastností: morfemický status, lexikálna samostatnosť, charakter významu (lexikálny, semikategoriálny), relačnosť (horizontálna, vertikálna), systemizačnosť.

Literatúra

- BAUER, Laurie: English Word-Formation. Cambridge: Cambridge University Press 1983. 311 s.
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana: Tvoření slov skládáním. Praha: ISV 1995. 204 s.
- BUFFA, Ferdinand: O slovotvorných variantoch typu *kvet* – *kvetina* v slovenčine. In: Slovenská reč, 1976, roč. 41, č. 6, s. 340 – 348.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: O rozštiepení štruktúrnej a sémantickej motivácie slov s formantom – stvo. In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborníka. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1980, s. 57 – 68.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Syntagmatická a paradigmatická dimenzia nominácie. K problému textových a lexikónových jednotiek nominácie. In: Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji. Materiały z 4 konferencji Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów (Katowice 27 – 29 września 2000 r.). Eds. K. Kleszczowa – L. Selimski. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2000, s. 17 – 23.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Zložené slova z hľadiska internacionalizácie a inovácií. In: Jazykovedný časopis, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 31 – 50.
- DOKULIL, Miloš: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, Miloš: K otázce slovnědruhových převodů a přechodů, zvl. transpozice. In: Obsah – výraz – význam. Red. O. Uličný. Výbor z lingvistického díla Miloše Dokulila. I. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1997, s. 103 – 121. Pôvodne publikované in: Slovo a slovesnost, 1982, roč. 43, č. 4, s. 257 – 271.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 6, s. 342 – 345.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. In: Jazykovedný časopis, 1970, roč. 21, č. 1, s. 54 – 59.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata – PUZYNNINA, Jadwiga: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksálne rodzime. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979. 325 s.
- HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 253 s.
- HORECKÝ, Ján: Zložené prídavné mená v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 131 – 137.

- HORECKÝ, Ján: O slovách s predponou *gama-*. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 4, s. 97 – 99.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s. [DSZ.]
- HRBÁČEK, Josef: Jazykové zkratky v češtině. Praha: Univerzita Karlova 1979. 128 s.
- KORNEJEVA, Tatiana Aleksandrovna: K voprosu razvitija učenija o nulevoj morfeme v očestvennom jazykoznaniji. In: Filologija i kul'tura, 2014, roč. 38, č. 4, s. 129 – 134. Dostupné na: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-razvitii-ucheniya-o-nulevoy-morfeme-v-otechestvennom-yazykoznanii>
- KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. 4., doplnené a upravené vydanie. Hl. red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- LOPATIN, Vladimir Vladimirovič: Nulevaja affiksacija v sostave russkogo slovoobrazovanija. In: Voprosy jazykoznanija, 1966, č. 1, s. 76 – 87.
- MARCHAND, Hans: Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. 2. vyd. Wiesbaden: O. Harrassowitz 1969. 379 s.
- MARTINCOVÁ, Olga – SAVICKÝ, Nikolaj: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In: Slovo a slovesnost, 1987, roč. 47, č. 2, s. 124 – 139.
- MITTER, Patrik: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem 2003. 190 s.
- MITTER, Patrik: Kompozice v kontextu současné češtiny. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem 2006. 166 s.
- MLUVNICE ČEŠTINY 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Praha: Academia 1986. 570 s.
- MORFOLÓGIA SLOVENSKÉHO JAZYKA. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexicálna zásoba, register, sociolekt). In: Jazykovedný časopis, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.
- OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eleonóra – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 232 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga: Slovtvorná adaptácia anglicizmov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 3, s. 147 – 154.
- PÍCHA, Emil: O používaní a význame slov *kraj* a *krajina*. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 2, s. 109 – 113.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Vozice: LEDA 2001. 752 s.
- Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- SLOVNÍK CUDZÍCH SLOV (AKADEMICKÝ). Slovník cudzích slov (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. [SCS]
- SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA. I – VI. Hl. red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. [SSJ]
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. [SSSJ-1]
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s. [SSSJ-2]
- SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA. M – N. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Dostupné na: <http://lex.juls.savba.sk/> [SSSJ-3]
- SMIRNICKIJ, Aleksandr Ivanovič: Po povodu konversii v anglijskom jazyke. In: Inostrannyje jazyki v škole, 1954, č. 13, s. 12 – 24.
- SMIRNICKIJ, Aleksandr Ivanovič: Leksikologija anglijskogo jazyka. Moskva 1956.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfológického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, M. – Moško, G. – Šimon, F. – Benko, V.: Morfológický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 56.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfológický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 536 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2006a): Systémové modely tvorenia obyvateľských mien a etnoným v slovenčine. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 4, s. 205 – 223.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2006b): Morfológia vo vyučovaní slovenského jazyka na vysokých školách. In: Morfológický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania). Eds. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2006, s. 177 – 234.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2007a): Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2007b): Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Slawische Forschungen und Texte 6. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 178 – 195.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém slovenčiny k teórii kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3., uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 690 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 4., uprav. a dopl. vyd. Nепublikované.

ŠIKRA, Juraj: Slovtvorná interpretácia adverbiálnych formantov. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 4, s. 217 – 220.

ŠTEKAUER, Pavol: Essentials of English Linguistics. Prešov: Slovacontact 1993. 160 s.

Zoznam skratiek a značiek

ADJ	adjektívum, adjektívny
ADV	adverbium, adverbiálny
akuz.	akuzatív
dat.	datív
DM	derivačná morféma
DM _{oid}	derivačná morféma – afixoid
DSZ	Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký et al., 1989)
f	femininum
gen.	genitív
GM	gramatická morféma
-Gv	súbor slovesných gramatických morfém (s prípadnou slovnou špecifikáciou konjugačného typu v dolnom indexe, napr. -Gv _{chytať} , -Gv _{rozumieť})
-Gv1	súbor slovesných gramatických morfém – 1. trieda (typ chytať)
-Gv2	súbor slovesných gramatických morfém – 2. trieda (typy rozumieť, trieť, minúť)
-Gv3	súbor slovesných gramatických morfém – 3. trieda (typy česať, chudnúť, pracovať, žať)
-Gv4	súbor slovesných gramatických morfém – 4. trieda (typy robiť, kričať, vidieť)
inštr.	inštrumentál
INT	interjekcia, interjekcionálny
KM	koreňová morféma
lok.	lokál

m	maskulínium
MČ 1	Mluvnice češtiny 1 (1986)
MSJ	Morfológia slovenského jazyka (1966)
MSS	Morfematický slovník slovenčiny (Sokolová a kol., 1999)
n	neutrum
nom.	nominatív
NUM	numerále, numerálny
OB	onomaziologická báza
OFB	Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia (Oravec – Bajžíková – Furdík, 1988)
OP	onomaziologický príznak
OS	onomaziologický spoj
pl.	plurál
PREP	prepozícia, prepozicionálny
PRON	pronomen, pronomínálny
-R	súbor relačných morfém
-Radj1	súbor adjektívnych relačných morfém (typ pekný/krásny)
-Radj2	súbor adjektívnych relačných morfém (typ cudzí/rýdži)
-Radj3	súbor adjektívnych relačných morfém (typ pávi)
-Radj1n	súbor adjektíválnych numerálnych morfém (typ pekný/krásny)
-Radj2n	súbor adjektíválnych numerálnych morfém (typ cudzí/rýdži)
-Rf1	súbor substantívnych relačných morfém (klasický feminínny typ žena)
-Rf2	súbor substantívnych relačných morfém (klasický feminínny typ ulica)
-Rf3	súbor substantívnych relačných morfém (klasický feminínny typ dlaň)
-Rf4	súbor substantívnych relačných morfém (klasický feminínny typ koš)
-Rm1	súbor substantívnych relačných morfém (klasický maskulínny typ chlap)
-Rm2	súbor substantívnych relačných morfém (klasický maskulínny typ hrdina)
-Rm3	súbor substantívnych relačných morfém (klasický maskulínny typ dub)
-Rm4	súbor substantívnych relačných morfém (klasický maskulínny typ stroj)
-Rm5	súbor substantívnych relačných morfém (zvieracie maskulína)
-Rn1	súbor substantívnych relačných morfém (klasický neutrový typ mesto)
-Rn3	súbor substantívnych relačných morfém (klasický neutrový typ vysvedčenie)
-Rn4	súbor substantívnych relačných morfém (klasický neutrový typ dievča)
SD	slovný druh
sg.	singulár
SCS	Slovník cudzích slov (akademický) (2005)
SKMS	Slovník koreňových morfém slovenčiny (2005, 2007, 2012)
SMS	slovotvorne motivované slovo
SNK	Slovenský národný korpus
SNS	slovotvorne nemotivované slovo
SSJ	Slovník slovenského jazyka. I – VI. (1959 – 1968)
SSSJ-1	Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. zv. (2006)
SSSJ-2	Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. zv. (2011)
SSSJ-3	Slovník súčasného slovenského jazyka. 3. zv. (el. verzia)
SUB	substantívum, substantívny
VER	verbum, verbálny
Zadj	adjektívny slovotvorný základ
Zadv	adverbiálny slovotvorný základ
Zn	numerálny slovotvorný základ
Zp	pronomínálny slovotvorný základ
Zs	substantívny slovotvorný základ
Zv	verbálny slovotvorný základ